

ISSN (print): 2415-8801
ISSN (online): 2707-6164

Інтелект

XXI

№ 6 '2021

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ГО «ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ КОНКУРЕНЦІЇ»**

НАУКОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕЛЕКТ ХХІ»

Заснований у 2010 році. Виходить 6 разів на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19206-9006 ПР,
видане Державною реєстраційною службою України 5 липня 2012 року.

**Журнал внесено до списку друкованих періодичних видань (категорія «Б»),
що входять до переліку наукових фахових видань України (економічні науки)
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р.)**

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка, 071 – Облік і оподаткування,
072 – Фінанси, банківська справа та страхування,
073 – Менеджмент, 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність.

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus**

Засновники:

Національний університет харчових технологій,
ГО «Інститут проблем конкуренції»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гуткевич Світлана Олександрівна	– <i>головний редактор, доктор економічних наук, професор</i>
Белякова Оксана Володимирівна	– <i>доктор економічних наук, доцент</i>
Корінько Микола Данилович	– <i>доктор економічних наук, професор</i>
Сафонов Юрій Миколайович	– <i>доктор економічних наук, професор</i>
Борщ Вікторія Ігорівна	– <i>доктор економічних наук, доцент</i>
Макаренко Сергій Миколайович	– <i>кандидат економічних наук, доцент</i>
Головко Олег Павлович	– <i>кандидат економічних наук</i>
Шеремет Олег Олексійович	– <i>доктор економічних наук, доцент</i>
Віргінія Юренісе	– <i>доктор наук, професор (Литва)</i>
Мусіна Аміна Аміржановна	– <i>доктор економічних наук, доцент (Казахстан)</i>

Програмні цілі видання: розвиток науки і освіти, популяризація економічних знань, формування економічного типу мислення, інформування наукового середовища про сучасні дослідження та розробки в сфері економіки. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів. Редакційна колегія матеріали не повертає. Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів. У разі перекладу посилання на журнал «Інтелект ХХІ» обов'язково. Друкується за погодженням редколегії журналу.

Технічний секретар – Петрова О.В.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Офіційний сайт www.intellect21.nuft.org.ua
E-mail: journal@intellect21.nuft.org.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 7,67.

Підписано до друку 27.12.2021 р. Замов. № 0122/028. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

ЗМІСТ

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Купінець Л.Є., Тютюнник Г.О. РОЗВИТОК СУЧАСНОГО МІСТА В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТРЕНДІВ	5
Музиченко Г.Г. ЕКСПОРТНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВИРОБНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ НА РИНКУ КИТАЮ.....	16

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Богущ Л.Г. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПРАЦЮЮЧИХ В УМОВАХ ПАНДЕМІЧНИХ ОБМЕЖЕНЬ: ПОРІВНЯННЯ ДОСВІДУ.....	20
Danylenko-Kulchytska Viktoriya WAYS TO REDUCE THE NEGATIVE IMPACT OF THE WORLD PANDEMIC ON UKRAINE'S RESTAURANT BUSINESS.....	28
Плисенко Г.П. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА КРАЩІ ПРАКТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ НЕСТАНДАРТНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ.....	32
Пригара О.Ю., Ярош-Дмитренко Л.О. НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ	37
Прицюк Л.А. ПРОГРАМИ ЛОЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ: АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	42
Сніщенко Р.Г. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ТРАНСПОРТНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	46

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

Матковський П.Є., Сас Л.С., Шеленко Д.І. РОЗРОБЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ПЛАТФОРМИ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ І СПОЖИВАЧІВ.....	51
Сегеда І.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАЗ ДАНИХ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	55
Штик Ю.В. ОБЛІКОВА КАТЕГОРІЯ «ЕКОСИСТЕМНІ ПОСЛУГИ»: СУТНІСТЬ ТА АТРИБУТИ.....	60

<i>ІНФОРМАЦІЯ</i>	66
--------------------------	-----------

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Kupinets Larysa, Tiutiunnyk Hanna DEVELOPMENT OF THE MODERN CITY IN THE CONTEXT OF WORLD TRENDS	5
Muzychenko Anna EXPORT OPPORTUNITIES FOR UKRAINIAN AGRICULTURAL SECTOR PRODUCERS IN THE CHINESE MARKET.....	16

NATIONAL ECONOMY

Bogush Larysa WORKERS' SOCIAL PROTECTION IN PANDEMIC RESTRICTIONS' CONDITIONS: COMPARISON OF EXPERIENCE.....	20
Danylenko-Kulchytska Viktoriya WAYS TO REDUCE THE NEGATIVE IMPACT OF THE WORLD PANDEMIC ON UKRAINE'S RESTAURANT BUSINESS.....	28
Plysenko Halyna INTERNATIONAL EXPERIENCE AND BEST PRACTICES FOR NON-STANDARD EMPLOYMENT REGULATION.....	32
Prygara Olga, Yarosh-Dmytrenko Liudmyla FORMATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF SERVICE COMPANIES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION	37
Prytsiuk Liudmyla LOYALTY PROGRAMS OF UKRAINIAN BANKS: ANALYSIS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT.....	42
Snishchenko Roman FACTORS OF IMPACT ON TRANSPORTATION IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY.....	46

BUSINESS AND INTELLECTUAL CAPITAL

Matkovskiy Petro, Sas Liudmyla, Shelenko Diana DEVELOPMENT OF INFORMATION AND ACCOUNTING AND ANALYTICAL PLATFORM FOR AGRICULTURAL PRODUCERS AND CONSUMERS.....	51
Segeda Iryna PROSPECTS OF DATABASES DEVELOPMENT IN THE DIGITAL ECONOMY.....	55
Shtyk Yuliia ACCOUNTING CATEGORY «ECOSYSTEM SERVICES»: ESSENCE AND ATTRIBUTES.....	60

<i>INFORMATION</i>	66
---------------------------	-----------

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 332.21:574(338)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.1>

Купінець Л.Є.

доктор економічних наук, професор,
завідувачка відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів,
Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9251-4014>

Тютюнник Г.О.

кандидат економічних наук, науковий співробітник
відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів,
Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4864-6129>

РОЗВИТОК СУЧАСНОГО МІСТА В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТРЕНДІВ

У статті визначено, що в умовах необхідності реалізації сучасних економічних викликів зеленого, низьковоуглецевого, розумного та інклюзивного розвитку постає завдання дослідження сучасних трендів, можливостей та перспектив розбудови міст України на засадах аналізу зарубіжних практик розвитку урбанізованих територій. Дано сучасні світові тренди, принципи та компоненти розбудови міст, їх класифікацію відповідно до екологоорієнтованого, енергоефективного, розумного, мобільного, компактного, розумного типу. Визначено провідні вимоги до нової моделі міста в країнах ЄС, дизайну благополучного і справедливого міського життя. Представлено очікувані результати інтеграції напрямів Конвенції Ріо-де-Жанейро щодо розбудови принципів нової моделі міст, сталого та розумного урбанізму. Обґрунтовано формування атмосфери середовища як базису інвестиційної привабливості та розкриття потенціалу міста.

Ключові слова: розумне місто, атмосфера середовища, потенціал міст, Конвенція Ріо-де-Жанейро, сталий урбанізм.

DEVELOPMENT OF THE MODERN CITY IN THE CONTEXT OF WORLD TRENDS

Kupinets Larysa, Tiutiunnyk Hanna

*Institute of Market Problems and Economic and Ecological Research
National Academy of Sciences of Ukraine*

Given the need to implement modern economic challenges of green, low-carbon, smart and inclusive development, the task is to study current trends, opportunities and prospects for urban development in Ukraine on the basis of analysis of foreign practices of urban development. The article examines modern world trends, principles and components of urban development. Their classification according to ecologically oriented, energy efficient, smart, mobile, compact, smart type is carried out. Each trend creates a corresponding atmosphere of the environment that prevails in a city. It is characterized by the properties and tools of the priority tasks of implementing a new idea of the city in real life. The new model of the city envisages the creation of a concept of the territory based on ideas about environmental value, innovation awareness and adaptability in social, economic and emotional contexts. Among the world practices are the following trends in urban development, namely intelligence, sustainability, mobility, energy efficiency, housing compactness. The study identifies the leading requirements for a new model of the city in the EU, the design of a prosperous and fair urban life. The expected results of the integration of the directions of the Rio Convention on the development of the principles of a new model of cities, sustainable and smart urbanism are presented. The formation of the atmosphere of the environment as a basis for investment attractiveness and the disclosure of the city's potential is substantiated. It is emphasized that the formation of cities should involve the creation of human interest in living and expressing themselves. Promote the organization of the environment on the basis of economic, innovative, socio-legal and aesthetic concepts and conditions for the welfare of the population and the quality of the environment. Using the potential of cities and the development of urban areas requires a broader vision of an integrated approach to planning, which reduces the necessary measures to a system that is the atmosphere of the urban areas.

Keywords: smart city, environmental atmosphere, potential of cities, Rio de Janeiro Convention, sustainable urbanism.

Постановка проблеми. Зелений, низьковуглецевий та інклюзивний розвиток міст та міських територій є неодмінною особливістю сучасних світових трендів. Українські міста характеризуються зменшенням кількості зелених зон та обмеженими можливостями міського садівництва і городництва внаслідок забудови вільних територій, неповним виконанням органами місцевого самоврядування робіт із благоустрою зелених зон та лише нещодавним точковим упровадженням елементів практичної адаптації до кліматичних змін. Складним є питання мобільності українських міст та стану інфраструктури громадського електро-транспорту [9]. Спостерігається низький рівень благоустрою міст, житлово-комунального господарства та соціальної інфраструктури, диверсифікації економіки міста (особливо сфери послуг) і рівня залучення інвестицій.

Політикою згуртованості Європейського Союзу 2021–2027 (The Urban Dimension of Cohesion Policy 2021–2027) зроблено особливий акцент на інтегрованому територіальному розвитку. Близько 8% (17 млрд євро) Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) спрямовано на сталий розвиток міст. Сформовано близько 980 міських стратегій, 20% з яких зосереджено на функціональних міських територіях. Постає питання можливостей реалізації сучасних викликів у рамках національних реалій для адаптації міжнародного досвіду розвитку урбанізованих територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегічне бачення та шляхи розвитку «розумних» міст розкрито в численних працях С.А. Горблюк [2], О.В. Зібцевої [4], Т.Є. Калини, С.Д. Шушулкова [5], О.А. Малекі [6], О.В. Попик [7], Л.В. Сергієнко, І.В. Новосьолова [10]. порушено питання ревіталізації міст у стратегічних документах розвитку держави, зокрема щодо пріоритетності відновлення деградованих міських територій та екологічної реабілітації урбанізованих територій як ключової ланки механізму державного регулювання. Розглянуто: концептуальні основи формування системи озеленення урбанізованих територій у контексті сталого розвитку та екологічного балансування; теоретико-методологічні засади та практичні пропозиції щодо впровадження екологоорієнтованого управління урбанізованими територіями; вплив урбанізації на землекористування і довкілля; ідентифікацію та характеристику сучасних міських ідеологій; перетворення певного міста на екологічно чистий та розумний осередок тощо.

Зарубіжний погляд на розбудову урбанізованих територій у контексті екологоорієнтованого, розумного та креативного спрямування представляють роботи Пітера Калторпа, Пауліни Ліс, Сари Хьюз, Аманди Берден, Бета Мозенталя та ін.

Реалізація політики формування згуртованої держави в рамках стратегій регіонального розвитку висвітлено у доповіді Я.А. Жаліло «Пріоритет «згуртована країна» у вимірах регіональних стратегій» та наголошено, що «...складність сучасних спільнот вимагатиме специфічної «інженерії ідентичності», яка використовуватиме комплекс впливів на суспільну свідомість» [3]. Базисними вибрано напрями щодо посилення охорони та збереження природи, біорізноманіття та зеленої інфраструктури в міських районах, зменшення всіх

форм забруднення, сприяння стійкій мультимодальній міській мобільності в рамках переходу до низьковуглецевої економіки, запобігання проявам екологічних та кліматичних викликів, підтримку розвитку функціональних міських територій, місто 3.0 (людиноцентричне місто).

Комплексний територіальний та місцевий розвиток, згідно з Політикою згуртованості на 2021–2027 рр., потребує інтегрованої інвестиційної підтримки визначених пріоритетів. Необхідним є розроблення інструментарію реалізації міських (територіальних) стратегій із потенціалом виявлення, передачі та використання передової практики міського розвитку, зокрема за інноваційними підходами.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування сучасних трендів, можливостей та перспектив розбудови міст на засадах аналізу зарубіжних практик розвитку урбанізованих територій.

Вклад основного матеріалу дослідження. Містобудування на сучасному етапі за своїми переважаючими властивостями утворює низку трендів розвитку міста. Кожен тренд створює відповідну атмосферу середовища, яка переважає в тому чи іншому місті. Вона характеризується властивостями та інструментами виконання пріоритетних завдань утілення нової ідеї міста у реальне життя. Нова модель міста передбачає створення концепції території на основі уявленості щодо екологічної цінності, інноваційної обізнаності та адаптованості у соціальному, економічному та емоційному контексті. Серед світових практик є такі тренди формування міст: розумність, сталість, мобільність, енергоефективність, житлова компактність (рис. 1).

Нові тренди формують моделі сучасних міст, які складається з районів та розглядаються як лабораторії для розвитку та впровадження інновацій або як нові форми мікрорайонів змішаного призначення. Притаманними рисами є нові форми участі фахівців, місцевого населення, такі як спільна творчість та проектування, за активної участі громадських організацій та приватного сектору. Компоненти міст – від будівель до громадських просторів під час проведення заходів стають базисом утворення спільнот, які підвищують акцентовані цінності, наприклад інноваційні. У сукупності ці зусилля не лише поліпшують якість життя, а й ставлять міста на перше місце у вирішенні проблем вибраного тренду розбудови міста, наприклад зміни клімату та збереження біорізноманіття [1].

Розбудова сучасних міст характеризується розвинутою системою зонування територій та районів, щоб надати мешканцям доступ до транспортної системи для уникнення потреби у персональному транспортному засобі (за винятком велосипеда та електромобілів). Це надає можливість установити пріоритети раціонального та ефективного планування земельного та водного простору, особливо підземної інфраструктури. Окремо розглянемо основні тренди розвитку сучасних міст. Тренд розумного міста передбачає виділення таких елементів інфраструктури:

- розумна архітектура, розумне ЖКГ;
- розумне сміття;
- розумні транспорт і парковки;
- цифровізація і надійний зв'язок;

Рис. 1. Основні тренди розбудови сучасних міст

– електронний уряд, освіта й охорона здоров'я;
– безпечне («зелене», чисте, безшумне) місто (рис. 2).

Ці елементи відповідають таким функціям, як управління відходами, водопостачанням та енергопостачанням, безпекою громадян усередині міста, ефективністю використання доріг та сталим розвитком навколишнього середовища, взаємозв'язком та обміном інформацією, охороною здоров'я та участю громадян у управлінні містом.

Моделювання та прогнозування відбувається з використанням геоінформаційних та нейротехнологій. Такий метод забезпечує просторово-часове моделювання нелінійних закономірностей формування комплексних показників.

Розвиток екологоорієнтованого тренду формування міста – моделі сталості відбувається через збереження або відновлення екосистем у містах та навколо. Природоохоронні рішення реалізуються через створення «зелених» та «синіх» зон для зберігання води, очищення стічних вод, боротьби з тепловими островами, підвищення цінності мікрорайонів. Екосистемні послуги покладені в основу місцевої економіки, добробуту людей та стійкості громад. Це економічно ефективно зменшує вразливість міст та поліпшує місцеве біорізноманіття.

Можливі шляхи розвитку міста зі сталим екологоорієнтованим спрямуванням нараховують чотири напрями Конвенції Ріо-де-Жанейро. Організація економічного співробітництва та розвитку розробила

чотири «маркери Ріо» з метою визначення дій щодо досягнення цілей конвенцій. Два з них пов'язані з Конвенцією про біологічне різноманіття та з Конвенцією про боротьбу з опустелюванням та деградацією земель. Очікувані результати інтеграції напрямів Ріо-де-Жанейро щодо розбудови міст є запорукою розвитку сталого урбанізму та переходу до моделі міста 3.0¹. У табл. 1 представлено перелік можливих результатів та інституційні можливості зеленого розвитку міст України в контексті стратегування розбудови урбанізованих територій.

Енергоефективний тренд з акцентованою відновлювальною енергією зводиться до побудови районів міст, у яких розвинуто повторне використання енергії, води та відходів. Вирішується завдання створення урбанізованого простору, який перетворюється на яскраві місця, добре пов'язані для відвідування, роботи та життя у спосіб, який створює національну демонстрацію сталості за допомогою інновацій, технологій та дизайну.

Велике значення мають відновлювальні джерела енергії та дизайн будівель, вулиць і просторів, що зберігають її та акумулюють. Пасивний дизайн – один із трендів, що характеризується конструюванням простору таким чином, щоб мати взаємозв'язок із природою, забезпечуючи потреби людини. Це досягається через:

- відповідні будівельні матеріали (відбиваюча сонячне світло фарба);
- зберігаючі та накопичуючі форми будівель;

¹ Місто 3.0. формується під впливом сумісної проектної співпраці з мешканцями міста і потребує врахування їхніх інтересів у соціально-емоційному та економіко-екологічному аспектах розвитку урбанізаційних процесів. Простір стає місцем формування умов інвестиційно-інноваційної привабливості міських територій

РОЗУМНЕ МІСТО

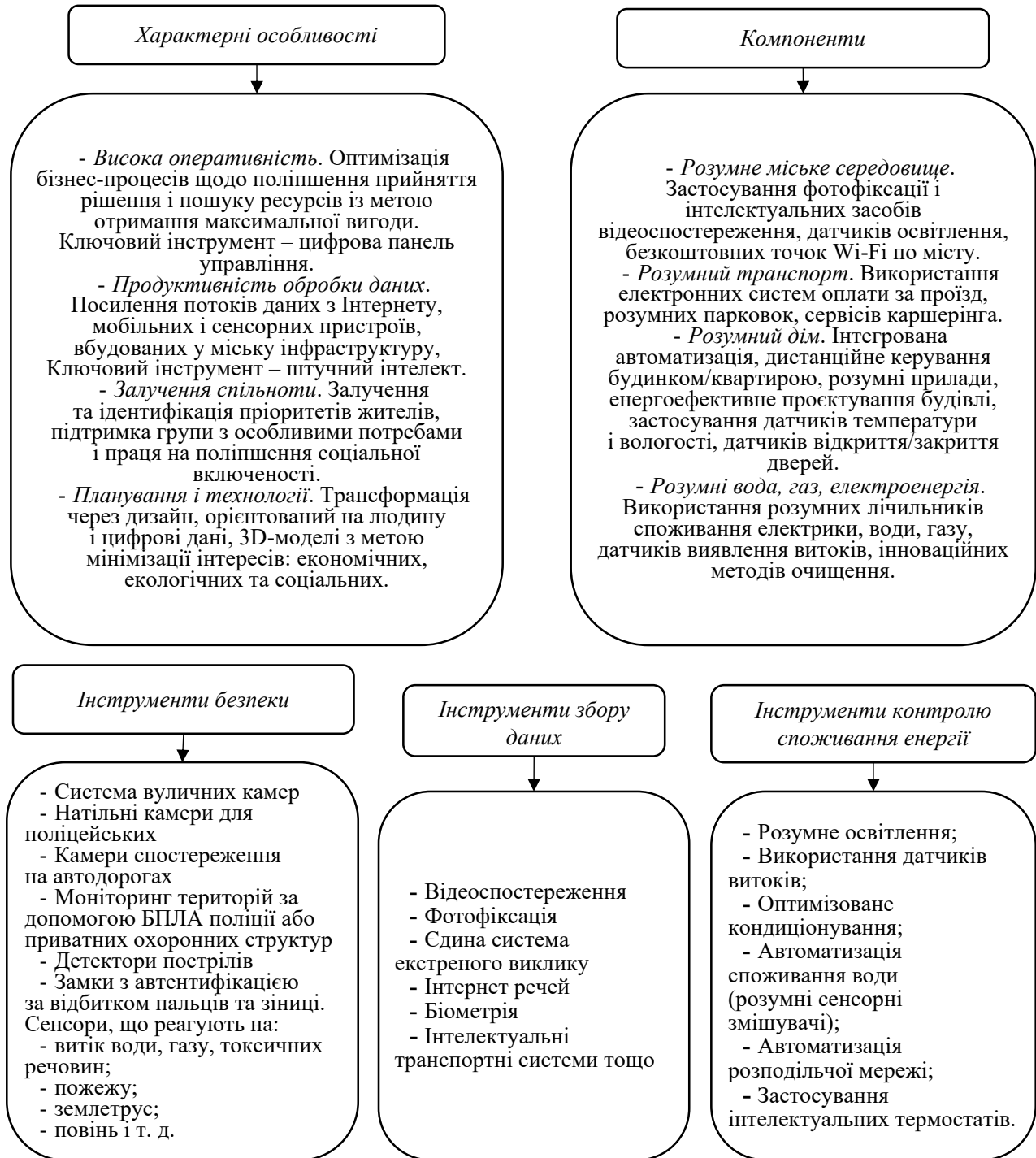

Рис. 2. Характерні особливості, компоненти та інструменти «розумного міста» ²

- трансформуючі інновації (опріснення морських вод, використання сірої води ³);
- вирощування та висадку рослин, які поглинають забруднювачі.

Іншим трендом є компактність, а саме розвинення ефективної програми житла, конструювання багатофункціональних будівель із можливістю їх використання цілодобово, задовольняючи потреби людини у

² БПЛА – безпілотний літальний апарат.

³ Сіра вода відноситься до стічних вод, що утворюються в домашніх господарствах або офісних будинках із потоків без фекального забруднення, тобто всіх потоків за винятком стічних вод із туалетів. Джерела сірої води включають раковини, душові кабінки, ванни, пральні або посудомийні машини. Оскільки сіра вода містить менше патогенів, ніж побутові стічні води, її зазвичай безпечніше і легше обробляти та повторно використовувати на місці для промивання туалетів, ландшафтного зрошення або зрошення сільськогосподарських культур та інших непитних цілей.

Таблиця 1

Основні світові тренди розвитку сучасних міст

Напрямок Конвенції Ріо-де-Жанейро	Критерій відповідності	Типові види зеленого розвитку міст	Очікувані результати	Нормативно-правовий базис (основа)
1	2	3	4	5
<p>Біорізноманіття</p> <p>Діяльність пов'язана з біорізноманіттям, яка сприяє:</p> <ul style="list-style-type: none"> - збереженню біорізноманіття; - сталому використанню його компонентів (екосистем, видів або генетичних ресурсів); - справедливому розподілу переваг використання генетичних ресурсів. 	<p>Діяльність сприяє:</p> <ul style="list-style-type: none"> - збереженню екосистем, її ресурсів шляхом усунення наявної екологічної шкоди; - розбудові інституцій, розвитку потенціалу сталого міста, зміцненню нормативно-правової бази; - об'єднання зусиль країн, що розвиваються, щодо виконання своїх зобов'язань за Конвенцією. 	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення та управління міськими зеленими насадженнями; - відновлення деградованих природних зон, зменшення тиску на біорізноманіття та ризиків для нього; - розроблення міських екологічних планів, що сприяють оздоровленню міських екосистем та створенню зеленої інфраструктури; - підвищення якості території, у яких збережено біорізноманіття; - створення зеленої інфраструктури (мереж природного або штучного характеру) в межах або навколо міської території, які надають різноманітні екосистемні послуги; - органічне землеробство в міському сільському господарстві; - екологічне, стале, соціально збалансоване та ефективне управління використанням земель. 	<ul style="list-style-type: none"> - покращення фізичного та психічного благополуччя шляхом надання зелених громадських просторів для активного відпочинку або безпечних велосипедних/пішохідних доріжок; - застосування принципів циркулярної економіки. Підтримка та залучення стейкхолдерів у просування раціональності використання природних ресурсів, проектування відходів та забруднень, збереження використання продуктів та матеріалів та регенерації природних систем; - заохочення мешканців міст до переходу на стійкі моделі споживання; - побудова стійкої системи харчування, яка з'єднає міські, приміські та сільські райони. <p>На базі розроблення «міського сільського господарства», наприклад вертикальних садів, громадських садів тощо;</p> <ul style="list-style-type: none"> - підтримка місцевого забезпечення товарами та послугами; - збільшення спроможності міст фінансувати свої плани; - створення комунікативного середовища для влади, безпеки та громадськості. 	<p>Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки».</p> <p>Завдання за напрямом «Формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем, поліпшення стану навколишнього природного середовища»</p> <p>5. Забезпечення охорони земель, відтворення екосистем, збільшення площ екологічно безпечних земель, зокрема міського (органічного) сільського господарства, удосконалення структури земельних угідь та напрямки господарської діяльності з метою формування оптимального співвідношення земельних угідь, підтримання екологічної безпеки і рівноваги території та досягнення нейтрального рівня деградації земель.</p>
<p>Боротьба з опустелюванням</p> <p>Діяльність спрямована на боротьбу з опустелюванням або пом'якшенням наслідків посухи в посушливих, напівзасушливих і сухих субвологих районах шляхом запобігання та/або зменшення деградації земель, відновлення частково деградованих земель або рекультивациі пустельних земель.</p>	<p>Діяльність сприяє:</p> <ul style="list-style-type: none"> - збереженню екосистем, усунення наявної екологічної шкоди; - розбудові інституцій, розвитку потенціалу сталого міста, зміцненню нормативно-правової бази; - об'єднанню зусиль країн, що розвиваються, щодо виконання своїх зобов'язань за Конвенцією. 	<ul style="list-style-type: none"> - міського планування уникнення розповсюдження міст на чутливі території. - спрямування відновлення деградованих земель у (або) поблизу запланованих (освоєних) міських територій, шляхом: - створення зеленої інфраструктури для боротьби з опустелюванням (наприклад, зелені пояси та для захисту від пилових бур); - відновлення динаміки запланованих деградованих або заплавних районах за допомогою гідравлічної інфраструктури; - терасування та інші заходи проти ерозії, такі як посилення зеленого покриву, щоб уникнути зсувів та осідання. 	<ul style="list-style-type: none"> - уникнення міського розвитку в уразливих районах, таких як паводків річкові, прибережні та осілі території; - збільшення спроможності міст фінансувати свої плани; - створення можливості для діалогу між різними управліннями, суб'єктами державного та приватного секторів, представниками різних секторів та членів спільноти. 	<p>Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».</p>

Продовження Таблиці 1

1	2	3	4	5
<p>Пом'якшення наслідків зміни клімату</p> <p>Діяльність, яка сприяє досягненню мети стабілізації концентрації парникових газів (ПГ) в атмосфері на рівні, який би запобігав небезпечному антропогенному втручанням у кліматичну систему, сприяючи зусиллям зменшити або обмежити викиди ПГ або посилити секвестрацію ПГ.</p>	<p>Діяльність сприяє:</p> <p>а) пом'якшенню зміни клімату шляхом обмеження антропогенних викидів парникових газів, включаючи метан, що регулюється Монреальським протоколом;</p> <p>б) захисту та/або покращенню резервуарів ПГ; в) інтеграції проблем, пов'язаних зі зміною клімату, шляхом розбудови інституцій, розвитку потенціалу, зміцнення регуляторної та політичної бази чи досліджень; або д) зусиллю країн, що розвиваються, щодо виконання своїх зобов'язань за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату.</p>	<p>– планування енергоефективності в містах;</p> <p>– сприяння прийняттю стандартів енергоефективності та інших екологічних стандартів, що передбачають скорочення викидів ПГ як частина допомоги, пов'язаної з торгівлею, орієнтованої на міські галузі;</p> <p>– збереження ємності для збирання CO₂ рослинного покриву (особливо лісів) та ґрунту (особливо водно-болотних угідь), розташованих у межах міських центрів;</p> <p>– захист та покращення поглинання та водосховищ шляхом сталого управління та збереження океанів та інших морських та прибережних екосистем, водно-болотних угідь, територій дикої природи та інших екосистем у межах міських територій;</p> <p>– виробництво біогазу та повторне використання енергії, виробленої на спорудах зі стічних вод.</p>	<p>– залучення страхової галузі як зацікавленої сторони: спільна користь від природоохоронних рішень може зменшити ризики для здоров'я населення та пошкодження застрахованого майна;</p> <p>– екодевелопмент – довговічні, енергоефективні та зручні для реконструкції зелені будівлі та інфраструктура з використанням стійких будівельних матеріалів (включаючи перероблені);</p> <p>– застосування інструментів для комплексного планування та прийняття рішень;</p> <p>– збільшення спроможності міст фінансувати свої плани;</p> <p>– створення можливості для діалогу між рівнями управління, суб'єктами державного та приватного секторів, представниками різних секторів та членів спільноти.</p>	<p>Ціль 2. Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України:</p> <p>забезпечення сталого використання та охорони земель, покращення стану уражених екосистем та сприяння досягненню нейтрального рівня деградації земель, збільшення площ екологічно безпечних (органічних) земель, підвищення рівня обізнаності населення, землевласників і землекористувачів щодо проблем деградації земель, екологічно безпечного (органічного) господарювання</p>
<p>Адаптація до наслідків зміни клімату</p> <p>Діяльність слід класифікувати як адаптацію до наслідків зміни клімату, яка має намір зменшити вразливість людей або природних систем до поточних та очікуваних наслідків зміни клімату, шляхом збереження або підвищення стійкості, здатності адаптуватися.</p>	<p>Діяльність підлягає маркеру адаптації до наслідків зміни клімату, якщо:</p> <p>а) мета адаптації до наслідків зміни клімату чітко зазначена в документації діяльності;</p> <p>б) діяльність містить конкретні заходи, спрямовані на вище викладене.</p>	<p>– підтримка розроблення планів дій щодо клімату з оцінкою вразливості в містах;</p> <p>– пом'якшення наслідків погодніх подій у містах (вплив міського теплового острова, зсуви після сильних дощів, повені) та відповідні заходи з адаптації клімату;</p> <p>– переобладнання промислових об'єктів у міських районах для підвищення стійкості до кліматичних ризиків;</p> <p>– перехід на менш витратні для виробництва технології у міських галузях зменшує вразливість щодо нестачі води;</p> <p>– розроблення заходів щодо запобігання стихійним лихам та готовності до надзвичайних ситуацій/катастроф, включаючи схеми страхування для подолання потенційних катастроф, спричинених небезпеками, пов'язаними з погодою або кліматом, такими як повені чи посухи;</p>	<p>– кількісна оцінка переваг адаптації та зменшення ризиків (унікнення витрат, економія страхових коштів та збільшення вартості майна) з метою підвищення спроможності бізнесу до сталості;</p>	<p>Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».</p>

Продовження Таблиці 1

1	2	3	4	5
		<p>– підтримка органів цивільного захисту для покращення їхньої інформації щодо наслідків зміни клімату шляхом використання супутникових карт для підготовки сценаріїв подій та планів порятунку після сильних дощів;</p> <p>– розроблення національних/субнаціональних стратегій, місцевих планів/планів готовності до надзвичайних ситуацій із метою захисту ключових інфраструктурних активів, людей та засобів їх існування від впливу зміни клімату та стихійних лих, змінених ними;</p> <p>– сприяння готовності до катастроф та зв'язку з адаптацією до наслідків зміни клімату на різних рівнях управління, а також на рівні громад;</p> <p>– соціальний захист від катастроф, пов'язаних із кліматом;</p> <p>– внесок у збереження міських водних ресурсів або запобігання ерозії для адаптації до наслідків зміни клімату;</p> <p>– проєкт зменшення ризиків затоплення водних систем у містах через зміну клімату та спричинення забруднення через стічні води;</p> <p>– захист лагун, які є дуже вразливими до наслідків зміни клімату, від проникнення соленої води та забруднення.</p>	<p>– збільшення спроможності міст фінансувати свої плани;</p> <p>– створення можливості для діалогу між рівнями управління, суб'єктами державного та приватного секторів, представниками різних секторів та членів спільноти.</p>	<p>Причини виникнення такої ситуації мають комплексний характер та історичні передумови.</p> <p>Особливо слід відзначити порушення екологічно збалансованого співвідношення між категоріями земель, зменшення території унікальних степових ділянок, надмірну розораність території та порушення природного процесу ґрунтоутворення, <i>повільний розвиток та невелика площа екологічно безпечних земель</i>, використання недосконалих технологій в сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства, орієнтацію на досягнення коротко- та середньострокових економічних вигід, ігноруючи природоохоронний складник та негативні наслідки у довгостроковій перспективі.</p>

Джерело: сформовано авторами з використанням нормативно-правового базису, зазначеного в таблиці

якості місця роботи чи проживання та функціонування як базису природної енергії. Проектування з орієнтацією відповідно до сторін світу для забезпечення розподілу сонячного світла, використання тіней від будівель та вітрових потоків для заощадження енергії на кондиціонування. Планування з акцентом на розміщення жителів у кроковій доступності житла відповідно до їхніх місць роботи. Розбудова включає вибір транспорту та різноманітність використання його видів у межах сусідства з парками, площами та відкритими просторами для мобільного, «зеленого» та пішохідного суспільства. Позитивним рішенням є географічна ефективність та раціональність системи дорожнього руху. Це спонукає до кращого функціонування міст та вирішує питання викидів вуглецю у містах із великою кількістю автотранспорту.

Мобільний тренд включає розбудову високошвидкісного електротранспорту, повітряної мобільності, велоінфраструктуру, зміну водних шляхів. Тісно переплітається із розумним містом. У цих містах розвинено використання однієї з найбільших систем централізованого тепlopостачання з уловлюванням тепла, що залишилося від виробництва електроенергії. Також це централізоване охолодження, що виробляється з водних об'єктів. Велике значення мають датчики на дорогах для вимірювання забруднення повітря та об'єкти, які захоплюють шкідливі метали і запобігають їх потраплянню в атмосферу, перетворюючи на корисну енергію. Тротуари у провулках, які служать як допомога в управлінні зливними водами. Поєднання велосипедної доріжки та сонячної панелі. Такі рішення дають змогу створювати зони для пішоходів, ігрові майданчики для дітей, природні зони, синхронізуватися з велосипедними доріжками. Головне – передбачають інтеграцію інформаційних і комунікаційних технологій із метою ефективного управління інфраструктурою міста (рис. 3).

Мешканці міст як основні споживачі повинні володіти знаннями щодо забезпечення сталості та стійкості, що вимагає від уряду збільшення можливості підвищення екологічної цінності території міст та розширення погляду на їхні функціональні особливості.

Комплексний підхід об'єднує та приводить необхідні заходи до загальної системи. Потребують упровадження заходи, які не посилюють екологічний чи інноваційний дисбаланс та соціальну вразливість, а поєднують це: екологоорієнтований спосіб землекористування; інтеграція світового досвіду; слідування останнім трендам; зацікавленість людини формувати спільноти, які націлені на творчу екологічно безпечну діяльність. Можна відзначити, що формування нової парадигми міст повинно базуватися на принципах, які втілюються в житті в багатьох країнах та є універсальними в глобальному сенсі:

1. Принцип збереження навколишнього середовища, історичної спадщини та найважливіших галузей сільського господарства.

2. Принцип інклюзивності (об'єднання людей із різних соціальних та економічних кластерів).

3. Принцип систематизованого управління вуличними мережами, які дають змогу створювати безліч маршрутів, безліч вулиць замість однієї.

4. Принцип пріоритетності розумного громадського транспорту.

Ідея комплексності урахування необхідних складників міста коротко представлена Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) у вигляді дизайну благополучного та справедливого міського життя, що має на меті сформуватися до 2050 р. Добре керовані міста пропонують мільйонам людей безмежні культурні, соціальні та економічні можливості.

Кожен компонент є унікальним складником загального дизайну міста. Міський дизайн ПРООН благополучного і справедливого життя передбачає таке:

1. Житлові квартири спроектовано з екологічно чистих відновлюваних матеріалів для максимальної енергоефективності та якості життя.

2. Вертикальне та міське землеробство. Попит на продукти харчування перетворив міста на місця виробництва свіжих продуктів.

3. Міські будівлі. Міські будівлі є стійкими, екологічно чистими та нейтральними до вуглецю.

4. Підземні дороги.

5. Велодоріжки та пішохідні доріжки. Здорові альтернативи транспорту знизили «культуру автомобілів».

6. Небесні поїзди. Швидкий легкий транзит швидше доставляє людей до місця призначення.

7. Спільні робочі місця пропонують економічно ефективні та екологічно чисті варіанти бізнесу.

8. Природні території.

9. Відкриті простори для музики та мистецтва. Громадські простори є привабливими, справедливими та сприяють художньому життю громад, які їх створюють.

10. Цифрові кіоски. Інтерактивні загальнодоступні комп'ютерні термінали зменшують цифровий розрив.

11. Переробка відходів та очищення води. При повністю круговому циклі відходи практично виключаються, а ресурси постійно відновлюються.

12. Мобільні медичні клініки.

13. Річкові шляхи, зелені порти та коралові рифи.

14. Збір води.

15. Відновлювальна енергія.

Дивлячись на розгорнутий перелік наведених складників, можна сміливо стверджувати, що нова модель міста та його територій повинна робити акцент на інклюзивних поселеннях із забезпеченням основи для розкриття екологічної цінності урбанізації та реалізації творчого потенціалу. Адже екологічна цінність – це збереження та розвиток оточуючого природного середовища, а творчість – основна мотивація людини щодо розкриття своєї особистості і реалізації трудового потенціалу з метою задоволення потреб життєдіяльності. Необхідно відійти від ідеї конкретної цільової спрямованості на екологічну діяльність, тому що це цікаво лише відповідним представникам суспільства.

Формування міст повинно передбачати створення для людини зацікавленості жити та проявляти себе, сприяти організації навколишнього середовища на основі економічних, інноваційних, соціально-правових та естетичних концепцій та умов із метою добробуту населення та якості навколишнього середовища.

Використання потенціалу міст та розвиток урбанізованих територій потребують ширшого бачення комплексного підходу до планування. Комплексний підхід зводить необхідні заходи до системи, що являє собою атмосферу середовища урбанізованих територій. Вона характеризується відповідними властивостями та інструментами виконання пріоритетних завдань уті-

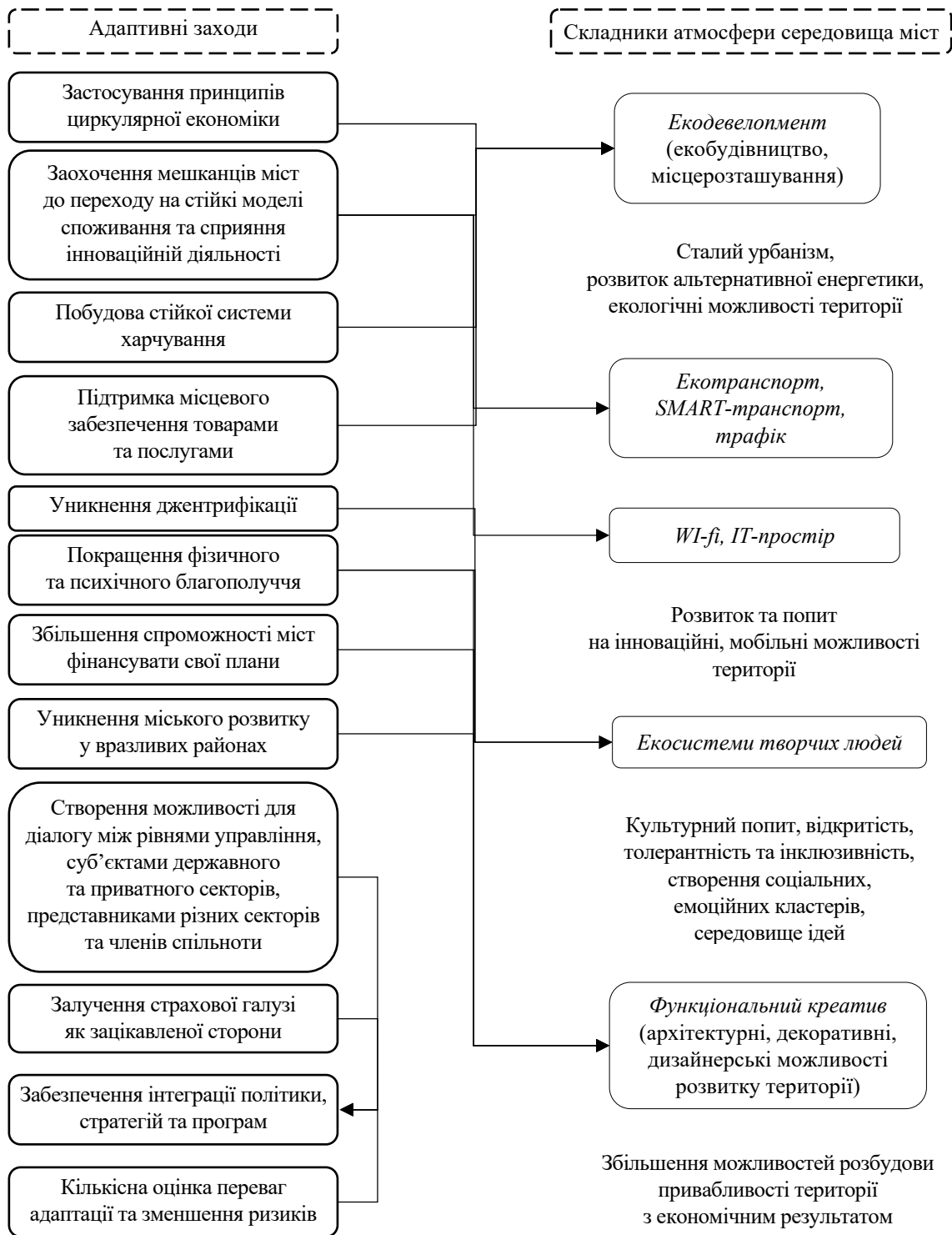

Рис. 3. Складники атмосфери середовища міських територій як шлях до реалізації адаптивних заходів Конвенції Ріо-де-Жанейро

лення нової ідеї міста у реальне життя та привернення інвестицій до його подальшого розвитку (рис. 4.). Інструменти включають: міське планування, фінансування, інтеграцію інновацій (екологічних, мультимодальних, скоординованих транспортних засобів та ін.) та міжнародних практик.

Місто має свої соціально-економічні, історико-культурні та інші особливості. Усі складники взаємопов'язані між собою і являють концепцію середовища, що є функ-

ціональною особливістю соціо-економіко-екологічного розвитку відповідної території або міста. Це потребує визнання для подальшого розвитку унікальної ідеї та особливостей нового міста на відміну від інших.

Висновки з проведеного дослідження. Відповідно до вищевикладеного, можна стверджувати, що успіху в напрямі адаптації найкращих світових практик розвитку урбанізованих територій можна досягнути за наявності:

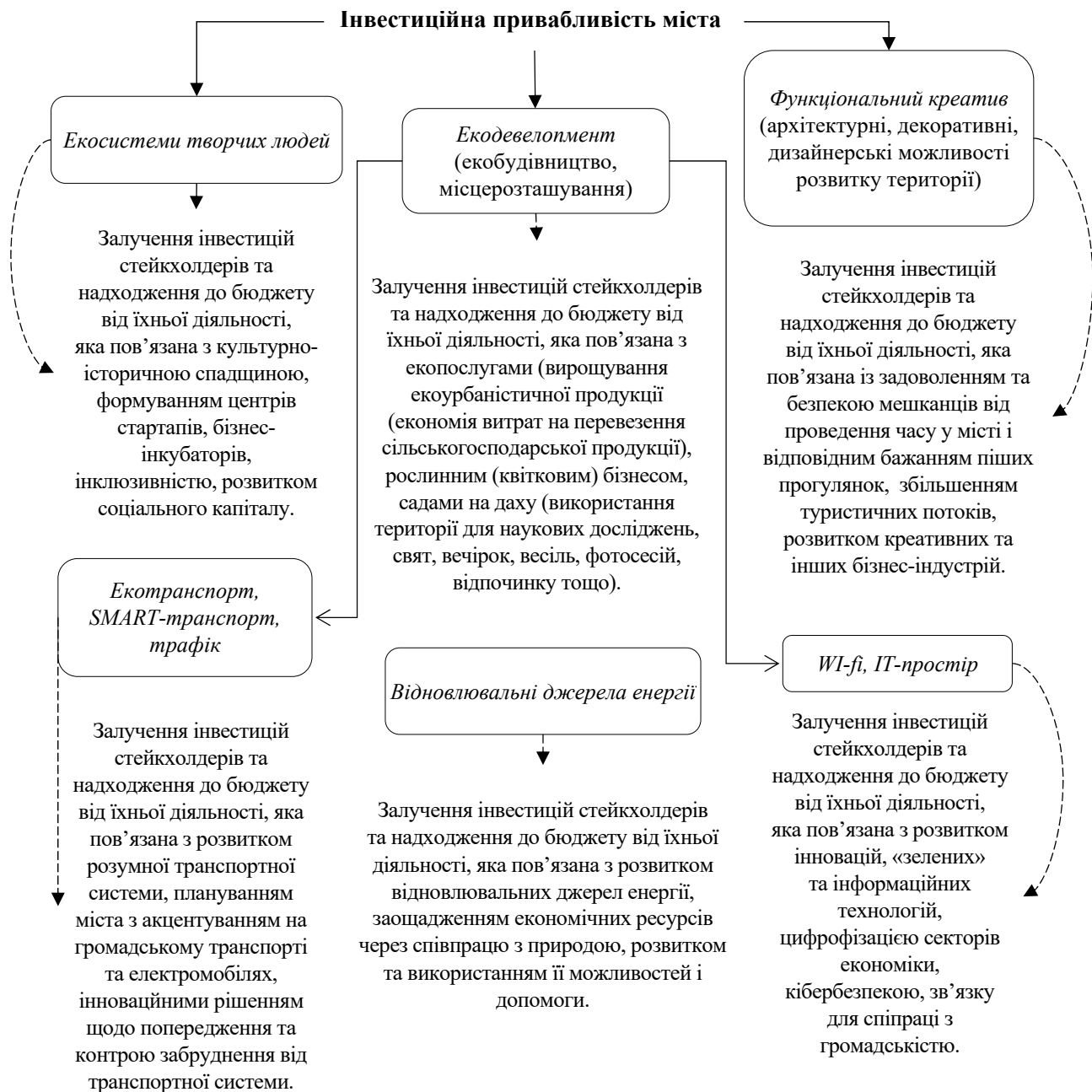

Рис. 4. Потенціал міста та його інвестиційна привабливість на засадах розвитку атмосфери середовища

- екологоорієнтованого інноваційно-інформаційного забезпечення і моніторингу;
 - інституціонального базису і зобов'язань державних та приватних інвесторів;
 - проектування та технічної естетики;
 - підтримки громадськості та стейкхолдерів.
- Формування урбанізованих територій повинно базуватися не на наявному економічному, екологічному та соціальному стані, а проявлятися через атмосферну парадигму міста, особливо футуристичну. Орієнтува-

тися як на теперішні, так і майбутні зміни у життєдіяльності людини та природи, урахувати постійний розвиток. У майбутніх містах на кожен аспект нашого життя може вплинути постійно змінюваний світ ідей.

Перспективою подальших досліджень є розв'язання методичного підходу до оцінки формування атмосферного середовища міста на його інвестиційну привабливість та розвиток у контексті сучасних і майбутніх економіко-екологічних і соціальних викликів.

Список використаних джерел:

1. World Cities Report 2020. The Value of Sustainable Urbanization. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). URL: <https://unhabitat.org>.
2. Горблюк С.А. Нормативно-правове забезпечення ревіталізації міст у Польщі. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2019. № 3(94). С. 76–84.

3. Жаліло Я.А. Пріоритет «згуртована країна» у вимірах регіональних стратегій. Київ : УНЦПД, 2020. 32 с.
4. Зібцева О.В. Концептуальні основи систем зелених насаджень малих міст Київщини в контексті екозбалансованого розвитку : автореф. дис. ... д-ра с.-г. наук : 06.03.01 ; Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021. 45 с.
5. Калина Т.Є., Шушулков С.Д. Рекреаційне землекористування урбанізованих територій. *Бізнес-навігатор*. 2020. Вип. 2(58). С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.58-12>.
6. Малекі О.А. Концептуальні підходи щодо екологічної реабілітації урбаністичних територій. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Державне управління»*. 2019. Т. 30(69). № 3. С. 162–167.
7. Попик О.В., Хумарова Н.І. Екологоорієнтоване управління урбанізованими територіями (теоретико-методичний аспект) : монографія. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2019. С. 156–173.
8. Розумне місто. База знань DEBS. URL: <https://deps.ua/knowegable-base-ru/spravochnaya-informatsiya/67692.html>.
9. Романко С., Андрусевич Н. Вісім ідей для зелених міст України. Київ : 350.org, 2020. 56 с.
10. Сергієнко Л.В., Новосьолов І.В. Розвиток публічного управління у контексті урбанізаційних змін. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1555> (дата звернення: 21.10.2021). DOI: 10.32702/2307-2156-2020.1.34.

References:

1. World Cities Report 2020. The Value of Sustainable Urbanization. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). URL: <https://unhabitat.org>
2. Gorblyuk, S.A. (2019) Normatyvno-pravove zabezpechennya revitalizatsiyi mist u Pol'shchi [Regulatory support for the revitalization of cities in Poland]. *Visn. NADU. Public Administration Series*, no. 3 (94), pp. 76–84.
3. Zhalilo, Ya.A. (2020). Priorytet «zhurtovana krayina» u vymirakh rehional'nykh stratehiy [The priority of "cohesive country" in the dimensions of regional strategies]. Kyiv: UCIPR, 2020. 32 p
4. Zibtseva, O.V. (2021). Kontseptual'ni osnovy system zelenykh nasadzen' malykh mist Kyivshchyny v konteksti ekozbalansovanoho rozvytku [Conceptual bases of systems of green plantations of small cities of Kyiv region in the context of eco-balanced development] [Text]: author's ref. dis. ... Dr. s.-g. Sciences: 06.03.01 / Zibtseva Olga Vasylyvna; Nat. University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Kyiv, 45 p.
5. Kalina, T.E., Shushulkov, S.D. (2020). Rekreatsiine zemlekorystuvannya urbanizovanykh terytorii [Recreational land use of urban areas]. *Research and production magazine "Business Navigator"*. Vip. 2 (58), pp. 59–64. Odessa, 2020. DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.58-12>
6. Maleki, O.A. (2019). Kontseptual'ni pidkhody shchodo ekolohichnoyi rehabilitatsiyi urbanistychnykh terytoriy [Conceptual approaches to ecological rehabilitation of urban areas]. *Scientific notes of TNU named after VI Vernadsky. Series: Public Administration*. Volume 30 (69), no. 3, pp. 162–167.
7. Popyk, O.V. (2019). Ekolohooriyentovane upravlinnya urbanizovanykh terytoriyamy (teoretyko-metodychnyy aspekt) [Ecologically oriented management of urbanized territories (theoretical and methodological aspect)] [Text]: monograph / OV Popyk, N.I. Khumarova; NAS of Ukraine, Institute of Market Problems and Economics research – Odessa: IPREED NASU. 173 p. : fig., tab. Bibliogr. : p. 156-173.
8. Smart city. DEBS knowledge base. URL: <https://deps.ua/knowegable-base-ru/spravochnaya-informatsiya/67692.html>.
9. Romanko, S., Andrusевич, N. (2020). Visim idey dlya zelenykh mist Ukrayiny [Eight ideas for green cities of Ukraine]. Kyiv: 350.org, 56 p.
10. Sergienko, L.V., Novoselov, I.V. (2020). Rozvytok publichnoho upravlinnya u konteksti urbanizatsiynykh zmin. [Development of public administration in the context of urban change]. *Public administration: improvement and development*, no. 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1555> (access date: 21.10.2021). DOI: 10.32702/2307-2156-2020.1.34

E-mail: lek_larisa@ukr.net

E-mail: ecoregnatures@ukr.net

УДК 339.564:351.823(477+510)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.2>

Музиченко Г.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Національний університет харчових технологій

ЕКСПОРТНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВИРОБНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ НА РИНКУ КИТАЮ

У статті проведено аналіз українсько-китайських торговельних відносин в аграрному секторі. Визначено, що криза, пов'язана з COVID-19, не спричинила негативних наслідків для українсько-китайської торгівлі продуктами харчування та сільського господарства. За даними міжнародної статистики, найбільшим споживачем продовольства у світі є Китайська Народна Республіка, а отже, і найбільшим імпортером аграрної продукції. Розглянуто напрями поглиблення співпраці між Україною та КНР з урахуванням сильних боків вітчизняного аграрного сектору, серед яких: географічне розташування; відкритий ринок землі; наявність родючих ґрунтів та прісної води; людський потенціал тощо.

Ключові слова: аграрний сектор, експорт, імпорт, харчові продукти, економіка, сировинні товари, акредитація на експорт.

EXPORT OPPORTUNITIES FOR UKRAINIAN AGRICULTURAL SECTOR PRODUCERS IN THE CHINESE MARKET

Muzychenko Anna

National University of Food Technologies

The article analyzes the Ukrainian-Chinese trade relations in the agricultural sector, considers ways to deepen cooperation between Ukraine and China. According to international statistics, the largest consumer of food in the world is China and the largest importer of agricultural products. The directions of deepening cooperation between Ukraine and China are considered, taking into account the strengths of the domestic agricultural sector: geographical location; open land market; availability of fertile soils and fresh water; human potential, etc. Ukraine's agricultural sector has many points of trade with China in a number of food items: corn, wheat, sunflower oil, soybeans, meal, beef, poultry products (chicken and eggs), honey, fruits, etc. An important factor in strengthening and deepening trade relations is the negotiations between Ukraine and China on the establishment of a free trade area. The relevant joint statement was signed in 2020 during the work of the Ukrainian-Chinese commission to assess the potential of a possible Free Trade Agreement between the countries. In 3–5 years, China seeks to double food supplies from Ukraine. Today, China is the leader in the number of product lines, which are working to open markets for Ukrainian producers. This list includes flour, fish and fish products, eggs and egg products, wheat, rapeseed, sorghum, soybean meal, apples, blueberries, poultry, peas, beans, cherries, pet food, malt, feed for farm animals, poultry and pond fish, beef collagen shells, frozen semi-finished products containing products of animal origin, vegetable origin and / or processed products of animal origin, cereals, frozen raspberries.

Keywords: agricultural sector, export, import, food products, economy, raw materials, accreditation for export.

Постановка проблеми. Аграрний сектор України має багато точок торговельного дотику з Китаєм за низкою продовольчих позицій: кукурудза, пшениця, соняшникова олія, соя, шрот, яловичина, продукція птахівництва (курятина і яйця), мед, фрукти тощо. Важливим чинником зміцнення та поглиблення торговельних відносин є перемовини України та Китаю про створення зони вільної торгівлі. Відповідна спільна заява була підписана в 2020 р. під час роботи українсько-китайської комісії щодо проведення оцінки потенціалу можливої угоди про вільну торгівлю між країнами. За три-п'ять років Китай прагне подвоїти обсяги поставок харчових продуктів з України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню аграрного сектору України та розширенню можливостей виходу вітчизняних виробників харчових продуктів на ринок Китаю присвячено наукові праці С.О. Гуткевич, О. Дроботюк [5], О.М. Ніколюка, М.О. Степури [6] та ін. Актуальним залишається

пошук нових можливостей розширення експорту сільськогосподарської продукції з України до Китаю.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз розвитку експортно-імпортних відносин України та Китаю в аграрному секторі та визначення напрямів їх подальшого розвитку.

Вклад основного матеріалу дослідження. Китайська Народна Республіка – зростаюча супердержава, розвиток якої впливає на всі економіки світу. За даними міжнародної статистики, найбільшим споживачем продовольства у світі є Китай, а отже, він – найбільший імпортер аграрної продукції. При цьому в КНР намагаються зменшити торговельну залежність від США, які є найбільшим аграрним експортером у світі. Відповідно, китайський уряд шукає можливості диверсифікувати ринки постачання продуктів харчування, у тому числі звернувши увагу на українських аграріїв.

Вітчизняний аграрний сектор відіграє значну роль в економіці України, а також виступає потужним гравцем

на світовому ринку. Сільське господарство є основною ланкою у формуванні вітчизняного експорту та становить 45% від загального обсягу поставок за кордон. Україна зберігає перше місце за обсягами виробництва соняшникової олії, знаходиться в першій п'ятірці світу за експортом кукурудзи, ріпаку та волоських горхів. За підсумками 2020 р. Україна загалом експортувала аграрної сировини і продовольства на суму \$22,2 млрд. Із 2001 р. щороку експортні обсяги вітчизняних аграріїв зростають майже на 15% [1]. Найбільшу виручку знову забезпечили зернові й олійні культури, жири та олії, залишки і відходи харчової промисловості, проте й продукція з доданою вартістю не залишилася осторонь досягнень українських експортерів.

У 2021 р. Україна увійшла до складу Комітету зі всесвітньої продовольчої безпеки ООН, що стало підтвердженням її статусу гаранта світової продовольчої безпеки. Глобальна пандемія та помітні кліматичні зміни українські аграрії змогли забезпечити стабільність міжнародних ланцюгів постачання та підвищити експортний потенціал держави.

На рис. 1 представлено п'ятірку найбільших країн – імпортерів української аграрної продукції у 2020 р. Окрім представлених на графіку, до першої десятки країн-імпортерів також входять: Іспанія – \$985 млн; Польща – \$850 млн; Італія – \$584 млн; Німеччина – \$581 млн; Індонезія – \$566 млн [1].

На десятку вище перелічених країн-імпортерів припадає близько 56% валютних надходжень у 2020 р.

Протягом останніх семи років Китай нарощував обсяг торгівлі з Україною, у тому числі придбав відносно великі активи у сфері сільського господарства. Китай є найбільшим торговим партнером України, загальний товарообіг зріс із 2% українського ВВП у 2001 р. до 11% у 2020 р. [2, с. 27]. Загальний обсяг українсько-китайської торгівлі у 2020 р. сягнув \$15 млрд (проти \$13 млрд у 2019 р.), це найбільший показник за всю історію українсько-китайських торговельних відносин.

Однак структура торгівлі є вкрай нерівномірною. Україна переважно експортує сировину та імпортує перероблені товари, тому ситуацію треба змінювати у

бік експорту вітчизняної готової продукції з доданою вартістю.

У 2020 р. український експорт майже подвоївся (до \$7 млрд) і практично наздогнав імпорт. Станом на початок 2021 р. на торгівлю з Китаєм припадало 10,9% ВВП і 15,1% загального зовнішньоторговельного обороту, тоді як 20 років тому ці частки становили 1,9% і 2,3% відповідно [2]. Структура українського експорту сильно зміщена у бік сировинних товарів. Основними статтями експорту є залізна руда, сільськогосподарська продукція і деякі види продукції з кольорових металів. Єдиними основними високотехнологічними виробами є турбореактивні двигуни, вироблені здебільшого компанією «Мотор Січ» (рис. 2).

Зернові культури, такі як кукурудза, ячмінь, пшениця, становили понад половину всього продовольчого та сільськогосподарського експорту з України до Китаю. Приблизно третину експорту становлять соняшникова, ріпакова та соєва олії. Інша значна група сільськогосподарських продуктів включає залишки та відходи харчової промисловості. Китай закуповує макуху та залишки виробництва крохмалю для додавання в кормові добавки для тварин (рис. 3).

Для продажу своєї продукції Українські аграрії мають отримати акредитацію на експорт до Китаю. Право на експорт ячменю має 51 виробник, сої – 52, кукурудзи – 273, замороженої лохини та чорниці – 10, соняшникового шроту – 36, ріпакового шроту – 9 підприємств. Активно розвивається експорт продукції переробної галузі. Продукція тваринництва теж користується попитом. Право на експорт замороженої яловичини мають три підприємства, молочних продуктів – 35 [3]. Нині відбуваються перемовини на державному рівні про відкриття китайських ринків м'яса птиці, борошна, риби і рибних продуктів, яєць та яєчних продуктів, пшениці, ріпаку, сорго, соєвого шроту, яблук, лохини, гороху, квасолі, черешні, кормів для домашніх тварин, комбікормів для тварин, птиці, солоду.

Глобальна пандемічна криза позитивно вплинула на українсько-китайську торгівлю продуктами харчування та сільського господарства. У 2020 р. загальний

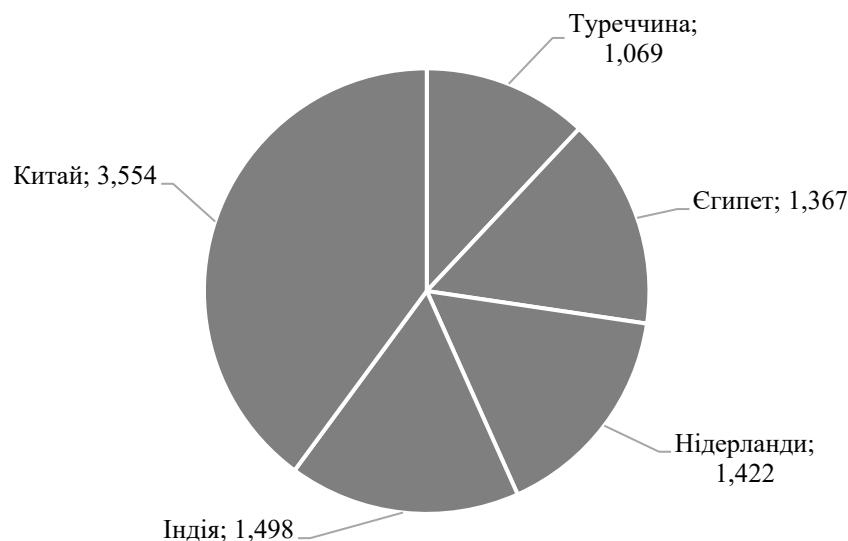

Рис. 1. Найбільші країни – імпортери української аграрної продукції, 2020 р., млн дол. [1]

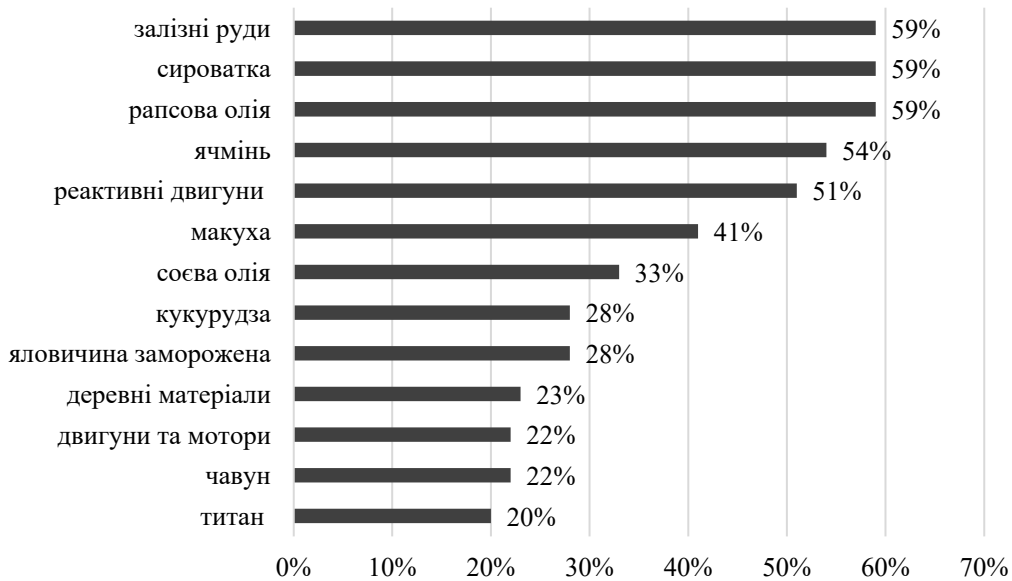

Рис. 2. Частка Китаю в українському експорті, 2020 р. [2, с. 8]

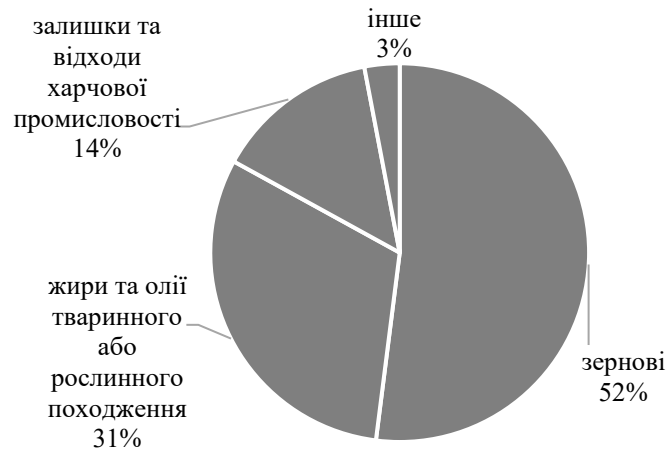

Рис. 3. Структура експорту продукції українського сільського господарства в Китай, 2020 р. [2, с. 28]

обсяг експорту товарів майже подвоївся у вартісному вираженні. Удвічі зріс експорт кукурудзи, соняшникової олії, макухи та у чотири рази – ячменю, телятини, пива та крохмалю.

До п'яти найбільш швидко зростаючих експортних українських продуктів харчування і сільського господарства належать: крохмаль, соєві боби, пиво із солоду, харчові вироби з переробленого зерна, вермут та інші вина зі свіжого винограду. Із 2015 р. Китай залишається найбільшою країною – споживачем пива. У 2020 р. на Китай припадало 15% українського експорту солодового пива. Серед провідних постачальників – Carlsberg Ukraine, «Уманьпиво», «Оболонь». Експорт українського крохмалю зростає з 2015 р. в середньому на 137% щорічно, який використовується в китайській кухні як пом'якшувач м'яса.

У 2021 р. зростання експорту продовжилося. За 10 місяців 2021 р. експорт українських товарів до Китаю зріс на 20% та становив 12% від усього українського експорту. Найбільше зростання відбулося по

м'ясу та істивним субпродуктам – 164%, по зерну зростання становило 46%, по овочах – 25% [4].

Останніми роками Китай повністю вичерпав внутрішні ресурси для нарощування виробництва продовольства. Отже, нагальна проблема, яку необхідно вирішити, – знайти гарантоване джерело надходження аграрної продукції. Україна – одна з країн, яку Китай розглядає як стратегічного партнера у цьому напрямі, а подекуди вже інвестує в аграрний сектор із метою отримання продуктів харчування та сировини, які йому необхідні.

Висновки з проведеного дослідження. Зважаючи на наявність таких сильних боків українського аграрного сектору, як географічне розміщення та наближеність до ринку ЄС, ринок землі, природні ресурси, зокрема родючі ґрунти та прісна вода, людський потенціал, великий споживчий ринок, можна визначити такі напрями поглиблення співпраці між Україною та КНР [5, с. 28]:

1) вирощування та виробництво екологічно чистої продукції для китайського ринку;

2) залучення китайських компаній до розроблення та впровадження аграрних технологій;

3) відкриття спільних малих та середніх підприємств з експортною орієнтацією;

4) збільшення експорту товарів унаслідок зростання середнього класу й купівельної спроможності (рослинна олія, м'ясо, овочі, фрукти, шоколадні вироби, готова продукція з пшениці);

5) підготовка фахівців із сільського господарства в межах двосторонніх освітньо-професійних програм.

Загалом, за оцінками International Trade Center, невикористаний експортний потенціал України на ринку КНР оцінюється в \$2,2 млрд [1].

Проте необхідно зазначити, що експорт до Китаю для українських виробників та експортерів є важким у

відкритті нових позицій, тому для збільшення поставок на експортному напрямі КНР є одним із пріоритетів для держави.

Сьогодні Китай є лідером за кількістю товарних позицій, щодо яких ведеться робота з відкриття ринків для українських виробників. У цьому переліку – борошно, риба та рибопродукти, яйця та яєчні продукти, пшениця, ріпак, сорго, шрот соєвий, яблука, лохина, м'ясо птиці, горох, квасоля, черешня, корми для домашніх тварин, солод, комбікорми для сільськогосподарських тварин, птиці та ставкових риб, яловічі колагені оболонки, заморожені напівфабрикати, які містять продукти тваринного походження, рослинного походження та/або перероблені продукти тваринного походження, крупи, заморожена малина.

Список використаних джерел:

1. International Trade Center. Аграрне портфоліо 2021. URL: <https://bit.ly/3eMQVaP>.
2. Горюнов Д., Прохоров Б., Сахно Г. Китайський економічний слід в Україні. Аналітична записка Центра економічної стратегії. 2021. URL: <https://bit.ly/3znYOWD>.
3. Магалецька В. Що очікує Україну в Китаї. Економічна правда. 2021. URL: <https://bit.ly/3HF1gEF>.
4. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. 2021. URL: <https://bit.ly/3NBzeHm>.
5. Дроботюк О. Торговельне співробітництво між Україною та КНР у забезпеченні продовольчої безпеки. Україна – Китай. 2021. № 2(22). С. 19–28. URL: <https://bit.ly/3eIu4gu>.
6. Николук О.М., Степура М.О., Пивовар А.М. Особливості експорту аграрної продукції до Китайської Народної Республіки. Ефективна економіка. 2020. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/19.pdf.

References:

1. International Trade Center. (2021), Agrarian portfolio. Retrieved from International Trade Center. [Online], available at: <https://bit.ly/3eMQVaP>.
2. Goryunov D., Prokhorov B., Sakhno G. (2021), "Chinese economic footprint in Ukraine", Analytichna zapyska Centry ekonomichnoi strategii. [Online], available at: <https://bit.ly/3znYOWD>.
3. Magaletska V. (2021), "What awaits Ukraine in China", *Ekonomichna Pravda*. [Online], available at: <https://bit.ly/3HF1gEF>.
4. Nikoljuk O., Stepura M., Pivovar A. (2020), «Special features of export of agricultural products to the People's Republic of China», *Electronic scientific professional publication "Effectyvna Economica"*, vol. 7. [Online], available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/19.pdf.
5. Drobotyuk O. (2021), "Trade cooperation between Ukraine and China in ensuring food security", *Ukraine-China*, vol. 2(22), pp. 19–28. [Online], available at: <https://bit.ly/3eIu4gu>.

E-mail: muzychenko.anna1@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 331 : 338.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.3>

Богущ Л.Г.

кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
відділу досліджень ризиків у сфері зайнятості населення,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПРАЦЮЮЧИХ В УМОВАХ ПАНДЕМІЧНИХ ОБМЕЖЕНЬ:
ПОРІВНЯННЯ ДОСВІДУ**

У статті наведено практику України у сфері соціального захисту працюючих і зайнятості в умовах пандемічних обмежень та реалізації масштабних протиендемічних програм, що аналізується в контексті своєчасності, комплексності, послідовності відповідних заходів порівняно з досвідом інших країн світу. Визначено проблеми та пріоритети узгодження, підвищення ефективності державної політики соціально-економічного розвитку в напрямі стимулювання кризостійкості та конкурентоспроможності вітчизняного господарства, підтримання суспільно прийнятого рівня життя та національної безпеки. Порівняння досвіду соціального захисту працюючих в умовах пандемії COVID-19 в Україні та низці країн світу засвідчило: достатню системність застосованих вітчизняних обмежувальних і превентивних заходів; спільні риси їх потужного негативного впливу на результати і перспективи господарювання, наповнення бюджетів усіх рівнів, виконання гарантованих програм соціального забезпечення загалом, що гостро відчуватиметься у найближчий посткризовий період.

Ключові слова: сфера зайнятості, ринок праці, робоча сила, державна соціально-економічна політика, протиендемічні заходи.

**WORKERS' SOCIAL PROTECTION IN PANDEMIC RESTRICTIONS' CONDITIONS:
COMPARISON OF EXPERIENCE**

Bogush Larysa

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

The article examines the Ukraine's practice in the field of workers' and employment' social protection in the conditions of pandemic restrictions and large-scale anti-epidemic programs' implementation, which is analyzed in the context of timeliness, complexity, consistency of relevant measures in comparison to other countries' experience; problems and priorities for coordination, improving the effectiveness of socio-economic development' state policy in the direction of stimulating the national economy' crisis resilience and competitiveness, maintaining a socially acceptable standards of living and national security are identified. A comparison of the experience of workers' social protection in the COVID-19 pandemic' conditions in Ukraine and a range of countries around the world showed: the sufficient systematization of applied national restrictive and preventive measures; common features of their powerful negative impact on the results and prospects of management, all budgets' fulfillment, implementation of guaranteed social protection programs as a whole, which will be felt acutely in the near post-crisis period. The burden power of workers' social protection systems on the economy' financial savings and reserves, the public debt' growth caused by the implementation of thematic compensation programs for employers, employees and the self-employed, is more acute in developing countries (including Ukraine) – with the state budget deficits, unsatisfactory economy' diversification and relatively worse gross domestic product' indicators, weaker positions in foreign markets in addition to significant external borrowings. The world and national current experience of the large-scale anti-epidemic measures envisages its projection on probable emergencies of a similar level in the future. This situation highlights the needs of Ukraine, its state policy and strategies for sustaining and ensuring the socio-economic development' security in better substantiation of priorities, guidelines, mechanisms, instruments for balanced socio-economic progress (in particular, in the framework of developing, coordinating, rising the strategies' effectiveness for economy' development, its specialization in the international labor division, reproduction and implementation of human and labor potential).

Keywords: employment sphere, labor market, labor force, state socio-economic policy, anti-epidemic measures.

Постановка проблеми. Успішність економічного розвитку (у т. ч. капіталізація його результатів у параметрах сталості, солідарності та прогресу макросоціальної системи – держави і соціуму в межах окремої країни) залежить від якості урахування, балансу-

вання, регулювання специфічних локальних, макро-регіональних і глобальних вимог, чинників та потреб ресурсного (кадрового, матеріально-технічного, технологічного, фінансового та інвестиційного) забезпечення пріоритетів та орієнтирів, їх мотивації у світо-

гляді, економічній культурі, професійній діяльності населення.

Ці критерії ефективності економічного розвитку дедалі актуалізуються в умовах специфічної проблематики сьогодення, що потребує активного державного втручання та пов'язано зі збереженням й якістю використання національного трудових ресурсного потенціалу в умовах глобальної епідемічної загрози. Обмеження та потреби, спричинені масштабними протиепідемічними заходами, кардинально коригують звичні практики, очікування, результати господарювання на мікро-, мезо- й макрорівні організації функціональних і територіальних спільнот.

Оцінка готовності економіки та соціуму України до протидії загальноцивілізаційній загрозі з ознаками стихійного явища (пандемії) та потужним антропогенним складником, зумовленим значною глобалізацією сфер і практик господарювання та споживання, ринків праці, логістики, транзиту міграційних потоків (робочої сили, туристичних), потребує порівняння відповідного вітчизняного та іноземного досвіду, спрямованого на дослідження комплексності, обґрунтованості, ефективності, загрози і ризиків реалізації протиепідемічних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постає перед державою виклики та заходи щодо регулювання спектру вимушених негативних проявів, тенденцій і нагальних проблем соціально-економічного розвитку в умовах пандемії COVID-19 (зокрема, пом'якшення їх мультипликованих впливів на рівень соціального захисту, доходів і життя найманих працівників та самозайнятих) уже другий рік поспіль широко висвітлюються у фахових працях і ЗМІ. У контексті тематики цієї статті особливу цікавість, насамперед, становлять публікації, де:

– вивчається світовий досвід державного і корпоративного регулювання сфер зайнятості та ринків праці в країнах світу (зокрема, у контексті забезпечення балансу інтересів держави, роботодавців і працівників); досліджуються перспективи його адаптації в Україні в умовах потужної епідемічної загрози та у посткризовий період (Л. Водянка, Л. Зверева, О. Калмиков, О. Радчук, І. Тодоріко, С. Тодорюк) [1–4];

– аналізуються нагальні проблеми і підходи до регулювання сфери зайнятості та ринку праці України порівняно з практикою країн світу; обґрунтовується доцільність запровадження відповідних заходів, які стосуються диверсифікації національної економіки (у т. ч. за рахунок підтримки й розвитку спектру ланок критичної інфраструктури, реального сектору, інноваційних видів економічної діяльності у сфері послуг, затребуваних приватними і корпоративними споживачами), поліпшення рівня життя і соціального захисту зайнятих (зокрема, за рахунок гарантування суспільно гідного рівня оплати праці, забезпечення прийнятної якості трудового і позатрудового життя, оптимізації механізмів компенсації працівникам і суб'єктам господарювання вимушених втрат зарплати і доходів) (Ю. Горбань, С. Кулицький, В. Скаршевський, І. Рибінська) [5–8].

Постановка завдання. Актуальною залишається подальша оцінка вітчизняної практики соціального захисту працюючих і сфери зайнятості в умовах пандемічних обмежень та масштабних протиепідеміч-

них програм у контексті своєчасності, комплексності, послідовності відповідних заходів порівняно з досвідом інших країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження досвіду – проблем, недоліків, здобутків – регулювання сфери зайнятості низки країн світу (зокрема, щодо державної підтримки підприємців, найманих працівників, самозайнятих) на тлі пандемії COVID-19, що спричинила численні виклики їх національній безпеці та конкурентоспроможності на світових ринках товарів і послуг, засвідчує дещо вище зосередження на заходах щодо фізичного збереження робочої сили та підтримки суб'єктів господарювання передусім за зверненням роботодавців (часто – з обов'язковою умовою надання певних доказів стосовно недоотримання вигоди і збитків) (табл. 1). Найбільш поширеними стали заходи з: переведення штату і контрактних працівників на дистанційну роботу; розвитку онлайн-пропозиції товарів і послуг; реалізації прав на більш-менш тривалі оплачувані й неоплачувані відпустки для зайнятих; часткової компенсації найманим працівникам і самозайнятим втрат доходів через служби зайнятості; участі в програмах державної допомоги роботодавцям із метою збереження робочих місць. Водночас регіональні особливості задоволення попиту національних ринків праці в робочій силі зумовлювали ініціативи підприємців щодо розширення пропозиції вакансій у ланках, критичних для підтримання гідного рівня життя та боротьби з епідемічними загрозами.

Негативні наслідки масштабних протиепідемічних обмежень (як безпосереднього чинника погіршення стану національних економік і систем соціального захисту працюючих унаслідок зростання державних боргів у зв'язку з реалізацією тематичних компенсаційних програм) потенціуються збитками суб'єктів господарювання і бюджетів усіх рівнів від зниження попиту на внутрішніх і зовнішніх ринках товарів і послуг. Ці обставини вже значною мірою шкодять і найпотужнішим економікам світу (зокрема, США) [9; 10], не кажучи про країни, що розвиваються.

Від початку запровадження в Україні масштабних протиепідемічних заходів (карантину в режимі надзвичайної ситуації, у т. ч. у формі локдауну, обмежень на соціальні взаємодії та пересування тощо) було вжито низку нагальних дій щодо: регулювання організації трудового процесу в галузях економіки; пом'якшення втрат доходів для найманих працівників, самозайнятих, середнього і великого бізнесу; запобігання різким коливанням рівня сплати ЄСВ та наповнення Пенсійного фонду внаслідок вимушених простоїв, тимчасової незайнятості, безробіття; збереження кадрового потенціалу та підвищення рівня оплати праці у спектрі ланок суспільної охорони здоров'я; стимулювання економічної активності осіб, які втратили роботу, у т. ч. з числа транскордонних трудових мігрантів, що повернулися на батьківщину через аналогічні карантинні обмеження в інших країнах світу.

Серед дій із пом'якшення негативного впливу карантинних заходів на рівень зайнятості та трудових доходів працюючих передусім слід відзначити:

– подальше унормування засад організації робочого тижня, позмінної роботи і скороченого робочого часу працівників, надання їх різним категоріям відпус-

Таблиця 1

Основні заходи з державної підтримки економіки та сфери зайнятості країн світу в умовах пандемії COVID-19

Країна 1	Основні державні заходи з підтримки*, що мають національну специфіку 2
Польща	<p>Роботодавці: право в односторонньому порядку змінювати систему/графік роботи, встановлювати понаднормову роботу в обсязі, необхідному для забезпечення безперервної діяльності суб'єкта господарювання.</p> <p>Працівники: право на отримання терміном до 3 міс. допомоги (в обсязі до 50% загальної винагороди) на оплату праці штатних працівників та осіб, зайнятих на умовах цивільно-правових договорів, які працюють на мікро-, малих та середніх підприємствах.</p>
Чехія	<p>Роботодавці: програма «Антивірус», у рамках якої розмір допомоги на виплату зарплати працівникам варіює від 60% (підстава – зниження попиту на продукцію суб'єкта господарювання) до 100% (підстава – неможливість функціонування через карантинні обмеження і заборони уряду).</p> <p>Працівники: допомога по безробіттю через звернення до служби зайнятості.</p>
Сербія	<p>Роботодавці: відтермінування сплати податків із заробітної плати (на період до 3-х міс.); видача позик для малого і середнього бізнесу під низькі відсотки.</p> <p>Працівники: виплата допомоги громадянам, які втратили роботу, та соціально незахищеним верствам населення (додатково кожному громадянину до 100 євро).</p>
Болгарія	<p>Роботодавці: програма «Міра 60/40» для підтримки роботодавців в окремих галузях (роздрібній торгівлі, готельно-ресторанному господарстві, розважальній індустрії, туризмі тощо), у рамках якої держава на строк до 3 міс. компенсує 60% суми витрат на соціальне забезпечення і соціальні внески, що сплачуються роботодавцями за працівників (участь у програмі беруть суб'єкти господарювання, які були змушені повністю або частково зупинити діяльність через надзвичайне становище, ввели часткову зайнятість, зазнали зменшення доходу від продажів на 20% і більше; у разі припинення з боку роботодавця трудових відносин із працівником або несплати решти 40% внесків допомога має бути повернута державі).</p> <p>Право в односторонньому порядку без згоди працівників: вводити на строк до 3-х міс. неповний робочий час; надавати до 10 днів оплачуваної щорічної відпустки.</p> <p>Працівники: допомога по безробіттю через звернення до служби зайнятості.</p>
Румунія	<p>Роботодавці: виділення урядом безвідсоткових гарантованих державою позик на розвиток малого і середнього бізнесу.</p> <p>Працівники: допомога по безробіттю через звернення до служби зайнятості; виділення урядом коштів на будівництво інфраструктурних об'єктів (зокрема, доріг) із метою залучення вивільнених громадян.</p>
Велика Британія	<p>Роботодавці: започатковане з 01.03.2020 призначення допомоги за простий бізнесу, недоотримання/неотримання доходу, що спричиняють невідплати працівникам (право на участь у схемі компенсації до 80% валових витрат на утримання зайнятих, які не працюють, в обсязі не більше 2500 фунтів на 1 особу на місяць за наявності відповідного рішення правління суб'єкта господарювання та за умови відсутності діяльності з розподілу дивідендів).</p> <p>Працівники: зазначена компенсація роботодавцям до 80% валових витрат на утримання штату у вимушеному простій як схема збереження робочих місць, що поширюється на найманих працівників, які: перебували у трудових відносинах із роботодавцем на день запровадження карантину; були звільнені з/або після 28.02.2020, але були прийняті назад.</p> <p>При цьому працівник, який працює більше ніж в одного роботодавця, може бути у вимушеній відпустці за кожним із місць роботи та відповідно отримувати допомогу за кожним із них.</p>
Франція	<p>Роботодавці: виплата працівникам надбавок і доплат до зарплати (до 50% її обсягу) в ланках, значущих для функціонування соціуму та підтримання чинних критеріїв безпеки в умовах пандемії (передусім, в суспільній охороні здоров'я (особливо для середнього, молодшого медичного персоналу) та громадській безпеці).</p> <p>Працівники: компенсація тимчасово безробітним до 85% втраченого заробітку (у період поширення першої хвилі пандемії їх контингент сягав третини громадян).</p>
Італія	<p>Роботодавці: спрощення доступу до підтримки для суб'єктів господарювання у найбільш постраждалих ланках (виробничих, транспортних, добувних) порівняно з іншими ланками, в яких відбулося вимушене скорочення або зупинення діяльності. Механізм підтримки: роботодавці у зазначених галузях можуть подати заявку впродовж 4 міс. після призупинення або скорочення виробництва без обов'язкового доведення факту настання істотних фінансових труднощів; допомога призначається ретроспективно (зокрема, в період з 23.02 до серпня 2020 р. впродовж 9 тижнів); із коштів державних фондів відшкодовується до 80% загальної винагороди працівника, яку мали виплатити за години, невідпрацьовані через пандемію).</p> <p>Працівники: з 17.03.2020 діяла 60-денна заборона на будь-яке індивідуальне або колективне звільнення; були введені вимоги щодо призупинення на 60-денний термін будь-яких процедур масового вивільнення, розпочатих після 23.02.2020.</p> <p>Значне підвищення рівня оплати праці в ланках, критичних для національної безпеки, де неможливо організувати роботу онлайн (зокрема, зарплата зайнятих офлайн у сільському господарстві збільшилася до 50%).</p>
США	<p>Роботодавці: функціонування цільових податкових пільг та послаблень механізмів кредитування бізнесу; пряма підтримка роботодавців у збереженні робочих місць із боку Федерального уряду не передбачалася. Компанії та підприємці, які не звільняли персонал під час карантину, можуть у загальному порядку претендувати на додаткові преференції в отриманні кредитних коштів або зниження відсоткових ставок.</p> <p>Працівники: виплата допомоги по безробіттю за координацією Міністерства праці для 20 млн осіб (на травень 2020 р. очікувалося зростання цього контингенту до 37 млн); зростання обсягу виплати по безробіттю станом на кінець квітня 2020 р. з 1,5 тис до 4 тис дол. на місяць у середньому, тобто приріст допомоги по безробіттю на тиждень на додаткові 600 дол. до 978 дол., реалізований до кінця липня 2020 р. із загальної суми понад 3 трлн дол. у рамках антикризових заходів (для порівняння: на початок пандемії половина тих, хто зараз має право на підвищену допомогу, заробляти менше, або 957 дол. на тиждень).</p> <p>Сприяння поширенню практики надання неоплачуваних відпусток із метою збереження робочих місць (за даними Bloomberg, це причина майже 80% сукупного приросту безробіття).</p>

Продовження Таблиці 1

1	2
	<p>Започаткування низки програм соціального страхування для працівників, які через пандемію втратили роботу або стали частково безробітними, з можливістю компенсації до 100% утраченого заробітку.</p> <p>Заборона в низці штатів і міст на виселення під час карантину неплатників квартирної плати з орендованих житлових приміщень.</p> <p>Підвищення оплати праці в ланках, критичних для підтримання національної безпеки в умовах пандемії (зокрема, більше ніж на 50% для середнього медичного персоналу, до 20% – для фармацевтів, лікарів-інфекціоністів, кур'єрів із доставки замовлень, продавців, касирів). Зростання пропозиції вакансій у таких ланках (у т. ч. для прибиральників – на 75%; у сільському господарстві (через закриття кордонів, зменшення контингенту трудових мігрантів) – більше ніж на 50%; для кур'єрів онлайн-торгівлі (компанія Amazon, наприклад, збільшила кількість таких вакансій на 100 тис)).</p>
Канада	<p>Роботодавці: програма Emergency Wage Subsidy, яка 27.04.2020 розпочала приймати заяви на отримання субсидії від роботодавців комерційного сектору, некомерційних організацій, зареєстрованих благодійних організацій (за винятком державних органів, муніципальних корпорацій, державних закладів освіти, лікарень) за умови підтверженої втрати роботодавцем доходів принаймні на 15% у березні 2020 р. та на 30% і більше надалі.</p> <p>Субсидія: призначається ретроактивно, (зокрема, в період з 15.03. до 06.06.2020) та може поєднуватися зі 100% відшкодування низки страхових внесків, сплачених роботодавцем за працівників, які перебувають в оплачуваній відпустці; не поширюється на працівників, які були без винагороди впродовж 14 або більше днів поспіль; компенсує до 75% докризової зарплати існуючих та нових працівників.</p> <p>Працівники: надання працівнику статусу такого, що перебуває в оплачуваній відпустці протягом тижня, за умови отримання у цьому періоді винагороди від роботодавця без виконання жодної роботи.</p>

Джерело: складено автором за [1–4]

ток (оплачуваних та за власний рахунок); пожвавлений розвиток підходів до регулювання дистанційної роботи працівників (у т. ч. онлайн) як форми організації трудового процесу, чітко унормованої у вітчизняному законодавстві лише у квітні 2020 р. під тиском протиепідемічних обмежень;

- удосконалення методик і практики реєстрації безробітних та виплат допомоги з безробіття (зокрема, часткового як наслідку карантинних обмежень), а також наповнення фондів обов'язкового соціального страхування та Пенсійного фонду за рахунок підвищення рівня сплати ЄСВ фізичними особами – підприємцями та самозайнятими; підвищення мінімальних обсягів виплат із безробіття, у т. ч. часткового;

- збереження права на житло та користування житлово-комунальними послугами у разі проблем з їх оплатою через нестачу доходів;

- започаткування низки програм компенсації суб'єктам господарювання утрат від примусового закриття, вимушених простоїв, обмежень у регламентах функціонування завдяки: наданню роботодавцям, які в період протиепідемічних заходів вимушено зупинили діяльність, державних компенсацій для виплати за відповідний період зарплат працівникам; компенсації визначеного урядом обсягу коштів за втрату доходів у разі підтвердження певних сфер економічної діяльності суб'єктів господарювання (передусім у сервісних ланках) та благонадійності у виконанні зобов'язань зі сплати ЄСВ у докарантинний період обумовленої тривалості; виділення урядом цільових ресурсів для надання підприємцям, які не працювали під час карантину, дешевих банківських кредитів, полегшення їм доступу до кредитних ресурсів із порівняно нижчими ставками; стимулюванню імунізованих категорій населення до використання фінансового бонусу, обіцяного за проходження двох процедур вакцинації від коронавірусу, на послуги за затвердженим переліком.

Згідно з рішеннями уряду та ухваленими Верховною Радою тематичними антикризовими законами:

- карантин було визнано підставою для: переведення працівників на роботу вдома (у віддаленому

режимі); звільнення підприємців від сплати ЄСВ терміном на два місяці від початку заходів соціального дистанціювання; реалізації об'ґрунтованих ініціатив органів влади, організацій, підприємств, закладів щодо зміни графіків і процедур прийому та обслуговування фізичних і юридичних осіб; продовження термінів дії договорів оренди суб'єктами господарювання державного та комунального майна, які закінчуються у період карантину, до кінця обмежувальних заходів, а також впродовж одного місяця зі дня їх завершення (при цьому суб'єкти господарювання, діяльність яких була заборонена у період карантину, не повинні сплачувати орендну плату за договорами оренди державного чи комунального майна);

- на час карантину за працівниками (як держслужбовцями, так і зайнятими у приватному секторі) зберігаються трудові права і оплата праці, звільняти їх не рекомендується (проте фактично і не забороняється). Кабмін рекомендував державним органам, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам і організаціям усіх форм власності та державним банкам на час карантину: не звільняти співробітників, що працюють удома, а також тих працівників, які пішли у відпустку за свій рахунок; утриматися від застосування звільнень громадян, передбачених пунктами 1, 3, 4 ст. 40 Кодексу законів про працю, що регламентують реорганізацію, ліквідацію, а також прогул, тобто підстави, які об'єктивно можуть виникнути у зв'язку з обставинами карантину і надзвичайної ситуації;

- продовжувалось удосконалення механізмів соціального захисту спектру категорій безробітних, серед іншого, були оновлені правила реєстрації безробітних та призначення допомоги з безробіття (зокрема, з часткового безробіття для тимчасово непрацюючих). Особам, яких скоротили з роботи через карантин, має виплачуватися державна допомога. Водночас була спрощена і сама процедура отримання допомоги з безробіття на період карантину (реєстрація безробітних має проводитися з першого дня після подання відповідної заяви до Центру зайнятості; з першого дня реєстрації так само має здійснюватися і призначення виплати);

– особам, які втратили роботу через карантин, було надане право на отримання субсидій на комунальні послуги;

– підтриманню рівня та якості життя працівників, які втратили трудові доходи внаслідок звільнення або вимушених простоїв, а також членів їх сімей, сприяють заборони в період дії карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби, та протягом 30 днів зі дня їх відміни: примусового виселення з житла та примусового стягнення житла, що належить громадянам на праві приватної власності, під час виконання рішень судів щодо стягнення заборгованості за послуги ЖКГ; примусового виселення за несвоєчасну оплату цих послуг із жилих приміщень у будинках державного, громадського, соціального житлового фонду; припинення/зупинення надання житлово-комунальних послуг у разі їх несплати або неповної оплати.

Результати економічної діяльності, у т. ч. обсяги збитків ланок економіки та окремих підприємств України в умовах введення обмежувальних заходів із подолання пандемії коронавірусу (як національного рівня, так і в глобальному масштабі), серед іншого, пов'язаних із соціальним дистанціюванням працівників, заборонаю на низку безпосередніх контактів персоналу зі споживачами товарів і послуг, різким скороченням можливостей, а отже, попиту на послуги пасажирського транзиту, іншу продукцію з підвищення комфорту життєдіяльності, проведення й урізноманітнення дозвілля на внутрішньому і зовнішніх ринках, безпосередньо залежать від масштабів та напрямів залучення суб'єктів господарювання до забезпечення цілісності держави та суспільної стабільності, наповнення бюджету (у першу чергу фінансування захищених статей видатків та заходів із підтримання національної безпеки).

Отже, ключовими чинниками ефективної економічної діяльності підприємств, збереження та нарощування трудових доходів працюючих в умовах карантину в Україні стали:

– рівень їх експорторієнтованості в разі спеціалізації на виробництві стало затребуваної на зовнішніх ринках сировини і напівфабрикатів (наприклад, на видобуванні та переробці ільменіту, поліметалів, дорогоцінних металів тощо);

– участь у проектах міжнародної кооперації з виробництва машин і приладів, їх комплектуючих, обладнання для виготовлення такої продукції;

– залучення до матеріально-технічного постачання протиепідемічних й інших карантинних заходів (транзиту і продажів оптом, насамперед за договорами, а також у роздріб медичного обладнання, комплектуючих, витратних матеріалів), у т. ч. за кошти державного і місцевих бюджетів, фондів державних позабюджетних і некомерційних;

– приналежність до ланок критичної інфраструктури (виробництво і постачання енергії та газу, забезпечення функціонування залізниць, казначейська діяльність, пошта, окремі види зв'язку, телетрансляція і радіомовлення в рамках суспільного замовлення), а також інших галузей із задоволення загальносуспільних та життєво необхідних потреб (будівництво та утримання мережі шляхів сполучення і профільних споруд, комунальне господарство, у тому числі утри-

мання прибудинкових територій; виробництво і постачання продуктів харчування, бутильованої питної води, продукції санітарно-гігієнічного призначення, їх складування і зберігання; підприємства роздрібно-торгівлі та громадського харчування, які у період надзвичайної ситуації та певних секторальних і регіональних карантинних заходів отримали дозвіл на окремі форми обслуговування споживачів – оптове, роздрібне, з правом відкриття торгових приміщень або за попереднім замовленням; банківська діяльність);

– організація дистанційованого доступу до споживчих товарів і послуг (електронна торгівля, надання відповідних посередницьких та супровідних послуг, у тому числі з комплектації та доставки замовлень фізичних і юридичних осіб).

Порівнюючи якість організації, ресурсного забезпечення та реалізації протиепідемічних заходів в економіці, сферах зайнятості та соціального захисту працюючих низки розвинутих країн світу і України, слід відзначити достатню системність тематичних вітчизняних програм, що могла б стати запорукою ефективності державної політики. Однак звичні вже причини численних прорахунків і невдач (брак фінансування, волонтаризм прийняття рішень, корумпованість механізмів розподілу коштів за цільовими програмами) призвели до незначного або взагалі незадовільного результату. Серед найхарактерніших прикладів:

– проблеми підвищення оплати праці та доплат працівникам суспільної охорони здоров'я і ланок критичної інфраструктури, удосконалення їх матеріально-технічної забезпеченості у зв'язку з перерозподілом цих коштів на будівельні програми (зокрема, дорожнього будівництва);

– процес виплати компенсацій суб'єктам господарювання в низці обслуговуючих видів діяльності в обсязі 8 тис грн у 2020 р., що було вкрай замало, зважаючи на понесені впродовж року збитки та недоотримані доходи, особливо за необґрунтованих підходів і процедури доведення права на отримання цих коштів;

– більше ніж скромний обсяг допомоги з часткового безробіття на період карантину для осіб, зареєстрованих у Державній службі зайнятості (розмір мінімальної допомоги було підвищено з 650 до 1000–1800 грн залежно від стажу безробітної особи [8]);

– невизначеність зобов'язань і процедур щодо бонусної компенсації низки послуг загальною вартістю на 1 000 грн для всього контингенту двічі вакцинованих від коронавірусу.

Незадовільна оплата праці в Україні, формальність значної частини програм стимулювання зайнятості (зокрема, розпочатої в лютому 2020 р. програми для малого бізнесу «Доступні кредити 5–7–9%» під робочою назвою «Повертайся та залишайся») негативно вплинули і на результати державних заходів щодо створення в Україні робочих місць для транскордонних трудових мігрантів, масове повернення яких відбулося в перші місяці макрорегіональних і глобальних протиепідемічних заходів. Із пом'якшенням карантинних заборон на пересування та ведення певних видів економічної діяльності в країнах-реципієнтах основна маса цих працівників знову виїхала для пошуків роботи за кордон, а масштаби транскордонної трудової міграції почали швидко зростати. Цьому суттєво посприяло відновлене активне пропагування іноземними урядо-

вими структурами та міжнародними кадровими агенціями пропозицій працевлаштування у сфері обслуговування, сільському господарстві, агропереробних ланках, будівництві, громадському транспорті, охороні здоров'я.

Загалом, оскільки сценарій падіння економіки на початку 2020 р. урядовими структурами не розглядався, а політика у сфері наповнення державного бюджету продовжує бажати кращого, то соціальні виплати, передбачені в межах надзвичайної ситуації, вже набули і надалі матимуть суттєве навантаження на державний бюджет та позабюджетні фонди соціального забезпечення. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, зокрема, втратив частину очікуваних на початку 2020 р. доходів унаслідок звільнення підприємців від сплати ЄСВ принаймні на двомісячний термін жорсткого карантину, а також призупинення діяльності або ж ліквідації широкого кола малих і середніх суб'єктів господарювання, спричинених у тому числі обмеженням споживчого попиту.

Зважаючи на стан і спеціалізацію вітчизняної економіки в міжнародному поділі праці (переважно ресурсно-сировинну та напівфабрикатну), низький авторитет країни на міжнародній арені та негативи, що спостерігаються у звичній практиці відстоювання державними структурами національних інтересів, перспективи посткризового відновлення економіки України оцінюються незадовільно, прогнози міжнародних структур щодо очікуваних темпів її зростання поступово погіршуються [11]. За оцінками посадовців ООН, наслідки пандемії спричинили глобальну рецесію, найглибшу з часів Другої світової війни, що стимулює бідність, нерівність, нестабільність, посилюючи роль кон'юнктурних чинників та інструментів у конкуренції країн і виробників на зовнішніх ринках товарів і послуг [12].

Ресурсно-сировинна й напівфабрикатна експортна орієнтація національної економіки, розвиток торгівлі й ресторанного господарства, а також спектру рекреаційних ланок на тлі руйнування широкого кола замкнених циклів виробництва (як у наукоємних високотехнологічних ланках, так і в агропереробній, харчовій, легкій промисловості) спричинили значний попит на працівників без тривалого професійного досвіду і стажу, низькокваліфіковану та некваліфіковану робочу силу. У результаті: продовжують руйнуватися мотивації вітчизняних роботодавців (держави, приватних структур, суб'єктів господарювання інших форм власності) до реалізації та поліпшення стандартів оплати праці, відтворення, життєдіяльності, інших аспектів соціального забезпечення сукупної робочої сили; формується та унормовується активний соціальний запит провладних, найбільш забезпечених і впливових верств населення на механізми швидкої та відчутної економії прямих та опосередкованих витрат на робочу силу. Серед таких тенденцій і дій:

– триваюча десятиріччями незадовільна опрацьованість та неузгодженість сукупності базових державних соціальних стандартів і гарантій;

– усунення прожиткового мінімуму як базового показника в методиках обчислення мінімальної зарплати, мінімального посадового окладу, низки соціальних виплат; використання офіційного і фактичного прожиткового мінімумів;

– поширення практик розщеплених трудових відносин, у яких функції роботодавця виконує посередницька структура, нестандартних форм зайнятості з мінімізованими соціально-трудовими гарантіями (у т. ч. застосовуваних до контингентів зайнятих, виведених за штат на великих і середніх підприємствах), безтарифних і контрактних систем оплати праці;

– останні нововведення трудового законодавства щодо так званих «нульових» трудових контрактів, оплати лише фактично відпрацьованого робочого часу, яка дозволяється в обсязі, меншому за мінімальну зарплату/мінімальний посадовий оклад, а також прав роботодавців на подовження робочого часу і тижня в умовах виробничої необхідності без збільшення оплати праці.

Яскравим побічним ефектом ресурсно-сировинної та напівфабрикатної спеціалізації незадовільно диверсифікованої економіки України, що в останні три десятиріччя послідовно втрачала матеріально-технічну базу переробних і високотехнологічних ланок, стало загострення проблеми постачання суспільної охорони здоров'я вітчизняними технікою, обладнанням, комплектуючими і витратними матеріалами, необхідними для проти-епідемічних заходів, адже навіть за наявності персоналу достатньої кваліфікації виявилось неможливим швидко і без суттєвих цільових інвестицій та організаційних зусиль відродити/започаткувати їх виробництво.

Висновки з проведеного дослідження. Порівняння досвіду соціального захисту працюючих в умовах пандемії COVID-19 в Україні та низці країн світу засвідчило як достатню системність застосованих вітчизняних обмежувальних і превентивних заходів, так і спільні риси їх потужного негативного впливу на результати і перспективи господарювання, наповнення бюджетів усіх рівнів, виконання гарантованих програм соціального забезпечення загалом, що гостро відчуватиметься і в найближчий посткризовий період. Спільною тенденцією країн світу, охоплених пандемією, стало посилення несприятливих наслідків масштабних проти-епідемічних обмежень, що проявляються у функціонуванні ланок і видів економічної діяльності (особливо послуг, які надаються і споживаються в реальному часі), мобільності робочої сили і туристичних потоків, транзиту продукції, факторами зростаючих збитків суб'єктів господарювання і бюджетів усіх рівнів від зниження платоспроможного попиту на товари і послуги на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Зрозуміло, що у цих умовах потужність навантаження систем соціального захисту працюючих на фінансові накопичення й резерви економіки, зростання державних боргів, спричинених реалізацією тематичних компенсаційних програм для роботодавців, найманих працівників і самозайнятих, більш гостро відчувається країнами, що розвиваються, – із дефіцитом державного бюджету, незадовільною диверсифікацією господарювання та порівняно гіршими показниками ВВП, слабшими позиціями на зовнішніх ринках на додачу до вагомих зовнішніх запозичень, у т. ч. Україною.

Світовий та вітчизняний досвід поточної ситуації масштабних проти-епідемічних заходів передбачає його проєкцію на вірогідні в перспективі надзвичайні ситуації подібного рівня. Це актуалізує потреби України, державної політики і стратегій усталення та забезпечення її соціально-економічного розвитку в:

– кращому обґрунтуванню пріоритетів, орієнтирів, механізмів, інструментів збалансованого суспільно-економічного прогресу (зокрема, у рамках вироблення, узгодження, підвищення результативності стратегій розвитку власне економіки, її спеціалізації в міжнародному поділі праці, відтворення та реалізації людського і трудових ресурсного потенціалу господарювання) як ключового обов'язку держави;

– програмуванню витрат на модернізацію техніко-технологічної бази виробництва усіх форм власності; зростанню частки в національній економіці замкнених циклів виробництва; пожевліненню та інноваційній модернізації її реального сектору (зокрема, експорторієнтованих ланок); інноваційній та сервісно-орієнтованій диверсифікації регіональних господарських систем;

– підвищенню мінімального рівня оплати праці, безпосередньо узгодженого із соціальним прожит-

ковим мінімумом, як вагомого чинника поліпшення купівельної спроможності населення; збалансуванню попиту і пропозиції на ринку праці в рамках диверсифікації та детінізації зайнятості; реалізації адресних програм підтримки безробітних, а також активних програм стимулювання зайнятості та самозайнятості;

– оптимізації програм підтримки суб'єктів малого і середнього бізнесу, що забезпечують збереження робочих місць, за рахунок уведення на певні терміни додаткових преференцій у кредитуванні, зниження його відсоткових ставок, надання «кредитних канікул», списання частини нарахованих відсотків;

– кардинальному підвищенню ефективності довготривалої національної стратегії пом'якшення наслідків транскордонних трудових міграцій, розробленої у відповідь на системні дії країн – реципієнтів робочої сили у близькому і далекому зарубіжжі.

Список використаних джерел:

1. Водянка Л.Д., Тодорюк С.І., Тодоріко І.М. Вплив пандемії COVID-19 на стан ринку праці в Україні та світі. *Економіка та держава*. 2021. № 10. С. 74–79.
2. Зверева Л. Заходи зі збереження робочих місць під час COVID-19 в Україні та закордоном. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/142432-zahodi_zi_zberezheniya_robochih_misc_pid_chas_sovid-19_v_ukr.html.
3. Калмиков О. Америка в боргах і без роботи: про що свідчить жахлива статистика і чи все так погано? *BBC News*. 08.05.2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52591053>.
4. Радчук О. Карантин та криза: яких змін на ринку праці очікувати українцям у 2020 році. *Слово і діло*. 31.03.2020. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/31/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/karantyn-ta-kryza-yakux-zmin-rynku-praczi-ochikuvaty-ukrayincyam-2020-rocz>.
5. Скаршевский В. Главной проблемой Украины становится безработица. *Страна.ua*. 01.05.2020. URL: <https://strana.ua/opinions/264681-hlavnoj-problemoj-ukrainy-stanovitsja-bezrobotitsa.html>.
6. Горбань Ю. Як пандемія COVID-19 змінила ринок праці в Україні. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104312-ak-pandemia-covid19-zminila-rynok-praczi-v-ukraini.html>.
7. Кулицький С. Український ринок праці під впливом пандемії COVID-19: стан та оцінка перспектив розвитку. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ*. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4941:situatsiya-na-vitchiznyanomu-rynku-pratsi-v-umovakh-pandemiji&catid=8&Itemid=350.
8. Рибінська І. Виплати для безробітних: які максимальні нарахування допомоги з часткового безробіття. *Слово і діло*. 28.01.2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/28/statija/suspilstvo/vyplaty-bezrobotnyh-yaki-maksymalni-naraxuvannya-dopomohy-chastkovoho-bezrobotitya>.
9. Координатор Белого дома: США не собираются вводить локдаун, чтобы поддержать экономику. *Росбалт*. 23.11.2021. URL: <https://www.rosbalt.ru/world/2021/11/23/1932218.html>.
10. Одними из последствий пандемии коронавируса в США стали дефицит товаров и рост цен. *USA.ONE*. 21.10.2021. URL: <https://usa.one/news/odnimi-iz-posledstviy-pandemii-koronavirusa/26160>.
11. МВФ снизил на 0,3% прогноз зростання економіки України в 2021 році. *Укрінформ*. 24.11.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3356821-mvf-zniziv-na-03-prognoz-zrostanta-ekonomiki-ukraini-v-2021-roci.html>.
12. Мы имеем дело с глубочайшей рецессией со времен Второй мировой войны – Генсек ООН. *USA.ONE*. 09.11.2021. URL: <https://usa.one/news/my-imeem-delo-s-glubochayshey-recessiyey-so/36717>.

References:

1. Vodianka L.D., Todoriuk S.I., Todoriko I.M. (2021) Vplyv pandemii Covid-19 na stan rynku pratsi v Ukraini ta sviti [The Covid-19 pandemic' impact on the labor market in Ukraine and in the world]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and State], no. 10, pp. 74–79.
2. Zvierieva L. Zakhody zi zberezhenia robochykh mistv pid chas COVID-19 v Ukraini ta zakordonom [Jobs preservation' measures during COVID-19 in Ukraine and abroad]. *Zakon i biznes* [Law and Business]. Available at: https://zib.com.ua/ua/142432-zahodi_zi_zberezheniya_robochih_misc_pid_chas_sovid-19_v_ukr.html.
3. Kalmykov O. (2020) Ameryka v borhakh i bez roboty: pro shcho svidchyt zhakhlyva statystyka i chy vse tak pohano? [America is in debt and out of work: what do the horrible statistics show and is everything so bad]. *BBC News*. 8.05.2020. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52591053>.
4. Radchuk O. (2020) Karantyn ta kryza: yakykh zmin na rynku pratsi ochikuvaty ukraintsiam u 2020 rotsi [Quarantine and crisis: what changes in the labor market can Ukrainians expect in 2020]. *Slovo i dilo* [Word and Deed]. 31.03.2020. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/31/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/karantyn-ta-kryza-yakux-zmin-rynku-praczi-ochikuvaty-ukrayincyam-2020-rocz>.
5. Skarshevskij V. (2020) Glavnoj problemoj Ukrainy stanovitsja bezrobotica [Unemployment is becoming Ukraine's main problem]. *Strana.ua* [Country.ua]. 1.05.2020. Available at: <https://strana.ua/opinions/264681-hlavnoj-problemoj-ukrainy-stanovitsja-bezrobotitsa.html>.

6. Horban Yu. (no data) Yak pandemiia COVID-19 zminyla rynek pratsi v Ukraini [How the COVID-19 pandemic has changed the labor market in Ukraine]. *Ukrinform* [Ukrinform]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104312-ak-pandemia-covid19-zminila-rinok-praci-v-ukraini.html>.
7. Kulytskyi S. Ukrainyskyi rynek pratsi pid vplyvom pandemii COVID-19: stan ta otsinka perspektyv rozvytku [Ukrainian labor market under the influence of the COVID-19 pandemic: status and assessment of development prospects]. *Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV* [Center for Social Communications Research of the V.I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4941:situatsiya-na-vitchiznyanomu-rinku-pratsi-v-umovakh-pandemiji&catid=8&Itemid=350.
8. Rybinska I. (2021) Vyplaty dlia bezrobotnykh: yaki maksimalni narakhuvannia dopomohy z chastkovoho bezrobittia [Unemployment benefits: what are the maximum accruals for partial unemployment]. *Slovo i dilo* [Word and Deed]. 28.01.2021. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/28/statija/suspilstvo/vyplaty-bezrobotnyx-yaki-maksimalni-naraxuvannya-dopomohy-chastkovoho-bezrobittya>.
9. Rosbalt [The Rusbalt]. (2021) Koordinator Belogo doma: SShA ne sobirayutsya vvodit' lokdaun, chtoby podderzhat' ekonomiku [White House Coordinator: US is not going to impose a lockdown to support the economy]. 23.11.2021. Available at: <https://www.rosbalt.ru/world/2021/11/23/1932218.html>.
10. USA.ONE. (2021) Odnimi iz posledstviy pandemii koronavirusa v SShA stali defitsit tovarov i rost tsen [One of the coronavirus pandemic's consequences in the United States was a shortage of goods and a rise in prices]. 21.10.2021. Available at: <https://usa.one/news/odnimi-iz-posledstviy-pandemii-koronavirusa/26160>.
11. Ukrinform [Ukrinform]. (2021) MVF znyzyv na 0,3% prohnaz zrostannia ekonomiky Ukrainy v 2021 rotsi [The IMF has lowered by 0,3% the forecast for Ukraine's economic growth in 2021]. 24.11.2021. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3356821-mvf-zniziv-na-03-prognoz-zrostanna-ekonomiki-ukraini-v-2021-roci.html>.
12. USA.ONE. (2021) My imeem delo s glubochayshey retsessiyei so vremen Vtoroy Mirovoy voyny – Gensek OON [We are dealing with the deepest recession since the Second World War – UN General Secretary]. 09.11.2021. Available at: <https://usa.one/news/my-imeem-delo-s-glubochayshey-recessiyei-so/36717>.

E-mail: bogush_lg@ukr.net

УДК 338.242

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.4>

Danylenko-Kulchytska Viktoriya

PhD in Economics,

Associate Professor, Senior Lecturer

at the Department of International Tourism and Hotel Business

West Ukrainian National University

WAYS TO REDUCE THE NEGATIVE IMPACT OF THE WORLD PANDEMIC ON UKRAINE'S RESTAURANT BUSINESS

The article considers the impact of the COVID-19 pandemic on the hospitality sector of the world and Ukraine in general and the food market in particular. Today, scientists and other researchers view the global pandemic as a purely negative phenomenon for the restaurant business, without taking into account the fact that each crisis leads to innovative "breakthroughs" and the emergence of new market opportunities.. It is noted that any crisis leads to new opportunities. It was noted that for many institutions this impact was catastrophic and led to the fact that they were forced to stop their work. It was noted that the introduction of stricter safety and sanitation requirements was a necessary condition for the existence of a modern food establishment. Recommend the introduction of a number of measures: additional control of packaging of raw materials, daily disinfection of all surfaces, airtight packaging, thermometry of personnel, daily disinfection of the premises and "mask" mode of personnel.

Key words: *hospitality, restaurant business, COVID-19 pandemic, crisis, food strategies, prospects for recovery, new opportunities, ways to overcome the crisis, innovation in the restaurant industry.*

ШЛЯХИ ЗМЕНШЕННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ НА РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС УКРАЇНИ

Даниленко-Кульчицька В.А.

Західноукраїнський національний університет

У статті розглянуто вплив пандемії COVID-19 на сферу гостинності світу та України загалом та ринок продуктів харчування зокрема. Сьогодні вчені та інші дослідники розглядають глобальну пандемію як суто негативне явище для ресторанного бізнесу, не беручи до уваги той факт, що кожна криза призводить до інноваційних «проривів» і появи нових можливостей ринку. Україна – країна, бізнес якої постійно стикається з необхідністю подолання різноманітних криз, тому цікаво з наукової точки зору відповісти на питання: як ресторанний бізнес України долає негативний вплив пандемії COVID-19 та як використовує кризові можливості. Тому все вищесказане є актуальною науковою проблемою. Зазначається, що будь-яка криза веде до нових можливостей. Проаналізовано масштаби впливу пандемії та заходи боротьби з нею на ресторанний бізнес України. Зазначено, що для багатьох закладів цей вплив був катастрофічним і призвів до того, що вони були змушені припинити свою роботу. Найбільше криза зачепила малі кафе. Зазначено, що запровадження більш жорстких вимог безпеки та санітарії є необхідною умовою існування сучасного закладу харчування. Рекомендовано запровадити ряд заходів: додатковий контроль пакування сировини, щоденну дезінфекцію всіх поверхонь, герметичність упакування, термометрію персоналу, щоденну дезінфекцію приміщень та «масковий» режим персоналу. Розглядаються можливі стратегії, до яких ресторани заклади можуть вдатися для збереження позицій на ринку. А саме: стратегія, спрямована на утримання клієнтів шляхом переходу на поставку готової продукції або напівфабрикатів; стратегія, спрямована на створення нових онлайн-форматів надання послуг; стратегія, спрямована на злиття з іншими видами бізнесу; стратегія, спрямована на зниження витрат. Українським закладам громадського харчування рекомендується перейти на світовий тренд цифровізації та автоматизації та активно впроваджувати спеціалізовані програми автоматизації ресторанів і кафе, які дозволять відстежувати поточний стан бізнесу, оперативно перерозподіляти ресурси та запаси, оптимізувати витрати.

Ключові слова: *сфера гостинності, ресторанний бізнес, пандемія COVID-19, криза, стратегії закладів харчування, перспективи відновлення, нові можливості, шляхи подолання кризи, інновації в ресторанному господарстві.*

Introduction and formulation of the problem.

Hospitality is an integral part of many economies. In 2020, the global hospitality industry experienced a serious crisis due to the rapid spread of a new species of coronavirus (COVID-2019) around the world. The most significant losses from the introduction of restrictive measures in March 2020 were suffered by the restaurant business,

which faced the need to cover the costs of staff, territory, security, utilities in a significant reduction in income due to bans and restrictions on visits to food establishments during months of periodic quarantine and lockout. According to analysts in the hotel and restaurant industry, by 2023 GDP will be 2.2% lower than the trend that existed before the pandemic [7].

As for the trends of the pandemic impact on the restaurant business in Ukraine, although at the beginning it was predicted that almost 50% of all restaurants in the country will close in a year, but in two years of the pandemic we can see that the market decline was not so significant and that the COVID-2019 pandemic has actually prompted a reboot of the restaurant industry.

Analysis of recent research and publications. Many scientists and researchers are studying the impact of various economic crises on the hospitality industry. Today, leading economists together with representatives of the tourism and hotel and restaurant business are trying to predict the scale of impact on the industry, see prospects and ways out of the crisis, trying in every possible way to retain customers, reorienting to new global requirements. In particular, A. Vozovych [2] studies the scale of the pandemic's impact on various sectors of the economy, including the hospitality industry, O. Nasonova [6] focused on studying the changes that the restaurant business is undergoing today. However, all researchers view the global pandemic as a negative phenomenon for the restaurant business, not taking into account the fact that each crisis leads to innovative "breakthroughs" and the emergence of new opportunities in the market. Ukraine is a country whose business is constantly faced with the need to overcome various crises, so it is interesting from a scientific point of view to answer the question: how Ukraine's restaurant business overcomes the negative impact of the COVID-19 pandemic and how it uses crisis opportunities. That is why the above is an urgent scientific problem.

The aim of the article is to find out the impact of the COVID-19 virus pandemic on the restaurant market of Ukraine and the world and to suggest ways to reduce the negative effect of this impact.

Research results. The restaurant business is an important part of the domestic hospitality industry [2]. Unfortunately, due to objective circumstances, this area, along with tourism and hotels, has suffered the most since the beginning of the pandemic. After all, restaurants and cafes are an integral part of the tourist infrastructure. And the sharp decline in tourist flows to Ukraine in 2020–2021 also had a negative impact on the development of the catering industry. The restaurant business was forced to close immediately with the announcement of the first lockdown in March 2020, and today we can say that in general it has not fully recovered. As of the beginning of 2020, there were more than 30,000 restaurants in Ukraine and each of them employed an average of 35 people (in large complexes – 150 people and in small cafes 3–5 people). Today we can see that not all of them survived the pandemic. In April and May 2020, one third of all Ukrainian cafes and restaurants were open, including those that took delivery or sold food with them. Only 4 out of 5 catering establishments were able to recover in June, and the industry remains at about this level to this day. The rest, 20% of the Ukrainian restaurant business, has closed completely. This is evidenced by the analyst, which was jointly prepared by the projects joinposter.com and Opendatabot.ua [3]. The negative trend of closing the restaurant business in 2021 continued. According to Opendatabot, during the spring lockdown of 2021, the number of restaurants operating in Ukraine decreased by 14% and their turnover by 12% [3]. The so-called "weekend quarantine" introduced in Ukraine in the spring

of 2021 had a particularly negative impact on the activities of the restaurant sector. The ban on visiting establishments on weekends had little effect on the spread of the virus, but caused even greater financial problems in the service sector, as for most catering establishments weekends are 60–70% of total turnover [5].

Another important problem in the restaurant market today is the staffing problem. In 2020, the largest staff reductions compared to other domestic industries occurred in the restaurant business. After all, during the period of all lockdowns and quarantine restrictions, many workers were forced to look for work in other areas, many of them went to work in Poland and other countries. Some institutions tried to retain employees, using different methods: transferred some employees from offices to telecommuting (accounting, management); organized shift work for employees, carried out professional retraining (for example, waiters worked as couriers for delivery of orders), etc. However, today there is a shortage of chefs, waiters, bartenders and other employees in restaurants. According to the Ukrainian Restaurant Association, virtually every restaurant has vacancies at the level of 15–30% of the total staff. To fill them, restaurants and cafes are ready to hire people without relevant experience and even raise wages. Thus, the unemployed have a good chance not only to find a job, but also to receive a considerable salary, which can be considered a kind of positive phenomenon for the domestic labor market.

Considering the impact of the crisis caused by the pandemic in terms of food, it should be noted that the most difficult to survive the crisis are small family restaurants, cafes, which have a small margin of safety, as well as restaurants located in shopping malls, which were closed for the longest time. In 2020–2021, the decline in incomes did not increase the demand for the services of such catering establishments, as people began to work more and cook at home. Large restaurant chains with capital reserves are experiencing a coronavirus crisis with much lower losses. This is especially true for establishments that have a car service line (such as McDrive McDonald's). At the beginning of the quarantine, their profits fell by only 25% due to a significant increase in car traffic.

However, it should be noted that despite all the efforts of the restaurant business to retain customers and survive the crisis caused by the pandemic, not all restaurants will be able to stay in the market, because the world has changed radically. Therefore, only those industry representatives who have been able to adapt to the new realities of today and start offering people new services and products will end up winning.

In the restaurant business in particular, today there is a tendency to combine those businesses that previously existed exclusively separately. Thus, the catering industry is now actively cooperating with retail and on the shelves of conventional food chains began to appear properly decorated and packaged restaurant dishes. Book chains are effectively merging with coffee shops, opening the latter on their territory. Brewers have begun to successfully refocus on the production of antiseptics, and taxi services, in the face of declining customer flow – work as delivery services, taking orders for food delivery from restaurants.

For food establishments, one of the options for survival in a crisis is to focus on fast food (pizza, hamburgers, shawarma, sushi), which will be popular all the time and is

easy to deliver and prepare. After all, in the conditions of constant quarantines, lockdowns and restrictions of work, the restaurant ceases to provide the service of a pleasant pastime for food consumption, and more and more often providing only the service of food delivery. Also, given the decline in incomes caused by the coronavirus crisis, catering establishments may be advised to rely on low- or below-average price menus.

Restaurant establishments should refocus on the production and delivery of semi-finished products. Today, the so-called "Cooking Box" is gaining popularity – sets of ingredients from which the customer can prepare a dish according to a certain recipe.

Another option to survive the crisis in the hospitality industry may be to focus on creating a so-called online restaurant, ie a restaurant whose dishes are prepared exclusively for delivery.

A necessary condition for the existence of a modern food establishment was the introduction of stricter safety and sanitation requirements. Restaurants can be recommended the introduction of a number of measures: additional control of packaging of raw materials, daily disinfection of all surfaces, airtight packaging, thermometry of staff, daily disinfection of the premises and "mask" mode of staff.

Catering establishments can also be recommended to create their own delivery service, as using the services of delivery companies is often less efficient than creating their own delivery network, as the average prices of delivery services in Ukraine remain at 30% of the order amount. Thus, the creation of its own delivery network will also solve the problem of providing employment for its own employees affected by the crisis in the industry. The pandemic proved that those restaurants that were able to set up work in time, or in other words the format of work "take away", were able to partially resume their activities and remain competitive in the market of restaurant services in crisis conditions.

Another trend in the market of restaurant services caused by the pandemic is the automation and, accordingly, the elimination of people from many processes, as institutions try to minimize staff contact with customers. The main trends in the digital transformation of the hospitality industry include the following:

- telegram bots and various telephone applications for ordering;
- restaurants that do not have ticket offices and sellers;
- payment by biometrics;
- robotic cafes and pizzerias, etc. [4].

Such innovations in restaurant service as telegram bots and mobile applications with which orders are made appeared before the pandemic, but it became especially popular during it. With the help of this service you can easily place any order in the institution, while avoiding contact with staff.

Restaurants without cash registers and vendors provide for the installation of self-service terminals with a biometric identification system in establishments instead of cash registers. The system digitizes the customer's face and creates a unique "digital fingerprint" that can be used for payment.

Biometric payment technology assumes that to make a payment, the visitor will simply look into the camera of the payment terminal. To do this, the client will need to pre-register the biometrics of his face in the bank application.

Robo-cafes and robo-pizzerias are interesting in that the coffee drinks or pizza in such establishments are fully prepared by the workers, who are in fact the main employees of the establishments.

All these various institutions are united by a single principle – the minimum presence of man in technological processes, which is especially true in a pandemic.

Another manifestation of the trend of digitalization and automation of the restaurant business is the use of modern automation programs to monitor the current state of the business, the rapid redistribution of resources and stocks, as well as to optimize costs. One such specialized program for restaurants and cafes is the Poster automation system. It covers general warehousing and financial accounting, cash registers and connected equipment for customer service and compliance with tax accounting. Using this or analog programs allows restaurants to increase the speed and quality of customer service, avoid theft by staff, track sales and build effective marketing strategies, as well as analyze the cost of the warehouse to avoid unnecessary write-offs [1].

Conclusions. Thus, the global pandemic of the COVID-19 virus has become for many areas of the economy, including the hospitality industry, a kind of test of resilience and flexibility. Unfortunately, not all food establishments have passed this test. Today it can be argued that in order to survive in modern conditions, food establishments need to choose one or more of the following strategies:

- strategy aimed at retaining customers through the transition to the delivery of finished products or semi-finished products;
- strategy aimed at creating new online formats of service provision (telegram bots, biometrics, etc.);
- strategy aimed at merging with other types of business (retail, bookstores, etc.);
- a strategy aimed at reducing costs (reorientation of staff to other work, simplification and reduction of the menu in favor of the fast food format and partial dismissal of staff).

Thus, although the pandemic caused one of the biggest crises in the history of the restaurant business, it also contributes to the emergence of new opportunities and prospects for domestic food establishments.

References:

1. Business blog. (2021) Avtomatyzatsiya restoranu [Restaurant automation]. *Blog pro biznes* [Business blog] (electronic journal). Available at: <https://joinposter.com/ua/business/restaurant> (accessed 09 December 2021).
2. Vozovych A. (2021) 2021 karantyn ekonomiky [2021 quarantine of the economy]. Kyiv, Ukraine. Available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/602f9ce03135f554471158.pdf> (accessed 05 December 2021).
3. Gromov O. (2021) Yak restorannyi biznes trymaye udar [How the restaurant business keeps hitting]. *Uryadovyyi kuryer* [Government courier] (electronic journal). Available at: <http://www.ukurier.gov.ua> (accessed 05 December 2021).
4. Retailiqa (2020) Innovatsyy v epohu COVID-19. Trendy transformatsyi biznesa v epohu kryzysa I pandemii [Innovations in the COVID-19 era. Trends in business transformation in a crisis and pandemic]. *Ryteylika* [Retailiqa]

Available at: file:///C:/User/Desktop/COVID-19-business-digital-innovation-transformation.pdf (accessed 08 December 2021).

5. Center for Applied Research (2020) Naslidky epidemiyi COVID-19 ta karantynnyh zahodiv dlya providnyh sektoriv ekonomiky Ukrainy [Consequences of the COVID-19 epidemic and quarantine measures for the leading sectors of Ukraine's economy]. *Centr prykladnyh doslidzen* [Center for Applied Research]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://www.kas.de/documents/270026/8703904/UKR+2020+covid-19_economics_ukraine.pdf/4a72dec7-da37-2fcf-82d0-115ad77adfd9?version=1.0&t=1609238304559 (accessed 06 December 2021).

6. Nasonova O. (2021) Restorannyi biznes v kryzu. Karantyn stav poshtovkhom do perezavantazhennya restorannoho biznesu. Yak vin zminyvsya ta shcho bude pislya pandemiyi [Restaurant business in crisis. Quarantine was the impetus for the resumption of the restaurant business. How it has changed and what will happen after the pandemic]. *Ekonomichna pravda* [Economic truth] (electronic journal). Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/17/671122/> (accessed 04 December 2021).

7. International Monetary Fund (2021) Perspektivy razvitiya mirovoy ekonomiki. Preodoleniye neravnomernogo vosstanovleniya ekonomiki [Prospects for the development of the world economy. Overcoming uneven economic recovery]. *International Monetary Fund*. Available at: <https://books.google.com.ua/books> (accessed 05 December 2021).

Список використаних джерел:

1. Автоматизація ресторану. URL: <https://joinposter.com/ua/business/restaurant> (дата звернення: 09.12.2021).
2. Возович А. та ін. 2021 карантин економіки. *Дослідження аналітичного центру Adastra*, 2021. 34 с. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/602f9ce03135f554471158.pdf> (дата звернення: 05.12.2021).
3. Громов О. Як ресторанний бізнес тримає удар. *Урядовий кур'єр*: веб-сайт. URL: <http://www.ukurier.gov.ua> (дата звернення: 05.12.2021).
4. Інновації в епоху COVID-19. Тренди трансформації бізнесу в умовах кризи та пандемії. *Рутейлика, 2020* : веб-сайт. URL: file:///C:/User/Desktop/COVID-19-business-digital-innovation-transformation.pdf (дата звернення: 08.12.2021).
5. Наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України. Дослідження за результатами глибинних інтерв'ю з власниками та топ-менеджерами українських компаній. URL: https://www.kas.de/documents/270026/8703904/UKR+2020+covid-19_economics_ukraine.pdf/4a72dec7-da37-2fcf-82d0-115ad77adfd9?version=1.0&t=1609238304559 (дата звернення: 06.12.2021).
6. Насонова О. Ресторанний бізнес в кризу. Карантин став поштовхом до перезавантаження ресторанного бізнесу. Як він змінився та що буде після пандемії. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/17/671122/> (дата звернення: 04.12.2021).
7. Перспективы развития мировой экономики. Преодоление неравномерного восстановления экономики. *Международный валютный фонд*. 2021. URL: <https://books.google.com.ua/books> (дата звернення: 05.12.2021).

E-mail: vitadanylenko@ukr.net

УДК 331.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.5>

Плисенко Г.П.

кандидат економічних наук,
завідувач проблемної науково-дослідної лабораторії,
Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА КРАЩІ ПРАКТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ НЕСТАНДАРТНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

У статті розглянуто регулювання нестандартної зайнятості в зарубіжних країнах. Установлено, що Міжнародна організація праці визнає, що праця може бути організована на різних контрактних основах. Завдання полягає не в стандартизації всіх форм праці, а в тому, щоб будь-яка праця стала гідною. Сфера зайнятості не постійна, і дуже часто в ній постають нові виклики, що вимагають політичних рішень у відповідь. Необхідно постійно вносити поправки до чинних нормативно-правових актів та коригувати політику забезпечення гідної праці для всіх. У промислово розвинених країнах нестандартні форми зайнятості переважають майже в усіх галузях, особливо серед низькооплачуваних професій. У країнах, що розвиваються, така зайнятість іноді продовжує становити значну частину зайнятості за наймом, але останнім часом спостерігається зростання нестандартних форм зайнятості і в тих секторах, для яких раніше були характерні стандартні форми зайнятості, наприклад у сфері промислового виробництва та державному секторі економіки. Найчастіше категоріями населення, що працюють у сфері нестандартної зайнятості, є жінки, молодь та мігранти.

Ключові слова: нестандартна зайнятість, праця, МОП, державна політика, працівники.

INTERNATIONAL EXPERIENCE AND BEST PRACTICES FOR NON-STANDARD EMPLOYMENT REGULATION

Plysenko Halyna

Institute for the Ukrainian State Employment Service Training Institute

The article considers the regulation of non-standard employment in foreign countries. It is established that the International Labor Organization recognizes that labor can be organized on a different contractual basis. The task is not to standardize all forms of work, but to make any work worthy. In industrialized countries, non-standard forms of employment predominate in almost all industries and especially among low-paid occupations. In developing countries, such employment sometimes continues to account for a significant share of employment, but there has been a recent increase in non-standard forms of employment in those sectors that were previously characterized by standard forms of employment. The most common categories of the population working in the field of non-standard employment are women, youth and migrants. It is substantiated that the regulation of non-standard employment requires the following areas: 1) elimination of gaps in the legislation on non-standard employment; 2) strengthening collective bargaining systems; 3) improving social protection; 4) socio-economic policy to regulate social risks and facilitate the transition to standard employment. The analysis of legislative measures relates to the following areas, designed to address existing gaps in legislation on non-standard forms of employment. The purpose of such measures is to align the various guarantees provided to workers in non-standard forms of employment with those provided to workers in standard forms. Collective agreements can be made taking into account the specific situation in the economy or in the enterprise, so they can be used to overcome the shortage of decent work in non-standard forms of employment. The social protection system needs to be improved to ensure that all workers have the necessary level of social protection. In addition to the risk of unemployment, workers also face the risk of losing income due to changes in earning opportunities related to the need to provide care for family members or loss of skills. At the macroeconomic level, policies need to be developed that directly support full productive employment, including the development of public employment programs if the need arises.

Keywords: non-standard employment, labor, ILO, public policy, workers.

Постановка проблеми. Існування зайнятості в офіційно незареєстрованому секторі економіки, що передбачає приховування від обліку та оподаткування результатів дозволеної законодавством діяльності, об'єктивно зумовлене можливістю отримувати більші прибутки, ніж у легальному секторі, а також для певної категорії населення є основним джерелом доходу. Актуальність нестандартної зайнятості нині зумовлена її масштабами. Дослідження її обсягів, причин виник-

нення і розповсюдження є важливим завданням для сучасного ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нестандартної зайнятості у своїх працях досліджували такі зарубіжні вчені, як M.L. Vega-Runz [7], Z. Adams and S. Deakin [1], D. Weil [10], W. Visser [8] та ін. Серед вітчизняних науковців варто виокремити А. Колода, І. Шопіну, М. Поліщук, Л. Богущ, В. Кохан, О. Білик та ін., які розглядали специфічні конфігурації трудових

відносин, що роблять зайнятість працівників нестандартною, законодавче регулювання, характеристики її видів та особливостей тощо. Разом із тим досить мало уваги приділяється дослідженням зарубіжного досвіду регулювання нестандартної зайнятості.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити методи регулювання нестандартної зайнятості в країнах Європи та ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна організація праці (далі – МОП) визнає, що праця може бути організована на різних контрактних основах. Завдання полягає не в стандартизації всіх форм праці, а в тому, щоб будь-яка праця стала гідною. Починаючи з 1970-х років багато країн частково послабили регулювання сфери зайнятості з метою підвищення гнучкості на ринку праці та стимулювання її зростання. Реформи дали змогу ширше використовувати строкові трудові договори, розширивши їх застосування на зайнятість, яка є тимчасовою за своєю природою, та збільшивши термін дії та можливості продовження контракту. Унаслідок цього у багатьох європейських країнах почала збільшуватися нестандартна зайнятість. У 1990-х роках були проведені подібні реформи, що дали змогу більш гнучко використовувати тимчасову зайнятість [7].

У промислово розвинених країнах нестандартні форми зайнятості переважають майже в усіх галузях, особливо серед низькооплачуваних професій. У країнах, що розвиваються, така зайнятість іноді продовжує становити значну частину зайнятості за наймом, але останнім часом спостерігається зростання нестандартних форм зайнятості і в тих секторах, для яких раніше були характерні стандартні форми зайнятості, наприклад у сфері промислового виробництва та державному секторі економіки. Найчастіше категоріями населення, що працюють у сфері нестандартної зайнятості, є жінки, молодь та мігранти. Державна політика, включаючи систему соціального забезпечення та податкову політику, іноді посилює відмінності на ринку праці, але у разі вжиття відповідних заходів вона також може сприяти розвитку якісних робочих місць на умовах неповного часу. В Аргентині, Австрії, Бельгії, Німеччині, Індії, Італії, Нідерландах, Нігері, Пакистані та Швейцарії різниця між частками жінок та чоловіків у зайнятості неповного робочого часу перевищує 25% [5].

У 2014 р. у Європі майже кожен п'ятий працівник був зайнятий на умовах неповного робочого часу. У Нідерландах, як іноді називають першою економікою світу неповного робочого часу, понад 45% працівників представлені у цьому виді зайнятості. Робота на умовах неповного робочого часу поширена в країнах Північної Європи, а також в Австрії, Ірландії, на Мальті, у Швейцарії та Великобританії, де близько третини працівників зайняті саме так. Зайнятість на умовах неповного робочого часу в Австралії знаходиться на високому рівні. У цій країні багато тимчасових працівників працюють неповний робочий час. Також досить значна частка такого виду нестандартної зайнятості спостерігається у Канаді, Новій Зеландії та Ізраїлі.

У Японії рівень зайнятості на умовах неповного робочого часу постійно збільшується. У цій країні зайнятість на умовах неповного робочого часу включає зайнятість за короткостроковими контрактами. Таким чином, третина працівників, які вважаються праців-

никами з неповним робочим часом, насправді зайняті таку саму кількість годин, як і працівники з повним робочим часом. У країнах Латинської Америки зайнятість на умовах неповного робочого часу серед працівників формального сектору економіки не так широко поширена і найчастіше зачіпає професії, що потребують високої кваліфікації. Приблизно 16% працівників у Бразилії зайняті на умовах неповного робочого часу. У Чилі цей показник зростає з кожним роком.

В останні десятиліття зайнятість на умовах неповного робочого часу не тільки набула великого значення, а й стала більш різноманітною і тепер включає «мінімальну зайнятість» (менше 15 годин роботи на тиждень), а також роботу без установленого мінімального робочого часу, наприклад роботу за викликом, включаючи роботу за договором із нульовою нормою робочого часу.

За даними Національного бюро статистики Сполученого Королівства, у Великобританії 2,5% працівників працювали за договором із нульовою нормою робочого часу у четвертому кварталі 2015 р. Майже 40% цих працівників було зайнято менше 16 годин на тиждень; середній робочий тиждень становить 21,3 робочих години. За різними оцінками, приблизно 10% робочої сили США мають ненормований графік роботи або працюють за викликом. Найненормованіші графіки роботи спостерігаються серед низькооплачуваних працівників [5].

Сфера зайнятості не постійна, і дуже часто в ній постають нові виклики, що вимагають політичних рішень у відповідь. Необхідно постійно вносити поправки до чинних нормативно-правових актів та коригувати політику забезпечення гідної праці для всіх. Окрім того, необхідно активніше вживати заходів, що сприяють ефективній реалізації існуючих норм. Це особливо стосується тих галузей та професій, у яких регулюючий нагляд традиційно неефективний, а участь у колективних переговорах обмежена. На основі аналізу міжнародних трудових норм та досвіду окремих країн МОП запропонувала рекомендації з чотирьох основних напрямів [5]:

- 1) усунення прогалин у законодавстві щодо нестандартної зайнятості;
- 2) зміцнення систем колективних переговорів;
- 3) удосконалення соціального захисту;
- 4) соціально-економічна політика для регулювання соціальних ризиків та спрощення переходу до стандартної зайнятості.

1. Законодавчі заходи: усунення прогалин у законодавстві щодо нестандартної зайнятості. Аналіз законодавчих заходів стосується напрямів, покликаних усунути існуючі прогалини у законодавстві щодо нестандартних форм зайнятості. Ціль таких заходів полягає у приведенні у відповідність різного роду гарантій, що надаються працівникам у нестандартних формах зайнятості, з тими, що надаються працівникам у стандартних формах зайнятості, зайнятих на аналогічних типах роботи, а також щоб усунути зловживання роботодавцями, які застосовують цей вид зайнятості у випадках, коли його застосування суперечить законним цілям [1]. Міжнародні трудові норми проголошують здійснення таких заходів:

1.1. Рівність. Забезпечення рівності у поводженні з усіма працівниками, включаючи працівників нестан-

дартної зайнятості, важливе не тільки для недопущення дискримінації на основі професійного статусу, а й як спосіб запобігання такій ситуації, коли нестандартні форми зайнятості стають засобом зниження витрат на робочу силу за допомогою погіршення умов та правил щодо певних груп працівників. До основних міжнародних трудових норм, що забороняють дискримінацію на робочому місці, є й інші норми, що стосуються безпосередньо специфіки праці таких працівників. Це дві основні конвенції МОП, що стосуються питань дискримінації у сфері праці – це Конвенція 1951 р. про рівні винагороди (№ 100) та Конвенція 1958 р. про дискримінацію в галузі праці та занять (№ 111). Окрім того, захист від дискримінації працівників на умовах неповного робочого часу забезпечується двома нормами: Конвенцією 1994 р. про роботу на умовах неповного робочого часу (№ 175) та Рекомендацією про роботу на умовах неповного робочого часу (№ 182). Інші норми, що регулюють ці питання, включають Конвенцію 1997 р. про приватні агенції зайнятості (№ 181) та Рекомендацію 2006 р. про трудові правовідносини (№ 198).

Рівне ставлення до працівників термінових контрактів, працівників, які отримали роботу через агентства тимчасової зайнятості, та працівників на умовах неповного робочого часу проголошують положення таких директив ЄС, як Директива Ради ЄС 97/81/ЄС від 15 грудня 1997 р. про Рамкову угоду з питання про неповний робочий час, укладеною між Союзом промислових та підприємницьких конфедерацій Європи (UNICE), Європейським центром підприємств за участю держави (CEEP) та Європейською конфедерацією профспілок (ETUC), а також Директива Ради ЄС 1999/70/ЄС від 28 червня 1999 р. про Рамкові угоди про працю за строковими контрактами, укладеною між ETUC та UNICE та CEEP; Директива 2008/104/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. про роботу, що отримується через агенції тимчасової зайнятості, а також національного законодавства, хоча ефективність застосування даних положень значно відрізняється в різних країнах.

1.2. Важливим засобом захисту таких працівників можуть стати заходи, що забезпечують гарантовану мінімальну кількість робочих годин. У 2010 р. законодавство Франції внесло поправки з певними застереженнями про те, що працівники на умовах неповного робочого часу мають бути зайняті щонайменше 24 години на тиждень. У Німеччині, Гані, Нідерландах та США (тільки в окрузі Колумбія та восьми штатах) норми вимагають від роботодавців виплачувати працівникам заробітну плату за мінімальну кількість годин, якщо вони є на заплановану зміну або коли їх викликали на роботу, але зміна скасована або скорочена за часом.

1.3. Обмеження використання нестандартних форм зайнятості. Такі обмеження дають змогу роботодавцям та працівникам отримувати вигоду від гнучкості цих форм праці, але при цьому уникати негативних наслідків, пов'язаних із непотрібною заміною ними стандартних робочих місць. Приклади таких обмежень можна знайти у чинних міжнародних трудових нормах, таких як Рекомендації 1982 р. про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця (№ 166).

1.4. Обмеження використання тимчасової нестандартної зайнятості. Може бути заборонено чи обме-

жено законодавством країни з кількох причин. Наприклад, така зайнятість може бути дозволена тільки у разі наявності об'єктивних або тимчасових причин. Одним із поширених обмежень є заборона на цей вид зайнятості для заміни страйкуючих працівників, що передбачено Рекомендацією 1997 р. про приватні агентства зайнятості (№ 188). У багатьох країнах це обмеження встановлено законодавчо (в Аргентині, Болгарії, Чилі, Угорщині, Ізраїлі, Литві, Марокко, Намібії, Новій Зеландії, Польщі, Румунії, Іспанії) або в колективних договорах (Данії, Норвегії, Швеції). Міжнародна конфедерація роботодавців (СИЕТТ) внесла подібні положення до свого кодексу поведінки. Деякі країни обмежують чи забороняють застосування нестандартної зайнятості у деяких галузях економіки з небезпечними умовами праці. Також забороняється застосовувати цей тип зайнятості відразу після звільнення працівників з економічно обґрунтованих причин або після колективних звільнень.

1.5. Загальні та суміжні договірні зобов'язання багатосторонніх трудових відносин. Багаторівнева структура таких договорів може перешкоджати реалізації працівниками своїх прав, наприклад працівники можуть відчувати труднощі з визначенням сторони, яка відповідає за забезпечення відповідності умов праці законодавству [6; 10]. Ефективним методом вирішення цієї проблеми є включення положень про спільну та індивідуальну відповідальність у договір, що передбачає участь кількох сторін. Норми про спільну відповідальність роботодавців та агенцій діють, наприклад, в Аргентині, Франції, Індії, Італії, Нідерландах, Намібії, Онтаріо (Канада) та ПАР [4].

2. Зміцнення систем колективних переговорів. Колективні трудові договори можуть бути складені з урахуванням певної ситуації в галузі економіки або на підприємстві, таким чином, їх можна використовувати для подолання дефіциту гідної праці в умовах нестандартних форм зайнятості. У Швейцарії та Нідерландах колективні договори поширені у низці секторів та професій, наприклад на прибиральників за під'ємом, охоронців, працівників служб вивезення сміття та тих, хто здійснює індивідуальний догляд. У таких галузях колективні договори є сильним інструментом, тому що в них зайнята велика частка трудових мігрантів та тимчасових позичальників із високою мобільністю, які рідко перебувають у профспілках [9]. Окрім того, об'єднання профспілок та інших організацій можуть сприяти розробленню ефективних колективних заходів у відповідь на проблеми працівників зі стандартними та нестандартними формами зайнятості. Тим не менше для початку необхідно створити такі умови, за яких нормативно-правова база послужила б засобом захисту та просування свободи об'єднання та прав усіх працівників на ведення колективних переговорів.

3. Удосконалення соціального захисту. Працівники з нестандартними формами зайнятості можуть не мати або мати недостатній захист в існуючій системі соціального забезпечення. Закон може не застосовуватися по відношенню до деяких категорій працівників, наприклад якщо тривалість їх зайнятості менша від певного встановленого мінімуму або якщо вони працюють менше певної кількості годин на тиждень. Необхідно вдосконалювати систему соціального

захисту задля забезпечення охоплення необхідним рівнем соціального захисту всіх працівників.

Конвенція 1994 р. про роботу на умовах неповного робочого часу (№ 175) передбачає встановлення досить низьких порогових значень мінімальної тривалості робочого часу та рівня заробітної плати для того, щоб не допустити виключення із системи соціального захисту «надто великої частки працівників на умовах неповного робочого часу». Окрім того, система повинна стати більш гнучкою щодо внесків, необхідних для отримання права на пільги, з можливістю перерв у виплаті внесків та збереженням права на пільги під час переходу з однієї системи соціального забезпечення на іншу, а також за зміни статусу зайнятості.

Рекомендації 2012 р. щодо мінімальних рівнів соціального захисту (№ 202) гарантують універсальний базовий рівень охоплення або мінімальні норми соціального захисту. Наприклад, у деяких країнах існує універсальна пенсія для всіх людей похилого віку, яка гарантує базовий рівень доходу та соціального забезпечення, а пенсія, заснована на індивідуальних відрахуваннях, доповнює цю універсальну пенсію. Така система може бути корисною для багатьох працівників із нестандартними формами зайнятості, особливо для жінок, зайнятість яких може містити численні перерви.

4. Соціально-економічна політика для регулювання соціальних ризиків та спрощення переходу до стандартної зайнятості. Окрім ризику безробіття, працівники також стикаються з ризиками втрати доходу через зміни можливостей заробітку, пов'язані з необхідністю забезпечення догляду за членами родини або втратою кваліфікації.

На макроекономічному рівні необхідно розробити таку політику, яка безпосередньо підтримувала б повну продуктивну зайнятість, засновану на свободі вибору відповідно до Конвенції 1964 р. про політику в галузі зайнятості (№ 122), включаючи розроблення державних програм зайнятості, якщо виникне така необхідність. Окрім цього, необхідно переглянути програми страхування для забезпечення страхування від цілої низки ризиків, окрім ризику втрати роботи, іншими словами, на зміну страхуванню на випадок безробіття має прийти страхування зайнятості. Така політика може підтримати підприємства, які проводять політику тимчасового скорочення тривалості робочого часу, та дасть змогу уникнути скорочення штату працівників.

У деяких країнах, таких як Болгарія, Кабо-Верде, Німеччина, Ісландія, Португалія та Румунія, трудове

законодавство зобов'язує роботодавців надавати працівникам можливість працювати неповний робочий час або принаймні полегшити доступ до роботи на умовах неповного робочого часу на всіх рівнях підприємства, включаючи керівні посади. Це сприяє розвитку якісної роботи за умов неповного робочого дня. У Нідерландах [8], «світовому лідеру зайнятості за умов неповного робочого дня», майже половина найманих працівників працюють за умов неповного робочого дня. У 2014 р. 65% жінок та 28% чоловіків були зайняті саме так. Робота за умов неповного робочого дня не обмежується лише кількома професіями, а поширена на всі види діяльності. Більшість працівників, зайнятих на умовах неповного робочого часу, працюють на основі безстрокового трудового договору, і різниця між працівниками на умовах повного та неповного робочого часу мінімальна або зовсім відсутня. У ході кількох досліджень з'ясувалося, що жінки не лише задоволені таким видом зайнятості, а й навіть віддають перевагу їй, аніж зайнятості на умовах повного робочого часу, і в деяких випадках хотіли б, щоб тривалість їхнього робочого часу стала ще меншою. Протягом останніх 50 років Нідерланди поступово, але впевнено перетворювалися на країну із зайнятістю на умовах неповного робочого часу завдяки дедалі активнішому виходу жінок на ринок праці та використанню роботодавцями даного виду зайнятості як альтернативного заходу у відповідь на вимоги профспілок щодо скорочення стандартної тривалості робочого часу, а також для вирішення проблем, пов'язаних із необхідністю подовжувати графіки роботи підприємств у відповідь на збільшення попиту [2; 3].

Висновки з проведеного дослідження. Міжнародна організація праці, Європейський Союз приділяють досить значку увагу питанням регулювання нестандартної зайнятості, які сьогодні є однією з найпотужніших перешкод для країн у забезпеченні гідної праці і більш високих темпів зростання. Існування зайнятості в офіційно незареєстрованому секторі економіки, що передбачає приховування від обліку та оподаткування результатів дозволеної законодавством діяльності, об'єктивно зумовлене можливістю отримувати більші прибутки, ніж у легальному секторі, а також для певної категорії населення є основним джерелом доходу. Надмірна експансія нестандартної зайнятості, її тісне переплетіння з формальною зумовлюють нерегульованість і неконтрольованість процесів у соціально-трудовій сфері.

Список використаних джерел:

1. Adams Z., Deakin S. Work is intermittent but capital is not: what to do about zero hours contracts. Institute for Employment Rights, 2014.
2. Alison L. Booth, Jan C. van Ours. Part-time jobs: what women want? *Journal of Population Economics*. 2013. Vol. 26. P. 263–283.
3. Fagan C., Lyonette C., Smith M., Saldana-Tejeda A. The influence of working time arrangements on work-life integration or balance: A review of the international evidence. *Conditions of Work and Employment*. Geneva, ILO, 2012, Series № 32.
4. Landau I., Mahy P., Mitchell R. The regulation of non-standard forms of employment in India, Indonesia and Vietnam. *Conditions of Work and Employment*. Geneva, ILO, 2015. Series № 635.
5. Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects International Labour Office – Geneva: ILO. 2016.
6. Prassl J. The concept of the employer. Oxford, Oxford University Press, 2015.
7. Vega-Ruiz M.L. 2005. La reformat laboral en América Latina: quince años después: un análisis comparado. Geneva, ILO. 2005.

8. Visser J. Why fewer workers join unions in Europe: A social custom explanation of membership trends. *British Journal of Industrial Relations*. 2002. Vol. 4. №. 3. P. 403–430.
9. Visser W. Integrated Value: What It Is, What It's Not and Why It's Important. *Huffington Post*, 2017, September 30.
10. Weil D. The fissured workplace: Why work became so bad for so many and what can be done to improve it. Cambridge, MA, London, Harvard University Press, 2014.

References:

1. Adams Z., Deakin S. (2014) Work is intermittent but capital is not: what to do about zero hours contracts. *Institute for Employment Rights*. (in English)
2. Alison L. Booth and Jan C. van Ours (2013) Part-time jobs: what women want? *Journal of Population Economics*, vol. 26, pp. 263–283. (in English)
3. Fagan C., Lyonette C., Smith M., Saldana-Tejeda A. (2012) The influence of working time arrangements on work-life integration or balance: A review of the international evidence. *Conditions of Work and Employment*, no. 32 (Geneva, ILO). (in English)
4. Landau I., Mahy P., Mitchell R. (2015) The regulation of non-standard forms of employment in India, Indonesia and Vietnam. *Conditions of Work and Employment*, no. 63 (Geneva, ILO). (in English)
5. Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects. (2016). *International Labour Office – Geneva: ILO*. (in English)
6. Prassl J. (2015) *The concept of the employer* (Oxford, Oxford University Press). (in English)
7. Vega-Runz M.L. (2005) *La reformal laboral en América Latina: quince años después: un análisis comparado*. *International Labour Office – Geneva: ILO*. (in Spanish)
8. Visser J. (2002). Why fewer workers join unions in Europe: A social custom explanation of membership trends in British. *Journal of Industrial Relations*, vol. 4, no. 3, pp. 403–430. (in English)
9. Visser W. (2017) *Integrated Value: What It Is, What It's Not and Why It's*. Important *Huffington Post*, September 30. (in English)
10. Weil D. (2014). *The fissured workplace: Why work became so bad for so many and what can be done to improve it*. Cambridge, MA, London, Harvard University Press. (in English)

E-mail: galinaplysenko@gmail.com

УДК 658.8:339.137.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.6>

Пригара О.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Ярош-Дмитренко Л.О.

кандидат економічних наук,
асистент кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

У статті визначено напрями формування конкурентних переваг підприємства сфери послуг в умовах діджиталізації, які пов'язані зі специфікою самої послуги яктовару: нематеріальністю, мінливістю якості, нерозривністю процесу виробництва та споживання, нездатністю до збереження. Проведено аналіз існуючих проблем формування конкурентних переваг підприємства в умовах поширення COVID-19, який змусив підприємства швидко переорієнтувати свою діяльність чи знайти нові напрями формування конкурентних переваг. Розглянуто взаємозв'язок між формуванням конкурентних переваг та впровадженням інноваційних інструментів маркетингу у сфері послуг. Запропоновано напрями формування конкурентних переваг у сфері послуг орієнтованих на особливості послуг та застосування цифрових інструментів комунікації зі споживачем; поширення Інтернет-торгівлі; застосування інновацій в обслуговуванні, нових технологій доставки; розширення сфери пропозицій послуг; можливість динамічної зміни позицій послуги, її індивідуалізації чи стандартизації залежно від потреби клієнта, а також зміну структури послуг.

Ключові слова: конкурентні переваги, діджиталізація, послуги, ринок послуг, інновації, інструменти маркетингу.

FORMATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF SERVICE COMPANIES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Prygara Olga, Yarosh-Dmytrenko Liudmyla

Taras Shevchenko National University of Kyiv

In today's market conditions, digitalization as a global trend of doing business is becoming a tool to increase the competitiveness of the enterprise through the formation of sustainable competitive advantages. The article identifies the directions of competitive advantages formation of the service companies in terms of digitalization, which are related to the specifics of the service such as intangibility, variability of quality, continuity of the process of purchase and consumption, inability to save. These features of services determine the specifics of all marketing activities of enterprises, including areas of competitive advantage. The need for the consumer's presence while getting service and the simultaneous process of providing and consuming services pose great problems for service companies to do business during the pandemic. The analysis of the existing problems of competitive advantages formation by service companies in the conditions of distribution of pandemic COVID-19 is provided. Crisis forces service companies to change its activity or to find new directions of formation of competitive advantages. The use of innovative digital marketing tools allows for "remote" communication with the consumer and becomes the only possible method of doing business in the services market at the beginning of the pandemic and during severe lockdowns. The relationship between the formation of competitive advantages and the introduction of innovative marketing tools in the field of services is considered. The directions of competitive advantages formation in the field of services are offered to be focused on features of services and application of digital tools of communication with the consumer (online consultations, chat bots, e-mail, text messaging, creating mobile applications); development of Internet trade; application of innovations in service, new delivery technologies; expanding the scope of services; the possibility of dynamic change of the position of the service, its individualization or standardization depending on the needs of the client, as well as changing the structure of services and expanding the scope of services.

Keywords: competitive advantages, digitalization, services, services market, innovations, marketing tools.

Постановка проблеми. Швидкий ступінь розвитку сучасного ринкового середовища та високий рівень конкуренції змушують підприємства здійснювати пошук нових ефективних форм і методів роботи та напрямів формування стійких конкурентних переваг. Із метою підвищення конкурентоспроможності під-

приємства вагомим значенням набуває впровадження інноваційних форм та методів роботи в умовах діджиталізації.

У сучасних умовах особливого значення для формування конкурентних переваг набуває здатність підприємств швидко переорієнтувати свою діяльність,

спроможність знайти й утілити в життя інноваційні напрями своєї діяльності шляхом освоєння нових цільових сегментів ринку або зміни позиціонування товарів та послуг для споживача, урахуваючи всі його потреби. Швидке та неочікуване поширення пандемії COVID-19 по всьому світу вплинуло на всі галузі народного господарства. Особливо це стосується ринку послуг, який опинився під впливом нових викликів та ризиків. У цьому аспекті значна частка підприємств, не витримавши такого навантаження, не змогла продовжити свою діяльність у звичному форматі і була змушена припинити її. Інша частина підприємств задля збереження власної діяльності здійснила вдосконалення діяльності шляхом упровадження інноваційних інструментів маркетингу в напрямі пошуку конкурентних переваг. Ще одним значним поштовхом для впровадження змін стала масова діджиталізація, яка також розповсюдила свій вплив на всі сфери діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню напрямів формування конкурентних переваг на різних рівнях, зокрема на рівні товару, підприємства, галузі та країни, присвячено багато наукових праць, як закордонних, так і вітчизняних (М. Портер, Ж.-Ж. Ламбен, Г. Азоев, Ф. Котлер, Б. Карлоф, Р. Фагхутдінов та ін.). Наприклад, О. Гусєєва та С. Легомінова розглядають діджиталізацію як конкурентну перевагу підприємства. Діджиталізація в перекладі з англійської мови означає «оцифрування». Але у сучасній науковій літературі все частіше використовують саме термін «діджиталізація». Аналізом різних аспектів використання діджиталізації підприємствами займалися такі вчені, як Д. Боннет, А. МакАфі, Д. Ніл, С. Хайзер, К.О. Купріна, О.В. Халапсіс, Т. Онере та ін. Однак у наукових роботах недостатньо висвітлено аспекти впливу діджиталізації на формування конкурентних переваг підприємств сфери послуг, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд напрямів формування конкурентних переваг підприємств сфери послуг шляхом застосування інноваційних інструментів маркетингу в контексті створення можливостей для подальшої діяльності в умовах діджиталізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування конкурентних переваг підприємств на ринку відбувається під впливом чинників загроз та можливостей зовнішнього ринкового середовища. У сучасних умовах вагомий вплив на формування конкурентних переваг здійснює упровадження та масове

застосування цифрових технологій. Також необхідно враховувати наслідки кризи, спричиненої пандемією COVID-19, яка змінила всі сфери людської діяльності.

У сучасних умовах діяльність підприємств переходить на новий рівень управління та здійснення своєї діяльності. Це пов'язано з тим, що наявні методи конкурентної боротьби можуть бути застарілими та не можуть гарантувати утримання конкурентних переваг підприємства. Це є поштовхом для утримання вже набутих конкурентних переваг та знаходження нових напрямів формування через наслідування світових тенденцій ведення бізнесу. У цьому аспекті діджиталізація як світова тенденція ведення бізнесу може стати інструментом підвищення конкурентоспроможності підприємства шляхом формування стійких конкурентних переваг.

Конкурентна перевага – це наявність у компанії таких ключових компетенцій, які є складно відтворювальними конкурентами в довготривалій перспективі і забезпечують їй перевагу та стійкість у конкретних умовах ринкового середовища [1, с. 49].

До ключових компетенцій підприємства можна віднести чинники, що формують якість, ціну та додаткові послуги і характеризують здатність підприємства виробляти відмінну від інших компаній продукцію. До ключових компетенцій підприємства можна віднести: кадри, накопичений досвід, унікальні технології, інновації, наявність системи управління якістю, технічне обслуговування, післяпродажне обслуговування. Компетенції підприємства у забезпеченні конкурентних переваг можуть бути поділені на дві групи: внутрішні та зовнішні (табл. 1) [2; 3].

Якщо розглядати чинники, що формують ключові компетенції, їх можна згрупувати так: перша група – ті, що формують якість (висококваліфіковані кадри, рівень технології, інновації); друга група – ті, що формують ціну (собівартість, продуктивність праці, витрати, платоспроможний попит); третя група – додаткові (близькість до виробника, поставки, наявність транспортних коридорів, післяпродажне обслуговування, технічне обслуговування).

На ринку послуг особливості формування ключових компетенцій підприємства пов'язані передусім з особливостями та специфікою самої послуги та її особливістю як товару: невіддільністю від джерела надання послуги, нездатністю до збереження, нематеріальністю, невідчутністю та мінливістю якості. Ці особливості послуг зумовлюють специфіку всієї маркетингової діяльності підприємств, у тому числі

Таблиця 1

Компетенції підприємства у забезпеченні конкурентних переваг

Внутрішні компетенції	Зовнішні компетенції
– Ноу-хау, унікальні технології, здатність створювати конкурентоспроможну продукцію	– Наявність стійких зв'язків із постачальниками і споживачами (агентами, дилерами і дистриб'юторами)
– Наявність відпрацьованих і ефективних бізнес-процесів (управління проєктами, управління якістю, збут, маркетинг, планування, бюджетування, мотивація персоналу, технічне та післяпродажне обслуговування)	– Здатність забезпечувати фінансування в необхідному обсязі, у найкоротші строки і за прийнятною ціною (наявність стійких зв'язків із фінансовими інститутами та інвесторами)
– Наявність висококваліфікованих кадрів, які досить складно знайти на ринку праці і на підготовку яких потрібен значний час	– Наявність сталих міжнародних зв'язків

Джерело: узагальнено авторами на основі [2; 3]

напрями формування конкурентних переваг. Необхідність присутності споживача у момент надання послуги, одночасний процес надання і споживання послуг ставлять під загрозу можливість здійснення підприємницької діяльності компаній у період пандемії. Саме застосування інноваційних діджитал-інструментів маркетингу дає можливість «віддаленої» комунікації зі споживачем і стає єдиним можливим методом ведення підприємницької діяльності на ринку послуг на початку пандемії та в період жорстких локдаунів. Так, значної популярності набуває використання інноваційних онлайн-платформ та мобільних додатків. Для частини компаній карантин став поштовхом для розвитку (71% організацій запустили новий продукт або послугу) [4]. Але значна частина компаній: авіаперевезення, туризм, розваги та кінотеатри, виставковий бізнес, готельний та ресторанный бізнес зазнала збитків (наприклад, близько 40% ресторанів припинили свою роботу під час карантину). Водночас користування онлайн-послугами банків зростало стійкими темпами. Також позитивні наслідки отримали такі сектори, як фармацевтика, логістика, технології та виробництво суперфудів [5].

Основними тенденціями змін споживчої поведінки в умовах пандемії COVID-19, згідно з результатами дослідження Міжнародної аудиторсько-консультаційної компанії KPMG, є такі [6]:

- підвищення використання цифрових технологій;
- вибіркове прийняття рішення про купівлю;
- зростання ролі змісту довіри до компанії, а саме пріоритету потреби споживача, відчуття ним безпеки і збереження особистих даних.

Ключовими критеріями прийняття рішення про купівлю є [6]: особиста безпека споживача (40%), асортимент товарів і послуг (37%), попередній досвід (35%). На другому плані знаходяться такі показники, як кадрова політика компанії – виробника товару і прямий зв'язок із брендом (19%), відповідність цінностей бренду особистим цінностям і соціальна поведінка бізнесу (18%), позиція компанії щодо навколишнього середовища (17%).

Відповідно, за сучасних умов напрямами формування конкурентних переваг на ринку послуг можуть бути впровадження інноваційних інструментів маркетингу за умов діджиталізації:

- цифрові інструменти комунікації зі споживачем;
- Інтернет-торгівля;
- застосування інновацій в обслуговуванні, нових технологій доставки;
- розширення сфери пропозицій послуг – стандартизація та індивідуалізація послуг;
- застосування інновацій у позиціонуванні послуг.

Розглянемо більш детально кожен напрям формування конкурентних переваг. До цифрових інструментів комунікації зі споживачем можемо віднести створення та оптимізацію сайту (якісний контент, зручний функціонал, зворотний зв'язок), проведення інтерактивного спілкування (онлайн-опитування, онлайн-консультавання, чат-боти, що допомагає споживачеві відчувати підтримку у реальному часі), комунікації у соціальних мережах, email-розсилки, текстові повідомлення, створення мобільних додатків.

Доволі широкого розвитку набула нова звичка купувати онлайн. За останніми результатами дослі-

дження Smart Shopper 2021, яке було проведено на замовлення компанії Google у червні 2021 р., сьогодні онлайн-покупки є найкращим рішенням для українців [7]. Наприклад, 73% опитаних відзначили, що від моменту введення обмежень, пов'язаних із пандемією, вони стали частіше купувати онлайн. До того ж споживачі заявляють, що вони мають намір зберегти таку поведінку і продовжити скуповуватися в один клік. Інтернет-торгівля передбачає здійснення купівлі продажу товарів/послуг через Інтернет із використанням онлайн-розрахунків. Даний напрям формування конкурентних переваг відбувається за допомогою рекламних Інтернет-заходів, а також включає розповсюдження товарів і послуг у мережі Інтернет.

Усе більшого розповсюдження отримують інновації в обслуговуванні [8] та створення нових технологій доставки. Кожне підприємство намагається знайти унікальний напрям формування своїх конкурентних переваг. Прикладами можуть бути сервіси Glovo, Bolt Food, Rocket, які орієнтуються на оперативність доставки, набувають широкої популярності за умов розвитку діджитал-комунікацій та можливості замовлень послуг онлайн. Так, їхньою ключовою конкурентною перевагою виступає швидкість доставки. На ринку з'являються компанії у сфері послуг, ключовою конкурентною перевагою яких є мінімізація витрат часу, зусиль та коштів споживачів на здійснення закупівель. Наприклад, клієнти компанії Zakaz.ua орієнтовані на великі замовлення та прагнуть купувати товари за цінами, як у супермаркеті – без націнки. Разом із розвитком нових технологій доставки широкої популярності набувають різні мобільні додатки, за допомогою яких клієнт може простежити весь шлях доставки замовлення.

Застосування інновацій у позиціонуванні послуг також дає можливість формування додаткових конкурентних переваг. На ринку послуг можливе застосування концепції еволюційного позиціонування послуги, яка дає можливість динамічної зміни позиції послуги, її індивідуалізації чи стандартизації залежно від потреби клієнта, а також зміну структури послуг та розширення сфери пропозицій послуг.

Позиціонування – це процес формування унікального, відмінного від конкурентів ринкового іміджу товару на основі виділення його певних атрибутів для завоювання високого ступеню лояльності споживачів цільового ринку [1, с. 79]. Для позиціонування послуг важливими є чітка їх диференціація від конкуруючих пропозицій та цінність цієї диференціації з погляду споживачів. На ринку послуг зміна позиціонування можлива шляхом впливу на основні характеристики послуг: їх мінливість, нездатність до зберігання та нематеріальність. У зв'язку із цим зміна позиціонування часто здійснюється шляхом збільшення складності самої послуги за рахунок додавання послуг з одночасним зменшенням їх мінливості (шляхом стандартизації та автоматизації) або збільшення можливості персоналізації послуг. Це призводить до зміни структури самої послуги та можливого розширення сфери пропозицій.

Наприклад, заборона на приймання відвідувачів закладами громадського харчування на початку пандемії означала майже повне припинення їхньої діяльності, тому для подальшої діяльності такі заклади

Таблиця 2

Можливості формування напрямів посилення конкурентних переваг шляхом упровадження зміни складності та мінливості послуг (на прикладі послуги закладу громадського харчування)

Низька складність/ мінливість	Поточний процес	Висока складність/мінливість
Особисте відвідування	Попереднє бронювання	Попередня заявка онлайн з урахуванням ваших побажань
Надання меню, самостійний вибір	Електронне меню, сезонне меню	Меню за QR-кодом
Готова заздалегідь	Підготовка під замовлення	Попередня підготовка напівфабрикатів
Обмежений асортимент	Підбір під конкретне замовлення	Розширений асортимент (прокат/продаж посуду)
Самовивіз	Доставка	Швидка доставка, кур'єрська доставка

Джерело: складено авторами

були вимушені переорієнтувати діяльність на пошук інших форм надання послуг та зміну структури самої послуги. Наприклад, ресторан Nèggenshil переорієнтував діяльність та змінив позиціонування послуг під час запровадження карантину. Ресторан швидко адаптував діяльність, намагаючись посилювати конкурентні переваги для споживача в обслуговуванні та змінивши структуру послуги, яка пропонується. Було запроваджено такі зміни: діяльність у форматі take-away, орієнтація на виготовлення напівфабрикатів (доставку інгредієнтів, напівфабрикатів та рецептів власного виробництва для самостійного приготування страв), поширення присутності на B2B-ринку (випічка булок для бургер-кав'ярень), розширення сервісів доставки, упровадження особливого пакування страв, які пропонується на виніс.

У табл. 2 наведено можливості формування напрямів посилення конкурентних переваг на прикладі ресторану шляхом упровадження зміни складності і мінливості послуг, що дає можливість змінювати структуру пропозиції послуг закладів, здійснювати репозиціонування послуг.

Таким чином, впливаючи на показники складності/ мінливості послуги, виникає можливість динамічної зміни позиціонування послуги та пропозиції клієнту її структурної різноманітності, що дає змогу формувати такі конкурентні переваги:

- посилення якості послуги;
- матеріалізація послуги;

- розширення асортименту;
- надання послуг самообслуговування;
- посилення цінності послуги для споживача;
- надання широкого спектру додаткових послуг навколо базової послуги;
- надання споживачу можливості комплексного обслуговування;
- розроблення пакетів диференційованих цінових пропозицій послуги.

Висновки з проведеного дослідження. У сучасних ринкових умовах діджиталізація як світова тенденція ведення бізнесу стає інструментом підвищення конкурентоспроможності підприємства шляхом формування стійких конкурентних переваг. На ринку послуг напрями та особливості формування конкурентних переваг підприємства пов'язані з особливостями послуги як товару: невіддільністю від джерела надання послуги, нездатністю до збереження, нематеріальністю, невідчутністю та мінливістю якості послуги. Відповідно, за сучасних умов напрямами формування конкурентних переваг на ринку послуг можуть бути впровадження інноваційних інструментів маркетингу за умов діджиталізації: цифрові інструменти комунікації зі споживачем; Інтернет-торгівля; застосування інновацій в обслуговуванні, нових технологій доставки; розширення сфери пропозицій послуг; можливість динамічної зміни позиції послуги, її індивідуалізації чи стандартизації залежно від потреби клієнта, а також зміна структури послуг.

Список використаних джерел:

1. Маркетинг: термінологічний словник / А.О. Старостіна, Н.Ю. Кочкіна, В.В. Журило та ін. ; за заг. ред. проф. А.О. Старостіної. Київ : Інтерсервіс, 2017. 154 с.
2. Prahalad С.К., Hamel G. The core competence of the corporation. *Harvard Business Review*. 1990. Vol. 68. № 3. P. 79–91.
3. Teece D., Pisano G., Shuen A. Dynamic Capabilities and Strategic Management. Working Paper. Berkeley : University of California at Berkeley, 1992. 302 p.
4. One Philosophy Insights. COVID-19. Життєстійкість. Перше в Україні дослідження життєстійкості організацій. URL: <https://drive.google.com/file/d/1FrJsm0JkypeWY1sYz0g3-t1DNClbsDQz/view> (дата звернення: 16.12.2021).
5. Prygara O., Yarosh-Dmytrenko L. Innovations in positioning of services. *European Journal of Economics and Management*. 2021. Vol. 7. Issue 1. P. 57–63.
6. Гаспаров С. COVID-19: основні тенденції споживчої поведінки. *Звіт KPMG International*. URL: <https://home.kpmg/ua/uk/home/media/press-releases/2020/07/osnovni-tendentsiyi.html> (дата звернення: 16.12.2021).
7. Результати дослідження поведінки покупців за часів пандемії. *Smart Shopper*. 2021. URL: <https://ukraine.googleblog.com/2021/10/google-smart-shopper-2021.html> (дата звернення: 16.12.2021).
8. Пашук О.В. Маркетинг послуг: стратегічний підхід : навчальний посібник. Київ : Професіонал, 2005. 560 с.

References:

1. Starostina, A.O., Kochkina, N.Yu., Zhurylo, V.V. (2017). *Marketynh: terminologichnyy slovnyk* [Marketing: terminological dictionary]. Kyiv: Interservis.
2. Prahalad C.K. (1990). "The core competence of the corporation", *Harvard Business Review*, vol. 68, no. 3, pp. 79–91.
3. Teece D. (1992). *Dynamic Capabilities and Strategic Management*. Working Paper. Berkeley: University of California at Berkeley.
4. One Philosophy Insights (2020). *Covid-19. Zhyttyestiyki. Pershe v Ukraini doslidzhennya zhyttyestiykosti orhanizatsiy* [Covid-19. Viable. The first in Ukraine study of the viability of organizations]. Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1FrJsm0JkypeWY1sYz0g3-t1DNClbsDQz/view> (accessed 16 December 2021).
5. Prygara O., Yarosh-Dmytrenko L. (2021) "Innovations in positioning of services", *European Journal of Economics and Management*. Vol. 7, Issue 1, pp. 57–63.
6. Gasparyan, S. (2020). *COVID-19: osnovni tendentsii spozhyvchoi povedinky. Zvit KPMG International* [COVID-19: main trends in consumer behavior. Report KPMG International]. Retrieved from: <https://home.kpmg/ua/uk/home/media/press-releases/2020/07/osnovni-tendentsiyi.html> (accessed 16 December 2021).
7. Rezul'taty doslidzhennya povedinky pokuptsiv za chasiv pandemiyi – Smart Shopper 2021 [The results of a study of consumer behavior during the pandemic]. Retrieved from: <https://ukraine.googleblog.com/2021/10/google-smart-shopper-2021.html> (accessed 16 December 2021).
8. Paschuk, O.V. (2005). *Marketynh posluh: stratehichnyi pidkhid* [Service Marketing: A Strategic Approach]. Kyiv: Profesional.

E-mail: olgaprygara@gmail.com

E-mail: yljuda@ukr.net

УДК 336.71

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.7>

Прицюк Л.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту, маркетингу та економіки,
Вінницький національний технічний університет

ПРОГРАМИ ЛОЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ: АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті дано аналіз основних складників програм лояльності провідних українських державних та приватних банків. Визначено, що програма лояльності вибирається банком залежно від цілей, які визначає для себе фінансова установа, і може бути основна ціль будь-якого банку – збільшення прибутку або інші конкретні цілі. Визначено основні характеристики діючих програм лояльності банків та сформульовано загальні вимоги до них. Установлено, що простота формулювання основних концепцій та алгоритму застосування робить такі програми більш дієвими й ефективними. З'ясовано, що програми, які пропонуються банками України, незважаючи на їхні різні назви та умови застосування, доволі подібні, що дає змогу згрупувати їх за певними ознаками. Установлено, що програми лояльності, які пов'язані з використанням банківських платіжних карток, фінансуються за рахунок комісії інтерчейндж, розмір якої протягом наступних років скоротиться, що призведе до зміни видів та процентів доходності за певними програмами.

Ключові слова: програма лояльності, банківська установа, банківський продукт, комісія інтерчейндж, клієнти банку.

LOYALTY PROGRAMS OF UKRAINIAN BANKS: ANALYSIS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Prytsiuk Liudmyla

Vinnytsia National Technical University

In recent years, a variety of loyalty programs have been promoted among clients in the banking services market. The high level of competition, the rapid development of digital technologies and other factors encourage banks to actively promote such programs. The choice by the bank of a specific or complex loyalty program depends on the goals determined by the management of the financial institution. The purpose of the article is to study loyalty programs of leading Ukrainian banks, to determine the main goals for the achievement of which such programs are introduced, to determine the basic requirements for bank loyalty programs, to group loyalty programs according to certain criteria. The article analyzes the main components of the loyalty programs of the leading Ukrainian state and private banks. The most extensive and accessible for clients is the Monobank loyalty program. It has been established that the loyalty program is chosen by the bank depending on the goals set for itself by the financial institution. Such a goal may be to increase profits or other specific goals – to increase the customer base, promote a particular banking product, increase competitiveness, etc. The analysis of the existing bank loyalty programs made it possible to determine the main characteristics and formulate general requirements for them. It was found that the simplicity of the formulation of the basic concepts and the application algorithm makes such programs more efficient and effective. It was determined that the programs offered by the banks of Ukraine, despite their different names and conditions of use, are quite similar, which allows them to be grouped according to certain criteria. It has been established that loyalty programs associated with the use of bank payment cards are funded by the interchanging commission, the amount of which will decrease over the next years, which will lead to a change in the types and percentages of profitability for certain programs. Consequently, it is predicted that gradual changes will be introduced in the use of loyalty programs, in the form of selective client access to these programs, reduction of the duration of individual programs and the popularization of non-material programs.

Keywords: loyalty program, banking institution, banking product, interchanging commission, bank clients.

Постановка проблеми. Програми лояльності нині активно використовуються усіма українськими банками, хоча широкого розповсюдження вони набули порівняно недавно – з другої половини 2000-х років. Програми лояльності банку – це маркетингові інструменти, розроблені з метою реалізації цілей банківської установи і спрямовані на встановлення тісних взаємовідносин із клієнтами за допомогою різноманітних матеріальних і нематеріальних винагород за користування банківськими продуктами. Окрім того, що такі програми спрямовані на реалізацію головної мети

комерційного банку – отримання прибутку, банки переслідують й іншу важливу ціль – збереження та нарощування клієнтської бази. Нині наша країна перебуває у стані перманентної війни, її економіка й фінансова система зазнають постійних гібридних атак із боку Російської Федерації. Окрім того, Україна періодично піддається впливу таких негативних чинників, як довготривалі економічні кризи, відтік коштів клієнтів із банківської системи внаслідок зростання ринку цінних паперів, низький рівень фінансової грамотності населення, недовіра громадян до банківської системи. Слід

також ураховувати високий рівень конкуренції у банківському секторі економіки, який останніми роками посилюється завдяки розвитку інформаційних технологій, що дає змогу банкам активно діяти поза традиційними територіальними межами [1, с. 157]. За таких умов досягнення банками згаданої вище мети є доволі складною проблемою. Отже, для виконання поставлених завдань банківські установи змушені нести додаткові витрати, застосовуючи різні програми лояльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження поняття лояльності та програм лояльності до бренду чи компанії здійснювалися багатьма зарубіжними ученими, зокрема Д. Аакером, Ф. Котлером, Ф. Райхельдом, М. Стоуном та ін. Окремі підходи як теоретичного, так і практичного спрямування до визначення поняття лояльності, розроблення програм лояльності, устанавлення взаємозв'язку між цілями і програмами лояльності, визначення типових помилок під час розроблення програм лояльності клієнтів банку, напрямів діяльності щодо формування клієнтської бази відображено в роботах таких вітчизняних учених, як Л.Ю. Сагер [9], О.М. Рац, О.В. Зозульова, О.О. Дима. Проте питання аналізу таких програм, їх фінансування та перспективи застосування залишається недостатньо розкритим.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу програм лояльності провідних українських банків, за результатами якого потрібно визначити основні цілі запровадження цих програм, окреслити основні вимоги до програм лояльності, згрупувати програми залежно від певних критеріїв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Програми лояльності розробляються банками для різних банківських продуктів з урахуванням цільових груп клієнтів (соціальних, вікових, регіональних). Зазначені програми хоча й різняться за формою, за своєю суттю вони подібні до програм лояльності, що використовуються бізнесом у найрізноманітніших галузях. Окрім цього, програми лояльності дають змогу виокремити та «відсіяти» клієнтів, обслуговування яких є збитковим для банківської установи. Застосування програм лояльності дає змогу скоротити витрати на рекламу, яка зазвичай спрямовується на більш широке коло споживачів банківських послуг, та зосередитися на індивідуальній роботі з окремими клієнтами або окремими групами клієнтів.

Програми лояльності нині настільки популярні, що вже четвертий рік поспіль в Україні проводиться церемонія нагородження за особливі досягнення у банківській сфері – FinAwards. Переможцями у номінації найкращої програми лояльності у 2021 р. визнано Monobank і Universal bank [2].

Програми лояльності, зокрема ті, що стосуються платіжних карток, упроваджуються банками за рахунок комісій інтерчейндж. Протягом останніх років проводилися консультації між Національним банком України, представниками міжнародних платіжних систем Visa та MasterCard та представниками торговельних мереж. У результаті було підписано «Меморандум про сприяння конкурентному платіжному ринку в Україні» [3], який передбачав поступове зниження граничних розмірів ставок комісії інтерчейндж для подальшого розвитку безготівкових розрахунків. Сьогодні розмір такої комісії становить не більше 1,2% (ще шість міся-

ців тому він становив 2%), а з 01.07.2023 він становитиме не більше 0,90%. Отже, керівництво комерційних банків невдовзі опиниться перед вибором: або відмовлятися від програм лояльності, або скорочувати їх, або відмовитися від доходу інтерчейндж, віддаючи його клієнту.

Для дослідження цілей, які постають сьогодні перед вітчизняними банками, відповідних програм лояльності та сегментів клієнтів, на які ці програми спрямовані, слід проаналізувати інформацію, представлену на офіційних сайтах українських комерційних банків.

Різнорамітні програми лояльності, що пропонує й популяризує Monobank, орієнтовані на молодіжний сегмент клієнтів, які добре обізнані у сфері цифрових технологій та активно використовують безготівкові розрахунки. Причому багато осіб, що користуються послугами Monobank, навіть не знають, що це не самостійна банківська установа, а роздрібний продукт АТ «Універсал Банк». Мобільний додаток банку має максимально спрощений інтерфейс, що дає змогу легко здійснювати найпростіші банківські операції та користуватися при цьому програмами лояльності. Для більш зрозумілого візуального представлення своїх послуг банк використовує ще й спрощений механізм подачі тексту, використовуючи максимально спрощену лексику, характерну для молодіжного середовища [4]. Така форма подачі інформації дала очікуваний результат: велика кількість клієнтів ПАТ «ПриватБанк» вікової категорії до 40 років перейшла на обслуговування в Monobank. Слід додати, що Monobank регулярно сповіщає своїх клієнтів про проведення спеціальних акцій, що діють у межах Програми лояльності, та розміщує відповідну інформацію на сайті банку або в мобільному додатку, а кожна програма лояльності має свої назву та особливості застосування. Наприклад, програма «Кешбек» передбачає, що кожного місяця визначаються категорії, за якими повертається до 20% витрат клієнта. Максимально допустима сума кешбеку при цьому становить 500 грн на місяць. Програма «Милі» використовується для елітних карток, реферальна програма – це винагорода за залучення нових клієнтів, компенсація комісій, що сплачуються у разі поповнення картки та депозитів, тощо. Щорічно Monobank проводить акцію «День друзів», за умовами якої за кожного нового залученого клієнта банк сплачує 100 грн (у звичайний день сума винагороди становить 50 грн). У результаті в 2020 р. до Monobank приєдналися 18 103 друга лише за один день проведення такої акції.

Також існують окремі програми для власників визначених платіжних карт. Так, власники кредитної картки Iron Bank MasterCard, окрім уже запропонованих бонусів, можуть безкоштовно отримати інші послуги, такі як цілодобовий консьєр-сервіс, доступ до бізнес-залів аеропортів усього світу та ін. Варто зауважити, що подібні програми надаються також багатьма банками – держателям платинових платіжних карт.

Найбільший банк України за активами і капіталом – ПАТ «ПриватБанк» також пропонує клієнтам програми лояльності, зокрема «Бонус+». Ця програма визначає перелік партнерів у деяких містах України, купівля товарів у яких або отримання послуг передбачає отримання клієнтом частини, сплаченої за товар чи послугу в майбутньому. Програма працює не в усіх містах і потребує від клієнтів додаткової попередньої

реєстрації. До того ж термін акції обмежений у часі, а отримані під час розрахунку за товар бонуси клієнти не можуть перевести в грошові кошти, а лише використовують їх під час покупок у магазинах партнерів [5]. Окрім зазначеної програми, ПАТ «ПриватБанк» також пропонує повернення своїм клієнтам кешбеку за розрахунки за товар чи послугу мережі за допомогою платіжних карток. Варто зауважити, на момент написання цієї статті у додатку «Приват24» вкладка «Програма лояльності» не була активною і жодних повідомлень із цього приводу на офіційному сайті банку не було.

АТ «Ощадбанк» пропонує своїм клієнтам програму лояльності Zvisno Bonus, яка передбачає після проходження реєстрації платіжної карти на офіційному сайті банку отримання бонусів за розрахунок за товари та послуги платіжною картою Visa. Бонуси також можна використати для отримання винагород, запропонованих банком [6]. Окрім цього, банком пропонується додатковий відсоток до ставки за депозитним вкладом за оформлення депозиту онлайн через сервіс «Ощад 24/7» чи пролонгацію депозиту. Періодично проводяться виграші цінних речей серед держателів платіжних карт АТ «Ощадбанк».

Програма лояльності АТ «Укресімбанк» під назвою Eximbonus ідентична програмі, що пропонується АТ «Ощадбанк», оскільки вона проводиться партнером банку – однією з найбільших платіжних систем Visa [7]. Також банк установлює додаткові надбавки до процентних ставок за депозитом у разі його розміщення на новий термін.

Бонусна програма ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» також пов'язана з використанням дебетних або кредитних платіжних карток. Так, за умови підключення до програми заохочень клієнт банку зможе отримати кешбек 0,5% на всі покупки та до 50% на окремі пропозиції. Окрім цього, банк скасовує окремі комісії для таких операцій клієнтів: зарахування коштів, поповнення коштів у АТМ у терміналах EasyPay, City24, безкоштовні платежі тощо. Також пропонуються клієнтам і програми лояльності, які не передбачають виплати винагороди. Зокрема, програма персонального менеджера для premium-клієнтів дає їм змогу отримувати максимально розширений перелік послуг у зручний час та у вибраній клієнтами формі [8].

Отже, аналіз зазначених вище програм лояльності дає змогу виокремити основні цілі, яких досягає банківська установа, застосовуючи їх:

1. Популяризація банківської установи, окремих банківських продуктів та інформаційних ресурсів.
 2. Популяризація партнерів банківської установи, окремих товарів та послуг.
 3. Збільшення прибутковості банківської установи у цілому та окремих банківських операцій зокрема.
 4. Підвищення конкурентоспроможності банку.
 5. Залучення нових клієнтів, залучення додаткових коштів клієнтами банку, зниження плинності клієнтів, створення атмосфери довіри та встановлення тісних взаємовідносин із клієнтами.
 6. Збільшення частоти використання банківських карток продуктів.
 7. Підвищення якості надання банківських послуг.
- Окрім того, аналіз програм лояльності дає можливість згрупувати їх за такими ознаками:

1. За доступністю – закриті і відкриті. Закриті програми, як правило, банки пропонують VIP-клієнтам. Ці програми можуть передбачати додаткові умови до їх застосування або умови для вступу, додаткові платежі тощо. Відкриті програми не передбачають жодних спеціальних умов для клієнта банку. Такі програми розповсюджуються у зв'язі з певним банківським продуктом [9, с. 180].

2. За охопленням – індивідуальні та коаліційні. Індивідуальні програми створюються банківською установою і надаються лише своїм клієнтам. До створення коаліційних програм залучаються партнери банку.

3. За видом заохочення – матеріальні і нематеріальні. Матеріальні програми нині переважають. Це – повернення кешбеку, накопичення бонусів із метою їх переведення на товар або послугу, відміна на деякий час сплати банківських комісій, збільшення процентної ставки за депозитним вкладом, надання пільгового періоду користування кредитним продуктом тощо. До матеріальних програм також належать і виграші, які періодично проводяться банками. Нематеріальні заохочення – це надання певних консультацій, довідкові повідомлення, святкові вітання, призначення персонального менеджера та ін. Слід зауважити, що нематеріальні програми формують тісні психологічні зв'язки між банком та клієнтом, їх дія розрахована на тривалий час [10].

4. Залежно від терміну – постійні і періодичні. До періодичних можна віднести й акційні програми.

5. За територіальною ознакою – локальні, регіональні, національні та міжнародні.

6. Залежно від цілі, яку формує банківська установа, – довгострокові стратегічні та короткострокові тактичні програми.

На підставі аналізу програм лояльності можна також сформулювати й загальні вимоги до них. Вони:

- мають бути чітко сформульованими та легко доступними для ознайомлення і використання;
- повинні бути зручними й простими як за змістом, так і за способом використання (нині деякі програми непопулярні серед клієнтів лише тому, що є незручними у використанні);
- мають надавати клієнту право вибору: винагороди або використання програми за відповідним напрямом;
- повинні стосуватися, головним чином, необхідних клієнтам послуг;
- мають бути привабливими для клієнтів не лише матеріально, а й емоційно;
- бути орієнтованими на цільові групи клієнтів.

Висновки з проведеного дослідження. Через загострення в Україні конкурентної боротьби фінансово-кредитних установ, необхідність реалізації поставлених ними цілей банки активно використовують програми лояльності, що реалізуються переважно у сфері цифрових технологій і базуються на матеріальному і нематеріальному стимулюванні клієнтів до тісної співпраці. У результаті зростає рівень якості обслуговування клієнтів, популяризуються партнери банків та більш інтенсивно просуваються на ринок окремі банківські продукти. Однак найближчим часом у зв'язку зі зниженням розмірів ставок комісії інтерчейндж можна спрогнозувати певні трансформації програм лояльності банків у бік звузнення цільової аудиторії. Оскільки банки зацікав-

лені у збереженні сталих партнерських відносин зі своїми клієнтами, такі програми розповсюджуватимуться переважно на premium-клієнтів, матимуть обмежену часову дію, будуть менш доступні клієнтам, обслугову-

вання яких для банків не буде пріоритетним. Також слід очікувати, що вітчизняні банки більш активно розвиватимуть саме нематеріальний напрям у створенні нових програм лояльності та збережуть вигравні програми.

Список використаних джерел:

1. Стрельченко О.Г., Скорик В.О. Характеристика банківського маркетингу як складника діяльності публічної адміністрації у сфері економіки та фінансів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 156–160.
2. Monobank отримав нагороду за найкращу програму лояльності – FinAwards-2021. *Офіційний сайт ТОВ «Файненс.юа»*. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/493482/monobank-otrymav-nagorodu-za-najkrashhu-programu-loyalnosti-finawards-2021> (дата звернення: 05.11.2021).
3. Меморандум про сприяння конкурентному платіжному ринку в Україні. *Офіційний сайт НБУ*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komisiyi-intercheyndj-postupovo-znijuvatimutsya-natsionalniy-bank-visa-ta-master-card-pidpisali-vidpovidniy-memorandum> (дата звернення: 03.11.2021).
4. Умови і правила обслуговування в АТ «Універсал Банк». URL: <https://www.monobank.com.ua/umovy> (дата звернення: 04.11.2021).
5. «Бонус+». *Офіційний сайт ПАТ «ПриватБанк»*. URL: <https://bonus.privatbank.ua/ua/cashback> (дата звернення: 01.11.2021).
6. Бонусні програми. *Офіційний сайт АТ «Ощадбанк»*. URL: <https://www.oschadbank.ua/bonusni-programi> (дата звернення: 06.11.2021).
7. Ексімбонус. *Офіційний сайт АТ «Укресімбанк»*. URL: <https://bonus.eximb.com/> (дата звернення: 01.11.2021).
8. Офіційний сайт ПАТ «Райффайзен Банк Аваль». URL: <https://raiffeisen.ua/> (дата звернення: 01.11.2021).
9. Сагер Л.Ю., Колесник А.А. Лояльність споживача: сутність та види програм. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 20. С. 179–186.
10. Кляченко І.О., Зозульов О.В. Програми лояльності споживачів до бренду. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/2101> (дата звернення: 02.11.2021).

References:

1. Strelchenko O.H., Skoryk V.O. (2020) Kharakterystyka bankivskoho marketynhu yak skladnyka diialnosti publichnoi administratsii u sferi ekonomiky ta finansiv [Characteristics of banking marketing as a component of the activities of public administration in the area of economics and finance]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 6, pp. 156–160. (in Ukrainian)
2. Official site of LLC “Fainens.ia”, (2021), Monobank otrymav nahorodu za naikrashchu prohramu loialnosti – FinAwards-2021, [Monobank received the award for the best loyalty program - FinAwards-2021], available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/493482/monobank-otrymav-nagorodu-za-najkrashhu-programu-loyalnosti-finawards-2021> (accessed 05 November 2021).
3. Official site of The National Bank of Ukraine, (2021), Memorandum pro sprianni konkurentnomu platizhnomu rynku v Ukraini, [The Memorandum on Facilitation of a competitive Payment Market in Ukraine], available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komisiyi-intercheyndj-postupovo-znijuvatimutsya-natsionalniy-bank-visa-ta-master-card-pidpisali-vidpovidniy-memorandum> (accessed 03 November 2021).
4. Official site of Monobank, (2021), Umovy i pravyla obsluhovuvannia v AT «Universal Bank», [Terms and conditions of service in JSC "Universal Bank"], available at: <https://www.monobank.com.ua/umovy> (accessed 04 November 2021).
5. Official site of Privatbank, (2021), Bonus+, [Bonus+], available at: <https://bonus.privatbank.ua/ua/cashback> (accessed 01 November 2021).
6. Official site of Oschadbank, (2021), Bonusni prohramy, [Bonus programs], available at: <https://www.oschadbank.ua/bonusni-programi/> (accessed 06 November 2021).
7. Official site of Ukresimbank, (2021), Eksimbonus. [Eksimbonus], available at: <https://bonus.eximb.com/> (accessed 01 November 2021).
8. Official site of Raiffeisen Bank, (2021), available at: <https://raiffeisen.ua/> (accessed 01 November 2021).
9. Saher L.Yu., Kolesnyk A.A. (2018), Loialnist spozhyvacha: sutnist ta vydy prohram, [Consumer loyalty: the essence and types of programs], *Infrastruktura rynku*, no. 20, pp. 179–186.
10. Kliachenko I.O., Zozulov O.V. (2012) Prohramy loialnosti spozhyvachiv do brendu, [Consumer brand loyalty programs], available at: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/2101> (accessed 02 November 2021).

E-mail: vatra2vatra@gmail.com

УДК 338.001.36

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.8>

Сніщенко Р.Г.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів і бухгалтерського обліку,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ТРАНСПОРТНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті виявлено та досліджено основні чинники, що гальмують збільшення обсягів вантажних перевезень, визначено основні заходи щодо їх мінімізації. Використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: метод критичного аналізу, наукової абстракції та узагальнення наукового досвіду сучасних теоретичних досліджень, системно-комплексний підхід. Відзначено, що основними причинами виникнення транспортних загроз економічній безпеці підприємств є: знос та вибуття матеріально-технічної бази; обмежена кількість великих транспортних компаній і велика собівартість транспортних послуг; посилення зовнішніх економічних ризиків, що впливають на партнерські відносини підприємств; неефективність державної політики з розвитку підприємництва, протидії корупції та легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Наголошено на необхідності розроблення та прийняття на державному рівні єдиної методології мінімізації транспортних загроз з урахуванням сучасних викликів, що зменшить техніко-технологічне відставання розвитку транспортної інфраструктури України.

Ключові слова: транспорт, вантажі, менеджмент, суб'єкти господарювання, чинники впливу, обсяги перевезень.

FACTORS OF IMPACT ON TRANSPORTATION IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY

Snishchenko Roman

Robert Elvorti Institute of Economics and Technology

In articles identified and investigated the main factors inhibiting the increase in freight traffic, identified the main measures to minimize them. The object of study is the economic processes of business entities in their operation under the influence of destabilizing factors. The subject of research are scientific-theoretical and practical aspects of transport management. The study used general and special research methods: the method of critical analysis, scientific abstraction and generalization of scientific experience of modern theoretical research, system-integrated approach. It is noted that the main causes of transport threats to the economic security of enterprises are: reduction of rail transportation due to reduced production of coal, ore, oil and gas condensate, wear and tear of material and technical base; the problem of increasing the volume of road transport due to extremely low quality and low capacity of domestic roads, the limited number of large transport companies and the relatively high cost of transport services due to the high cost of fuel; high cost of transportation by sea, river and air transport due to low renewable material and technical base and neglected infrastructure, especially for river transport; strengthening of external economic risks that affect the partnership relations of enterprises, which arose as a result of the military conflict in Donetsk and Luhansk regions and due to the loss of Crimea; inefficiency of the state policy on development of business, counteraction to corruption and legalization of the proceeds of crime. It is noted that Ukraine's dependence on car imports is one of the determining factors in the growth of the negative balance in foreign trade in goods and the main one in foreign trade in transport engineering products; as a result of staffing of motor transport enterprises with low-skilled personnel, accidents and injuries on motor transport increase. Emphasis is placed on the need to develop and adopt at the state level a single methodology for minimizing transport threats, taking into account modern challenges, which will reduce the technical and technological lag behind the development of transport infrastructure in Ukraine.

Keywords: transport, cargo, management, business entities, factors of influence, traffic volumes.

Постановка проблеми. Господарська діяльність підприємств завжди супроводжується суттєвими економічними ризиками. Їх транспортна активність не лише розширює межі бізнесу, збільшуючи прибутки, а й посилює негативний вплив зовнішніх і внутрішніх загроз. Разом із цим сучасна економічна нестабільність в Україні виступає каталізатором негативних макроекономічних процесів, які значно послаблюють економічну безпеку підприємницького сектору. Це робить актуальним дослідження чинників впливу

на транспортні перевезення і зменшення їхньої вартості у сучасних умовах ведення бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти забезпечення транспортних перевезень привертають увагу все більшого кола науковців і спеціалістів через появу нових тенденцій, методів і інструментів ведення господарської діяльності.

Серед сучасних публікацій, присвячених вирішенню проблем транспортування вантажів, науковий

інтерес викликають роботи О.В. Собкевич, К.М. Михайличенко, О.Ю. Ємельянової [1] – щодо пріоритетних заходів подолання кризового стану у транспортно-дорожньому комплексі України, інтеграції України до транспортної системи «Європа – Азія»; І. Діковської [2] – щодо нормативного і доктринального підходів до видів міжнародних перевезень; О. Кулака [3] – щодо аналізу сучасного стану та шляхів підвищення ефективності логістики зернових перевезень тощо.

Незважаючи на досить глибоке дослідження проблем транспортного менеджменту, потребують обґрунтування науково-теоретичні і методичні підходи до протидії негативним явищам і загрозам, які виникають у результаті транспортної діяльності суб'єктів господарювання.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення та дослідження основних чинників, що гальмують збільшення обсягів вантажних перевезень, визначення основних заходів щодо їх мінімізації. Об'єктом дослідження є господарські процеси бізнесових суб'єктів під час їх функціонування в умовах впливу дестабілізуючих чинників. Предметом дослідження виступають науково-теоретичні та практичні аспекти транспортного менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання транспортних ризиків є характерною ознакою сучасної господарської діяльності й однією з найсуттєвіших спільних загроз для підприємств. Транспортно-складські витрати малих підприємств незначні через обмежені обсяги сировини, матеріалів і готової продукції, але для середніх та великих підприємств вони становлять доволі серйозну проблему. Через низькі темпи оновлення основних засобів, постійний брак коштів на розвиток і модернізацію, нестачу кваліфікованого персоналу тощо більшість підприємств не має достатньо потужного власного транспортного парку, здатного задовольнити всі господарські потреби, тому вони змушені користуватися послугами зовнішніх партнерів – спеціалізованих транспортних підприємств для задоволення власних транспортних потреб. Це викликає появу практично всього спектру ризиків,

пов'язаних із партнерськими відносинами, які тільки збільшують транспортні загрози.

У результаті аналізу даних Державної служби статистики України щодо переміщення сировини, матеріалів, напівфабрикатів і готової продукції визначено, що основними видами транспорту для переміщення цих вантажів є автомобільний, залізничний і трубопровідний транспорт (рис. 1).

При цьому лише у 2020 р. загальний обсяг перевезень досяг рівня 2014 р. (у 2015 р. обсяг перевезень становив 97,3% порівняно з 2014 р., у 2020 р. – 101,1%).

Питома вага автомобільного транспорту у перевезенні вантажів сьогодні має тенденцію до збільшення. Через свою мобільність і доступність автомобіль вважається пріоритетним видом транспорту для перевезення вантажів на короткі і середні відстані. На нашу думку, основними чинниками, що гальмують збільшення обсягів вантажних перевезень цим видом транспорту, є такі:

1. Українська низька якість і мала пропускна здатність вітчизняних доріг. Україна має розвинуту мережу автодоріг загального користування протяжністю 169,5 тис км, у т. ч. 165,8 тис км із твердим покриттям [6]. Окрім того, 250 тис км вулиць міст, за стан яких відповідають місцеві органи влади. За оцінками Мінінфраструктури, з числа міжнародних автотрас (9 314,7 км) в хорошому стані знаходиться 24%, у задовільному – 65%. Для доріг національного значення (7 175,2 км) ці цифри становлять 21% і 68% відповідно, а для регіональних (8 492,6 км) – лише 10% і 50% [6]. У межах програми «Велике будівництво» у 2021 р. заплановано будівництво чи реконструкцію 6,6 тис км доріг різного призначення, що становить лише близько 4% від протяжності доріг загального користування.

2. Обмежена кількість великих транспортних компаній, здатних забезпечити прийнятну логістику і задовільну якість перевезень. До великих підприємств, що спеціалізуються на перевезенні вантажів автомобільним транспортом, відносять перевізників, автопарк яких налічує понад 100 одиниць транспортних засобів. Автопарк найбільших автомобільних переви-

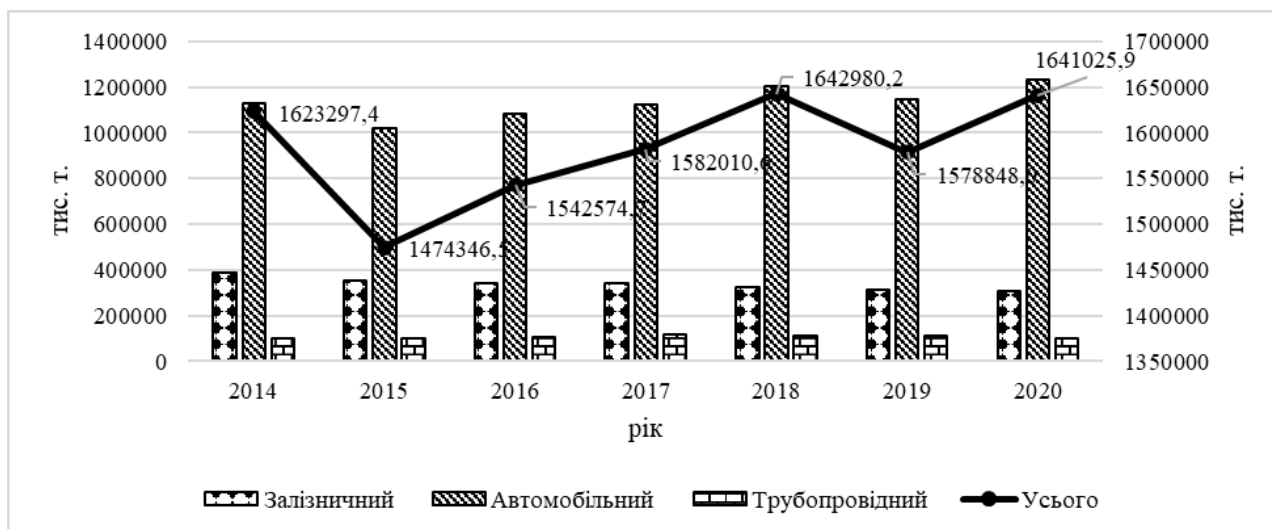

Рис. 1. Структура транспортування продукції основними видами транспорту

Джерело: [5]

зників становить понад 300 автомобілів. Частка таких підприємств у загальній кількості перевізників, які займаються наданням послуг із міжнародних автоперевезень, не перевищує 7–10%. Найпотужнішими міжнародними автоперевізниками є «Транс Сервіс 1», «Європа Транс ЛТД», «Транс Логістика», «КВК Рапід», «Орлан Транс Груп».

3. Велика собівартість транспортних послуг через високу вартість пального. Порівняно з 2014 р. середні ціни на всі види палива зросли більше ніж у два рази (рис. 2).

4. Практично нерегульовані тарифи на перевезення вантажів. Тарифи на перевезення залежать від обсягу, ваги вантажу і його типу. За міжнародних перевезень вантажів урахуються віддаленість країни призначення, її специфіка, кількість транзитних країн тощо. За даними дослідників [7], сьогодні більшість тарифів коливається в межах 20–30 грн/км, проте транспортування в Білорусь і Литву зараз коштує дорожче, а в Росію або Казахстан часом перевищує 40 грн/км унаслідок політичних ризиків, відстаней і бюрократичних процедур.

5. Залежність України від імпорту автомобілів є одним із визначальних чинників зростання від’ємного сальдо у зовнішній торгівлі товарами і головним – у зовнішній торгівлі продукцією транспортного машинобудування.

6. Відтік висококваліфікованих водіїв за кордон унаслідок української заробітної плати призводить до збільшення попиту вітчизняних автопідприємств на кваліфіковану робочу силу, при цьому вітчизняні власники здебільшого не готові збільшувати заробітну плату водіям. У результаті комплектування автотранспортних підприємств кадрами низької кваліфікації збільшуються аварійність і травматизм на автомобільному транспорті (табл. 1).

За даними директорату з безпеки на транспорті України, «кожна смерть однієї особи, допущена внаслідок ДТП, коштує країні близько 70 ВВП на одну особу, а кожне серйозне травмування людини, допущене внаслідок ДТП, коштує приблизно 17 ВВП на одну особу.

Вартісна оцінка соціально-економічних втрат України (без урахування матеріальних витрат, пов’язаних із пошкодженням майна та зниженням продуктивності праці) від цих транспортних подій та їх наслідків лише за 2020 р. становить близько 224,647 млн дол. США (0,15% ВВП)» [8].

Залізнична галузь є однією з найрозвиненіших галузей інфраструктури господарського комплексу України, тому залізничний транспорт є найбільш рентабельним з усіх видів транспорту під час переміщення вантажів на великі відстані. Розгалужена мережа залізничних шляхів має загальну довжину близько 22,05 тис км.

Аналіз структури вантажних перевезень залізничним транспортом загального користування виявив, що основними об’єктами вантажних перевезень на залізничному транспорті є нафта і нафтопродукти, руда, вугілля, чорні метали (включаючи брут), зернові. Це вказує на те, що основними користувачами послуг залізничного транспорту є видобувна промисловість і АПК.

Найбільш поширені серед інших вантажів, які перевозить «Укрзалізниця», – хімічні й мінеральні добрива (близько 4%), кокс (близько 3%), цемент (близько 2%), продукція лісового господарства (близько 1%). Порівняно з 2014 р. у 2020 р. загальний обсяг вантажних залізничних перевезень зменшився на 21% [6].

На зменшення обсягів залізничних перевезень впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. Основними зовнішніми чинниками зменшення обсягів перевезень цим видом транспорту є:

- зменшення обсягів видобутку підприємствами нафтової, газової та гірничодобувної промисловості;
- збільшення обсягів перевезень автомобільним транспортом.

Більшість дослідників проблемної сфери [3; 4; 10 та ін.] виділяє такі внутрішні чинники:

- вибуття та низькі темпи оновлення складників матеріально-технічної бази залізничного транспорту (табл. 2);
- неефективність та поверховість реформаторських заходів зі збільшення продуктивності праці на транспорті та прибутковості залізничних перевезень;

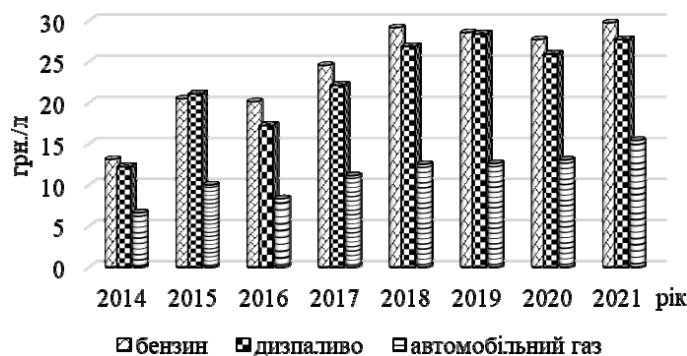

Рис. 2. Динаміка середніх цін на паливе за 2014–2021 рр.

Таблиця 1

Аварійність в Україні за 2019 р. [7–9]

	ДТП, усього	ДТП із загиблими та/або травмованими	Загинуло	Травмовано
Усього в Україні	160675	26052	3454	32736
У т. ч. на дорогах державного значення	15840	4500	1306	6724

Таблиця 2

Розподіл рухомого складу залізничного транспорту [10]

Вид транспорту	Усього	У тому числі за роками випуску, %														
		до 8 років		Відх.	9-15 років		Відх.	16-25 років		Відх.	26-40 років		Відх.	більше 40 років		Відх.
		2019	2020		2019	2020		2019	2020		2019	2020		2019	2020	
Тепловози	100	0,8	1,5	0,7	0,1	0,3	0,2	0,2	—	—	70,4	69,8	-0,6	28,5	28,4	-0,1
Електровози	100	5,4	5,4	0	2,9	2,9	0	4,5	4,5	—	36,6	36,5	-0,1	50,6	50,7	0,1
Паровози	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100	100	0
Вантажні вагони, з них:	100	8,9	9,2	0,3	4,5	4,6	0,1	8,9	13,5	4,6	74,5	70,2	-4,3	3,2	2,5	-0,7
криті	100	—	—	—	0,3	0,4	0,1	0,1	0,2	0,1	99,4	99,2	-0,2	0,2	0,2	0
платформи	100	—	—	—	—	—	—	11,3	28,4	17,1	87,6	70,6	-17	1,1	1	-0,1
напіввагони	100	18,2	18,8	0,6	8,8	8,4	-0,4	10,2	13,5	3,3	62,4	59	-3,4	0,4	0,3	-0,1
цистерни	100	—	—	—	0,1	0,8	0,7	19	20,9	1,9	62,5	62,8	0,3	18,4	15,5	-2,9
рефрижератори	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	98,9	98,9	—	1,1	1,1	0

– низька обґрунтованість та непрогнозованість тарифної політики;

– низький рівень доступності залізничного транспорту для перевезень вантажів малих і середніх підприємств через суб’єктивну орієнтацію «Укрзалізниці» на масові маршрутні відправки;

– великий відсоток утрат або пошкодження вантажів на залізниці через халатність персоналу і крадіжки;

– недостатня кількість локомотивів для забезпечення перевезень у пікові періоди;

– обмежена (низька) пропускна здатність припортових залізничних станцій «Укрзалізниці» [3].

За максимального терміну експлуатації вантажних залізничних вагонів 30 років понад 70% із наявних у розпорядженні «Укрзалізниці» вагонів уже відпрацювали його. Донедавна Державна регуляторна служба блокувала заходи Мінінфраструктури через відсутність аргументів та фактів, що свідчать про наявність проблеми з вантажними вагонами в Україні [10].

До 2014 р. частка Російської Федерації як найбільшого транзитника у загальному обсязі транзиту через територію України досягала 85%. Через гострий політичний конфлікт із Російською Федерацією, проведення військових дій на Донеччині і Луганщині частка Росії у загальному обсязі транзиту через територію України різко зменшилася (до 42% у 2015 р.). Проте останні роки простежується стійка тенденція до її збільшення. Найбільшими країнами-транзитниками серед країн СНД є Російська Федерація, Казахстан, Білорусь та Молдова, які відправили 81,2% усього транзиту вантажів територією України [5; 6].

Наша країна знаходиться на перетині історично визначених торгових шляхів. За 2020 р. обсяг перевезень вантажів у міжнародному сполученні становив 1 641,1 млн т, у т. ч. експортних – 440,458 млн т (26,84% загального обсягу перевезень), імпортних – 456,585 млн т (27,83%), транзитних – 744,057 млн т (45,34%).

В імпорті та транзиті домінують відповідно трубопровідний (26,8% та 66,0%) і залізничний (44,4% та 27,5%) транспорт, в експорті – залізничний транспорт (50,8%) [5].

Морський, річковий і авіаційний транспорт поки що не набув широкого використання через високу собівартість перевезень. У 2020 р. питома вага морського транспорту в перевезенні вантажів становила 0,12%,

річкового – 0,22%, авіаційного – 0,006%. Проте подальший розвиток цих видів транспорту є перспективним, зважаючи на досвід розвинутих країн.

Зовнішні економічні ризики підсилюють транспортні, змінюючи ринкову кон’юнктуру і негативно впливаючи на бізнесові відносини підприємств. Особливо небезпечними серед них є ті, які виникли внаслідок військового конфлікту в Донецькій і Луганській областях і через тимчасову окупацію Криму: ризик розширення зони військового конфлікту, ризик втрати постійних партнерів, ризик надмірного державного регуляторного впливу на бізнесову діяльність тощо.

Ситуація погіршується постійною зміною напрямів державної політики з розвитку підприємництва, корупцією органів державної влади і місцевого самоврядування. Досі 115 зі 150 вугільних шахт та 10 державних підприємств перебувають на тимчасово окупованих територіях ОРДЛО. Через анексію Криму Україна втратила 80% нафтогазових покладів у Чорному морі, значну частину портової інфраструктури, 13 державних підприємств оборонно-промислового комплексу [6]. Переглянути напрями роботи змушені не лише нафтодобувні та нафтопереробні компанії, а й підприємства туристичного бізнесу, транспорту, харчової промисловості, будівництва тощо. Вищезазначене пояснює переорієнтацію вектору міжнародної торгівлі України у бік США, країн ЄС та країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Висновки з проведеного дослідження. Спираючись на вищезазначене, можна стверджувати, що основними причинами виникнення транспортних загроз економічній безпеці підприємств є: знос та вибуття матеріально-технічної бази; обмежена кількість великих транспортних компаній і велика собівартість транспортних послуг; посилення зовнішніх економічних ризиків, що впливають на партнерські відносини підприємств; неефективність державної політики з розвитку підприємництва, протидії корупції та легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Це зумовлює необхідність розроблення та прийняття на державному рівні єдиної методології мінімізації транспортних загроз з урахуванням сучасних викликів, що зменшить техніко-технологічне відста-

вання розвитку транспортної інфраструктури України і забезпечить:

- прозору конкурентну діяльність перевізників із можливістю їх неупередженого вибору споживачами транспортних послуг;
- організацію продуктивної взаємодії між різними видами транспорту під час організації перевезень на великі відстані;
- створення єдиних логістичних центрів, підвищення ефективності системи управління транспортними потоками;

- створення на всіх рівнях державного управління привабливих умов для розміщення інвестицій у транспортну галузь;
- ужиття заходів щодо підвищення рівня безпеки на транспорті;
- інтеграцію транспортного комплексу України до міжнародної транспортної мережі;
- удосконалення законодавчого, нормативного, техніко-технологічного забезпечення транспортної галузі, регулярний державний контроль та фінансову підтримку її розвитку тощо.

Список використаних джерел:

1. Собкевич О.В., Михайличенко К.М., Ємельянова О.Ю. Щодо пріоритетних заходів подолання кризового стану у транспортно-дорожньому комплексі України. Аналітична доповідь. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <http://www.niss.gov.ua>. (дата звернення: 05.12.2021).
2. Діковська І. Види міжнародних перевезень: нормативний і доктринальний підходи. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2011. Вип. 88. С. 54–57.
3. Кулак О. Сучасний стан та шляхи підвищення ефективності логістики зернових перевезень. *Ukraine Rail Monitoring*. URL: <https://urm.media/suchasnij-stan-ta-shlyahi-pidvishhennya-efektivnosti-logistiki-zernovih-perevezen-2/> (дата звернення: 05.12.2021).
4. Панчук О.В. Удосконалення системи управління якістю транспортних послуг. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 19. С. 626–630.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.12.2021).
6. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua> (дата звернення: 05.12.2021).
7. Офіційний сайт ООО «Mind Club Ejournal». URL: <https://mind.ua> (дата звернення: 05.12.2021).
8. Стан справ аварійності на транспорті в Україні за 2019 рік. Аналітична записка. *Директорат з безпеки на транспорті*. URL: <https://mtu.gov.ua/files/bezpeka/Аналіз%20аварійності%20на%20транспорті%20України%20за%202020%20рік.pdf> (дата звернення: 05.12.2021).
9. Щодо сприяння забезпеченню конкурентоспроможності української автомобілебудівної галузі. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-spriyannya-zabezpechennya-konkurentospromozhnosti-ukrainskoi> (дата звернення: 05.12.2021).
10. Порядок списання вантажних вагонів узгоджено – Держрегулятор. *Elevatorist*. URL: <https://elevatorist.com/uk/novosti/13914-poryadok-spisaniya-gruzovyih-vagonov-soglasovan--gosregulyator/> (дата звернення: 05.12.2021).

References:

1. Sobkevich, O. Shchodo priorytetnykh zakhodiv podolannya kryzovoho stanu u transportno-dorozhno'mu kompleksi Ukrayiny. Analytychna dopovid [Regarding priority measures to overcome the crisis in the transport and road complex of Ukraine. Analytical report]. *National Institute for Strategic Studies*. URL: <http://www.niss.gov.ua> (accessed 05 December 2021).
2. Dikovska, I. (2011) Vydny mizhnarodnykh perevezen': normatyvnyy i doktrynal'nyy pidkhody [Types of international transportation: normative and doctrinal approaches]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ser. Legal Sciences*, no. 88, p. 54–57. (in Ukrainian)
3. Kulak, O. Suchasnyy stan ta shlyakhy pidvyshchennya efektyvnosti lohistyky zernovykh perevezen [Current state and ways to increase the efficiency of grain transportation logistics]. *Ukraine Rail Monitoring*. URL: <https://urm.media/suchasnij-stan-ta-shlyahi-pidvishhennya-efektivnosti-logistiki-zernovih-perevezen-2/> (accessed 05 December 2021)
4. Panchuk, O. (2017) Udoskonalennya systemy upravlinnya yakosti transportnykh posluh [Improving the quality management system of transport services]. *Global and national economic problems*, no. 19, p. 626–630. (in Ukrainian)
5. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 05 December 2021).
6. Official site of the Ministry of Infrastructure of Ukraine. Available at: <https://mtu.gov.ua> (access 05 December 2021).
7. Official site of Mind Club Ejournal. Available at: <https://mind.ua> (accessed 05 December 2021).
8. Stan sprav avariynosti na transporti v Ukrayini za 2019 rik. Analytychna zapyska [The state of transport accidents in Ukraine in 2019. Analytical note]. *Directorate for Transport Safety*. URL: <https://mtu.gov.ua/files/bezpeka/Аналіз%20аварійності%20на%20транспорті%20України%20за%202020%20рік.pdf> (accessed 05 December 2021).
9. Shchodo spruyannya zabezpechennya konkurentospromozhnosti ukrayins'koyi avtomobilebudivnoyi haluzi. Analytychna zapyska [On promoting the competitiveness of the Ukrainian automotive industry. Analytical note]. *National Institute for Strategic Studies*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-spriyannya-zabezpechennya-konkurentospromozhnosti-ukrainskoi> (accessed 05 December 2021).
10. Poryadok spysannya vantazhnykh vahoniv uzgodzheno – Derzhrehulyator [The procedure for writing off freight cars has been agreed – the State Regulator]. *Elevatorist*. URL: <https://elevatorist.com/uk/novosti/13914-poryadok-spisaniya-gruzovyih-vagonov-soglasovan--gosregulyator/> (accessed 05 December 2021).

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

УДК 338.24:332.14

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.9>

Матковський П.Є.

доктор економічних наук,
доцент, професор кафедри обліку і оподаткування,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Сас Л.С.

доктор економічних наук,
доцент, професор кафедри обліку і оподаткування,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Шеленко Д.І.

професор, професор кафедри теоретичної і прикладної економіки,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

РОЗРОБЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ПЛАТФОРМИ
ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ І СПОЖИВАЧІВ

У статті наведено приклад невідворотності цифровізації взаємовідносин в аграрному секторі економіки між дрібними та середніми виробниками і споживачами продукції сільського господарства. Дослідженням чітко структуровано та наведено потенційний алгоритм дій щодо поетапного спостереження, групування, аналізу й упровадження обліково-аналітичної платформи для сільськогосподарських виробників і споживачів. Визначено, що важлива роль у цьому процесі належить імплементації контрольної функції управління. Проведено SWOT-аналіз розроблення та діяльності вищезгаданої платформи. Процес цікавий тим, що містить соціальний складник, оскільки нині існує понад 7 млн власників сільськогосподарських угідь, котрі потенційно можуть трансформувати свої володіння у фермерські господарства. На цьому етапі розвитку аграрного сектору економіки існує чимало об'єктивних і суб'єктивних перепон у комунікації між дрібним виробником і споживачем, при цьому імплементація процесів діджиталізації дає змогу мінімізувати такі бар'єри.

Ключові слова: діджиталізація, аграрний сектор економіки, виробники сільськогосподарської продукції, облік, консалтинг, аналітична платформа, інформаційна платформа.

DEVELOPMENT OF INFORMATION AND ACCOUNTING AND ANALYTICAL PLATFORM
FOR AGRICULTURAL PRODUCERS AND CONSUMERS

Matkovskiy Petro, Sas Liudmyla, Shelenko Diana

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

The inevitability of modernization of socio-economic relations between small and medium-sized producers and consumers of agricultural products requires the development and implementation in practice of information and analytical platform. The introduction of such kind of Internet resource should solve not only the issue of remote communication between the manufacturer (seller) and consumer (buyer), the construction of logistics routes for optimally convenient delivery of products, but also web calculations. The introduction of the information-analytical platform is designed to address many subjective factors, including the ability for agricultural producers to plan the required volume of products based on previous online orders. The purpose of this work is to transfer business relations in the field of production and sale of agricultural products to the digital space. For the successful implementation of the accounting-analytical platform a number of methods, including statistical: observation, grouping, analysis, forecasting, should be used. The sustainability of the project results is that its implementation will ensure the creation of new jobs, including through self-employment. The population of rural territorial communities and residents of the city will get an access to the purchase of agricultural products without leaving the house directly from the producer, eliminating the role of intermediary. The practical value of the theoretically described development lies mainly in the financial ability of the project. Financial stability will be ensured by increasing sales of agricultural producers and reducing the time of sale of agricultural products. It is also projected to increase financial revenues to the OTG budget (in the form of tax revenues from business activities). If the project is completed, it will be supported online. In addition, financial sustainability will make a social effect, which is due to the economic law of scaling. It is based on the fact that a significant share of the population of Ukraine can potentially be involved in the process of digitalization of production and marketing infrastructure in the agricultural sector of the economy.

Keywords: digitalization, agricultural sector of the economy, agricultural producers, consulting, analytical platform, accounting, information platform.

Постановка проблеми. В умовах інтенсивного використання цифрових та Інтернет-технологій у всіх сферах бізнесу відсутність хоча б однієї Інтернет-платформи, на якій були б зареєстровані активні сільгоспвиробники регіону, а також низький рівень обізнаності щодо способів використання цифрових та Інтернет-технологій значно сповільнюють комунікаційні процеси та обмежують доступ сільгоспвиробників до можливих ринків збуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем онлайн-комунікації між виробником та продавцем сільськогосподарської продукції приділено багато уваги у наукових працях: М.В. Руденко – у статтях «Технології цифрової трансформації сільськогосподарських підприємств» [1], «Проблеми та перспективи використання Інтернет-технологій у сільськогосподарських підприємствах» [2]; В.В. Морозова – у дослідженні «Геоінформаційні системи в агросфері» [3]; О. Михайленко – у публікації «Навіщо бізнесу мобільний додаток?» [4]; Т.М. Корпанюк, Я.І. Мулик – у праці «Застосування мобільних додатків у бізнесі та їх облік» [5]; В.В. Клочан – у статті «Система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери» [6]; М.Ф. Кропивко – у монографії «Стратегічні напрями реформування управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій» [7]; М.Г. Лобас, В.В. Россохи, Д.О. Соколова – у публікації «Управління інноваційно-технологічним розвитком агросфери» [8]. Однак у вищезгаданих працях не розкрито повністю алгоритм розроблення й упровадження інформаційно-аналітичної платформи комунікації між дрібними сільськогосподарськими виробниками та кінцевими споживачами продукції.

Постановка завдання. Метою статті є модернізація бізнес-відносин у сфері виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції шляхом використання цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розроблення обліково-аналітичної платформи для сільськогосподарських виробників і споживачів націлене на розвиток сільськогосподарської підприємницької діяльності за рахунок структурування ринку сільськогосподарських виробників та діджиталізації економічних відносин у сфері виробництва та збуту сільськогосподарської продукції.

Очікувані результати проекту можна розділити на чотири етапи:

- створення та успішне функціонування інформаційно-комунікаційної платформи;
- розміщення наборів бізнес-планів та бізнес-моделей, шаблонів промоційних матеріалів на Інтернет-платформі;
- реєстрація понад тисячу виробників сільськогосподарської продукції одного регіону, який включає кілька областей країни;
- розроблення механізму експорту даних про сільгосппродукцію, внесених на Інтернет-платформу, для подальшого імпорту на інші Інтернет-майданчики.

Цільовими групами розроблення обліково-аналітичної платформи можуть виступати власники особистих селянських господарств (ОСГ), інші виробники сільськогосподарської продукції; споживачі сільськогосподарської продукції, наприклад Івано-Франківської та Львівської областей.

Кінцевими бенефіціарами розроблення при цьому є сільське населення; споживачі продукції з числа населення Івано-Франківської та Львівської областей (опосередковано); аграрний бізнес, який провадить діяльність на території зазначених територій.

До основних видів діяльності в рамках розроблення поетапно слід віднести:

- формування бізнес-моделей, бізнес-планів та шаблонів взаємодії, моделювання проекту, розроблення передпроектної документації;
- розроблення технічних вимог до інформаційно-комунікаційної платформи;
- розроблення інформаційно-комунікаційної платформи;
- розроблення промоційних матеріалів та PR, рекламу та маркетинг;
- формування бази сільськогосподарських товаровиробників Івано-Франківської та Львівської областей та наповнення Інтернет-платформи;
- проведення навчань із користування платформою для сільгоспвиробників;
- інформаційне наповнення системи напрацьованими матеріалами;
- розроблення форматів обміну інформацією про сільгоспвиробників і сільгосппродукцію та розроблення протоколів взаємодії і засобів для створення програмного забезпечення Application Programming Interface (API) для експорту даних з Інтернет-платформи;
- розроблення документації з описом API.

Одне із завдань полягає у тому, щоб за допомогою спеціалізованої Інтернет-платформи надати рівні можливості доступу до ринків збуту суб'єктам мікро-, малого та середнього агровиробництва з більшою економічною вигодою збувати продукцію, а також отримувати необхідні знання щодо організації процесу виробництва. Своєю чергою, споживач також отримує необхідну продукцію, що відповідає запитам якості, на більш вигідних економічних умовах.

Пропонована Інтернет-платформа дасть змогу:

- випрацювати модель співпраці з кінцевим дрібним чи оптовиком покупцем;
- організувати попереднє замовлення продукції відповідно до якісних, кількісних та цінових параметрів;
- створити умови для опису пропонованої продукції (текстова характеристика, фото, відео).

Сьогодні сільськогосподарський виробник мікрорівня, у тому числі ОСГ, має можливість реалізувати власну аграрну продукцію виключно на стихійному ринку з невизначеним наперед результатом – в очікуванні покупця у відповідному місці та у конкретний час із припущенням, що споживачу підійде пропоноване співвідношення «якість/ціна продукції».

Упровадження вищезгаданої обліково-аналітичної Інтернет-платформи нестиме вигоди для:

- *споживача*: збільшення частки споживання органічної продукції; оптимізація ціни покупки в результаті усунення надбавок посередницьких ланок; оптимізація термінів доставки замовлення; можливість здійснення замовлення он-лайн; миттєвий доступ до послуг ведення сільського господарства;
- *інвестора*: вкладення у пропонований проект надає можливість отримати більші дивіденди порівняно з багатьма іншими розробками; підтримка дріб-

Таблиця 1

SWOT-аналіз впливу діяльності Інтернет-платформи на розвиток об'єднаних територіальних громад, сільськогосподарських товаровиробників та споживачів

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
1. Зайнятість населення ОТГ і створення через Інтернет-платформу нових робочих місць. 2. Здатність забезпечувати жителів міст та ОТГ продукцією сільськогосподарського виробництва. 3. Прямі контракти без посередників. 4. Порівняно дешева сільськогосподарська продукція. 5. Поширення передового досвіду Інтернет-платформи на інші ОТГ. 6. Розширення каналів збуту для сільськогосподарських товаровиробників.	1. Низький рівень мотивації сільськогосподарських товаровиробників та споживачів. 2. Недосконалі системи управління. 3. Невчасне реагування на зміни в законодавстві. 4. Недотримання термінів розгляду Інтернет-замовлення. 5. Періодичне виникнення несправності сервісів на Інтернет-платформі, що провокує особливу нервозність у покупця. 6. Несвочасне оновлення інформації на Інтернет-платформі про наявність залишків сільськогосподарської продукції товаровиробниками. 7. Доставка клієнтам аналогічного, але не замовленого за фактом товару
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
1. Збільшення обсягу реалізації продукції через Інтернет-платформу. 2. Замовлення он-лайн сільськогосподарської продукції. 3. Швидкий розвиток проєкту за рахунок Інтернет-реклами. 4. Реалізація органічної продукції. 5. Якісний візуальний контент Інтернет-платформи.	1. Відсутність продавців. 2. Зниження платоспроможності населення. 3. Відсутність регулярного оновлення. 4. Несприйняття даної програми сільськогосподарськими товаровиробниками. 5. Поява на ринку Інтернет-платформи, що представлятиме аналогічні товари за нижчою ціною.

ного, малого і середнього вітчизняного виробника; інвестування в розвиток осередку, краю, у якому інвестор безпосередньо проживає; підтримка один одного за принципами кооперації, кредитної спілки, кластера; вкладення в інноваційні стартапи, бізнес-моделі тощо;

– *виробника*: можливість створити власний бізнес (сьогодні в межах країни кількість пайовиків (власників сільськогосподарських угідь) становить близько 4 млн осіб із середньою площею 0,7 га, які за оптимальної організації процесу можуть заснувати власне мікропідприємство; створення власного бізнесу за зразками діючих бізнес-планів, моделей, технологій; формування бази замовлень на основі поточних потреб асортименту для кінцевого споживача; удосконалення процедури надання послуг та поліпшення задоволення потреб споживачів за рахунок зворотного зв'язку.

Процесу впровадження такої організаційно-комунікативної Інтернет-платформи властиві елементи SWOT-аналізу (табл. 1).

Термін для виходу на прибуткову діяльність, яка передбачена у моделі розвитку Інтернет-платформи за мінімальних прибутків, становитиме вісім років. Самофінансування здійснюватиметься диференційовано: для малих сільськогосподарських товаровиробників оплату здійснюватиме ОТГ, а середні товаровиробники платитимуть річну суму за клієнтські послуги. Збалансований підхід як сільськогосподарських товаровиробників, так і покупців Інтернет-магазину сприятиме скороченню терміну окупності проєкту.

Висновки з проведеного дослідження. Розроблення обліково-аналітичної платформи для сільськогосподарських виробників і споживачів – тривалий процес, однак у своїй основі є соціально орієнтованим. Створення Інтернет-платформи спрямоване на мінімізацію безпосередніх контактів покупців і виробників. Фінансова сталість проєкту зумовлена тим, що після його завершення подальша діяльність здійснюватиметься в межах доходів від продажів на Інтернет-платформі.

Список використаних джерел:

1. Руденко М.В. Технології цифрової трансформації сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 23.
2. Руденко М.В. Проблеми та перспективи використання Інтернет-технологій у сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2019. № 10.
3. Геоінформаційні системи в агросфері / В.В. Морозов, Н.М. Шапоринська, О.В. Морозов, В.І. Пічура. Київ : Аграрна освіта, 2010. 269 с.
4. Михайленко О. Навіщо бізнесу мобільний додаток? URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=24743> (дата звернення: 05.11.2019).
5. Корпанюк Т.М., Мулик Я.І. Застосування мобільних додатків у бізнесі та їх облік. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6181> (дата звернення: 05.11.2019).
6. Ключан В.В. Система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери. Миколаїв : МДАУ, 2012. 371 с.
7. Кропивко М.Ф. Стратегічні напрями реформування управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 82 с.
8. Лобас М.Г., Россоха В.В., Соколов Д.О. Управління інноваційно-технологічним розвитком агросфери : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 416 с.

References:

1. Rudenko M.V. (2019) Tekhnolohiya tsyfrovoyi transformatsiyi sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Technology of digital transformation of agricultural enterprises], *Agrosvit*, no. 23. (in Ukrainian)
2. Rudenko, M.V. (2019), "Problems and prospects of using Internet technologies in agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 10.
3. Morozov, V.V. Shaporinskaya, N.M. Morozov, O.V. and Pichura, V.I. (2010), Heoinformatsiyni systemy v ahrosferi [Geoinformation systems in the agrosphere], Agrarian Education, Kyiv, Ukraine.
4. Mikhailenko, O. (2019), "Why is a business a mobile application?", available at: <https://msb.aval.ua/news/?id=24743> (accessed 5 November 2019).
5. Korpaniuk, T.M. and Mulik, Y.I. (2018), "Application of mobile applications in business and their accounting", *Efektivna ekonomika*, vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6181> (Accessed 5 November 2019).
6. Klochan, V.V. (2012), Systema informatsiyno-konsul'tatsiynoho zabezpechennya ahraryoi sfery [System of information and consulting support of agrarian sphere], MSAU, Mykolaiv, Ukraine.
7. Kropyvko, M.F. (2012), Stratehichni napryamy reformuvannya upravlinnya kompleksnym rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva i sil's'kykh terytoriy [Strategic directions of reforming management of complex development of agro-industrial production and rural territories], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.
8. Lobas, M.G. Rossokha, V.V. and Sokolov, D.O. (2016), Upravlinnya innovatsiyno-tekhnologichnym rozvytkom ahrosfery [Management of innovation and technological development of the agrosphere], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.

E-mail: petro.matkovskiy@pnu.edu.ua

УДК 004.65

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.10>

Сегеда І.В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри
автоматизації проектування енергетичних процесів і систем,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАЗ ДАНИХ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті дано аналіз та синтез наявних перспектив розвитку баз даних в умовах цифрової економіки. Проаналізовано багатокomпонентне явище цифрової економіки та цифрових технологій які створюють нові можливості та затребувані в усіх секторах економіки. Проаналізовано місце держави в глобальній цифровій конкурентоспроможності за міжнародними рейтингами та вплив цифровізації на економіку держави загалом. Розглянуто системи баз даних як складову частину інформаційної системи. Відмінна риса бази даних – інформація у ній обов'язково обробляється електронними носіями і систематизується. Проаналізовано інструменти в контексті цифрової економіки та розглянуто інноваційно-інформаційні тренди сучасного соціально-економічного середовища. Визначено, що бази даних як складова частина цифрових інструментів дають змогу поєднати виробництво з індивідуальністю, скоротити період розроблення інноваційної ідеї до реалізації готової продукції і досягти ефективною адаптації до вимог споживача.

Ключові слова: база даних, цифрова економіка, інформатизація, цифрові технології, цифрові інструменти.

PROSPECTS OF DATABASES DEVELOPMENT IN THE DIGITAL ECONOMY

Segeda Iryna

National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Nowadays each country considers a direction of the digital economy development prioritized. The purpose of the research is to analyze and synthesize the existing prospects of databases development in the digital economy, as well as to identify key technologies and tools that will contribute to this development. Digital technologies are the foundation of a country's prosperity, as they create new opportunities in a rapidly changing world. Today Ukraine's rating on international indices of the global digital competitiveness is unstable. Currently the country is focused on the development of innovations, however, hasn't used them to improve the economic performance yet. To ensure the operation with databases in modern information systems the database management systems are used. Today there are 378 database management systems in the world. The distinctive feature of the database is that the information within it is necessarily processed by electronic media with a subsequent systematization, which is a subject to certain rules. Designing a database is a complex and time-consuming process. The process of a designing the database means to create a database schema and determine the necessary information integrity constraints. Databases are used as a part of the information system: computer-aided design systems, data banks, information retrieval and expert systems, automated workstations, automated control systems. The process of a proper and timely development of the digital economy can significantly affect the production growth rate, quality of life, level of services. Any process requires special tools, methods and technologies. Regarding tools in the context of the digital economy, such concepts as the Internet of Things, big data, blockchain, neural networks, cloud computing and other tools are generally implied, where the main focus of them is to maximize the digitization of all the information flows for the creation of an information society. It is determined that databases as a powerful component of digital tools allow to combine production with individuality, reduce the development period of innovative ideas till the sale of finished products, provide an opportunity to achieve an effective adaptation to consumer requirements.

Keywords: database, digital economy, informatization, digital technologies, digital tools.

Постановка проблеми. Сьогодні кожна держава своїм пріоритетним напрямом вважає розвиток цифрової економіки. Численні дослідження, присвячені питанням розвитку цифрової економіки, демонструють, що цифровізація національної економіки тісно пов'язана з економічним зростанням. Правильно оброблена та чітко подана інформація часто збільшує ефективність прийнятих рішень та результат. Популярність баз даних зумовлена доступністю до інформації, швидкістю обробки великих масивів даних та гнучкістю її використання. Головне завдання розвитку баз даних як складової частини інформаційних технологій – при-

дбання тією чи іншою організацією виключно нових якостей, що надають їй суттєвої конкурентоспроможності.

Отже, питання тенденцій цифрової економіки та перспектив розвитку і використання сучасних баз даних є актуальним як у наукових дослідженнях, так і, безумовно, у практичній діяльності, адже цифрова економіка передбачає перетворення усіх сфер діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням перспективного розвитку баз даних та розвитку цифрової економіки значну увагу приділяли зарубіжні та вітчизняні науковці, зокрема: Е. Бринолфссон,

Дж. Вестерман [1], Л. Захарченко, Г. Карчева, С. Коляденко, Т. Нібель, Н., Подольчак, М. Руденко, О. Тесьолкін [2] та ін. Проте, незважаючи на значну кількість напрацьованих у даних напрямках, усе ж питання можливостей розвитку баз даних та цифрової економіки потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз та синтез наявних перспектив розвитку баз даних в умовах цифрової економіки, а також виявлення основних технологій та інструментів, що сприятимуть цьому розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрова економіка («нова економіка на основі даних та цифрових технологій») – багатокомпонентне та етапне щодо свого розвитку явище, яке зачіпає практично всі аспекти політичного, соціального, економічного життя та призводить до домінування цифрових технологій над аналоговими, за рахунок чого створює додану вартість та цінність у відповідних життєвих, виробничих процесах, продуктах і послугах [3]. Цифрові технології – технології, що застосовуються для збирання, зберігання, обробки, пошуку, передачі та представлення даних в електронному вигляді, в основі функціонування яких лежать програмні та апаратні засоби та системи, затребувані в усіх секторах економіки, що створюють нові ринки та змінюють бізнес-процеси.

Для нашої держави цифрові технології – основа добробуту, адже вони створюють нові можливості у світі, що швидко змінюється. Це сфера, що визначає суть трансформації країни для кращого життя, роботи, творчості, навчання.

Прогнозний аналіз фахівців про вплив цифровізації на економіку загалом показав, що:

- цифровізація істотно збільшить продуктивність праці в Україні та дасть змогу досягти мінімум 4% додаткового зростання ВВП на рік;

- цифровізація пронизуватиме всі сектори економіки та створюватиме нові сегменти і навіть галузі, а головне – дасть змогу підприємствам, промисловості та бізнесу ефективно та швидко зростати.

Потенціал загального обсягу інвестицій у цифрові інфраструктури, проекти цифрових трансформацій та Індустрію 4.0 – до 15–20 млрд дол. за наступні 10 років [3].

Також цікавою є оцінка розвитку цифровізації економіки з використанням міжнародних індексів (табл. 1).

Як видно, рейтинг України за даними індексами є нестабільним. Сьогодні Україна зосереджена на розвитку інновацій, однак поки що не застосовує їх для поліпшення економічних показників.

У сучасних інформаційних системах для забезпечення роботи з базами даних використовують системи керування базами даних (СКБД). Система керування базами даних – це система, заснована на програмних та технічних засобах, яка забезпечує визначення, створення, маніпулювання, контроль, керування та

використання баз даних. За даними аналітичного Інтернет-ресурсу DB-Engines, нині у світі налічується 378 СКБД [5].

Відмінною рисою бази даних є те, що інформація у ній обов'язково піддається обробці електронними носіями з подальшою систематизацією, яка підпорядкована певним правилам. Проектування бази даних – це складний та трудомісткий процес, який полягає у створенні схеми бази даних та визначенні необхідних обмежень цілісності інформації. Основні завдання проектування бази даних:

- забезпечення зберігання в базі даних усієї необхідної інформації;
- зручна та зрозуміла систематизація інформації, включеної до бази даних;
- можливість отримання всієї необхідної інформації на один запит користувача;
- скорочення надмірності та повторення (дублювання) інформації;
- забезпечення цілісності бази даних.

Бази даних використовують як складник інформаційної системи: систем автоматизованого проектування, банків даних, інформаційно-пошукових і експертних систем, автоматизованих робочих місць, автоматизованих систем управління. Прикладами застосування баз даних є:

- система спостереження Землі (EOS – Earth Observing System);
- використання баз даних у військовій галузі (розроблення та використання безпілотних літальних апаратів);
- застосування баз даних у видавничому бізнесі – оперативна доставка їх споживачам високошвидкісними мережевими каналами;
- використання баз даних в охороні здоров'я;
- бази даних у системі електронної комерції – припускає мережеву взаємодію значної частини учасників торгових угод.

Процес правильного і своєчасного розвитку цифрової економіки може істотно впливати на темпи зростання виробництва, якість життя населення, рівень послуг. Будь-який процес передбачає наявність спеціальних інструментів, методів і технологій роботи. Говорячи про інструменти в контексті цифрової економіки, як правило, мають на увазі такі поняття, як Інтернет речей, великі дані (Big Data), блокчейн, нейронні мережі, хмарні обчислення та інші інструменти, основна спрямованість яких полягає у максимальній цифровізації всіх потоків інформації до створення інформаційного суспільства.

Отже, у результаті технологічного розвитку сформувалися такі інноваційно-інформаційні тренди сучасного соціально-економічного середовища, які безпосередньо або опосередковано використовують бази даних:

1. Великі дані (Big Data) – технології збору, обробки та зберігання структурованих та неструктурованих

Таблиця 1

Місце України в глобальній цифровій конкурентоспроможності [3; 4]

Міжнародні рейтинги, 2020 р.	Місце України
Індекс ООН з розвитку електронного урядування EGDI (E-Government Development Index)	69-е місце серед 193 країн
Індекс мережевої готовності NRI (WEF/WITSA Networked Readiness Index)	64-е місце серед 134 країн
Індекс цифрової конкурентоспроможності WDCR (IMD World Digital Competitiveness Ranking)	58-е місце серед 63 країн

масивів інформації, що характеризуються значним обсягом та швидкістю змін (у тому числі в режимі реального часу), що потребує спеціальних інструментів та методів роботи з ними. Великим даним у програмі Єврокомісії «Горизонт 2020» відведено роль «палива для нової цифрової економіки», на них покладають великі надії у забезпеченні захисту користувача та вигідної перспективи розвитку бізнесу в умовах глобальної конкуренції [6].

2. Штучний інтелект із творчими функціями – система програмних та/або апаратних засобів, здатна з певним ступенем автономності сприймати інформацію, навчатися та приймати рішення на основі аналізу великих масивів даних, у тому числі імітуючи людську поведінку. Нейротехнології – кіберфізичні системи, що частково або повністю замінюють/доповнюють функціонування нервової системи біологічного об'єкта, у тому числі на основі штучного інтелекту.

3. Технології блокчейн та біткоїн (Blockchain, Bitcoin) – алгоритми та протоколи децентралізованого зберігання й обробки транзакцій, структурованих у вигляді послідовності зв'язаних блоків без можливості їх подальшої зміни [7]. Головне завдання технології блокчейн виявляється у зниженні навантаження на людську працю, що дасть змогу оптимізувати трудові ресурси. Із застосуванням цих технологій участь у виробничому процесі комерційних банків, нотаріусів і навіть деяких державних органів влади стане не обов'язковою.

4. Ще один інструмент цифрової економіки – Інтернет речей (The Industrial Internet of Things – IIoT). Чіткого визначення цього терміна немає. Як правило, під Інтернетом речей мають на увазі мережу, що складається з фізичних предметів (речей), здатних контактувати один з одним або із зовнішнім середовищем без залучення людини [8].

5. Технології об'єднання експертних систем і дедуктивних баз даних. Їх особливість – знаходження нової інформації за допомогою правил виведення і побудови ланцюжків застосування цих правил для виведення відповіді на запит. В експертних системах знання експертів зберігаються у формі правил, частіше використовуються так звані продукційні правила [2].

6. Хмарні послуги, бази даних, сервіси і технології (Cloud Technology) дають змогу зберігати, керувати та отримувати їхні структуровані, неструктуровані дані через хмарну платформу [9]. Ці дані доступні через Інтернет. Хмарні бази даних спрощують процес підбору персоналу, полегшують спілкування і взаємодію персоналу. Саме тому у бізнесі виникає необхідність у впровадженні хмарних технологій.

7. Нові виробничі технології – технології цифровізації виробничих процесів, що забезпечують підвищення ефективності використання ресурсів, проектування та виготовлення індивідуалізованих об'єктів, вартість яких можна порівняти з вартістю товарів масового виробництва. Адитивні технології – технології пошарового створення тривимірних об'єктів на основі їхніх цифрових моделей (двійників), що дають змогу виготовляти вироби складних геометричних форм і профілів.

8. Промисловий Інтернет – мережі передачі даних, що об'єднують пристрої у виробничому секторі, обладнані датчиками та здатні взаємодіяти між собою та/або зовнішнім середовищем без утручання людини.

9. Суперкомп'ютерні технології – технології, що забезпечують високопродуктивні обчислення за рахунок використання принципів паралельної та розподіленої обробки даних та високої пропускної спроможності. Комп'ютерний інжиніринг – технології цифрового моделювання та проектування об'єктів та виробничих процесів протягом усього життєвого циклу.

10. Квантові технології – технології створення обчислювальних систем, засновані на квантових ефектах, що дають змогу радикально змінити способи передачі та обробки великих масивів даних.

11. Компоненти робототехніки (промислові роботи) – виробничі системи, що володіють трьома або більше ступенями рухливості (свободи), побудовані на основі сенсорів та штучного інтелекту, здатні сприймати довкілля, контролювати свої дії та адаптуватися до її змін. Сенсорика – технології створення пристроїв, що збирають та передають інформацію про стан навколишнього середовища за допомогою мереж передачі даних.

12. Технології бездротового зв'язку – технології передачі даних за допомогою стандартного радіоінтерфейсу без використання дротового підключення до мережі. 5G – технології бездротового зв'язку п'ятого покоління, для яких характерні високі пропускна здатність (не менше 10 Гбіт/с), надійність та безпека мережі, низький рівень затримки передачі даних (не більше однієї мілісекунди), унаслідок чого стає можливим ефективно використовувати великі дані.

13. Технології віртуальної реальності – технології комп'ютерного моделювання тривимірного зображення або простору, за допомогою яких людина взаємодіє з «віртуальним» середовищем із подальшим сенсорним зворотним зв'язком. Технології доповненої реальності – технології візуалізації, засновані на додаванні інформації або візуальних ефектів у фізичний світ за допомогою накладання графічного та/або звукового контенту для поліпшення користувацького досвіду та інтерактивних можливостей [10].

Необхідно також звернути увагу на активний розвиток цифрових фінансових технологій, які стали одним зі складників глобальної економічної системи. Цифрові технології, на жаль, підвищують ризики кіберзлочинів, процеси відмивання грошей тощо. А зміни у цій сфері можуть набувати глобального економічного та стратегічного характеру.

Таким чином, найближчим часом конкурентна перевага належатиме компаніям і країнам із високим рівнем цифровізації. Провідні світові компанії активно впроваджують цифрові інструменти в різні сектори економіки, фінансують будівництво центрів обробки даних і впровадження систем зберігання відомостей про бізнес-операції і клієнтів. Цифрові інструменти поєднують виробництво з індивідуальністю, скоротять період розвитку інноваційних ідей щодо реалізації готової продукції, дадуть шанс на ефективну адаптацію до вимог споживачів.

Що нам дає потенціал розвитку нових технологій? Ці технології забезпечують стратегічний розвиток національної економіки, а саме: платформні компанії є базовою ланкою нової економіки, що забезпечує технологічну здатність реалізовувати ціннісні пропозиції для клієнта на основі застосування open source рішень, машинного навчання, хмарних технологій

заданим рівнем безпеки; нові промислові технології Індустрії 4.0 – посилена інтеграція у промислові процеси «кіберфізичних систем» (CPS); нова логістика на основі стандартних інфраструктурних рішень (каршерінг, дрони, безпілотники); розумні контракти – можливість спрощення та підвищення надійності транзакцій B2B, B2G; нові фінансові технології та цифрові гроші, що забезпечують створення дворівневої банківської системи; оцифрування інформації та групування в системи, які між собою конкурують, – нова ера в пошуку та доступі до інформації; нейрокомп'ютерний інтерфейс; генна інженерія, біотехнологія.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, цифровізація – один із головних чинників зростання економіки держави, завдяки їй підвищується продуктивність праці, відбувається економія часу, створюється новий попит на сучасні товари і послуги, з'являються нові якості та цінність. Під час переходу до цифрової еко-

номіки неможливо не помітити ті трансформації, які відбулися за останні п'ять років: великі дані, квантові технології, компоненти робототехніки та сенсорика, нейротехнології та штучний інтелект, нові виробничі технології, промисловий Інтернет, системи розподіленого реєстру, кіберфізичні системи, хмарні обчислення, технології віртуальної та доповненої реальності та багато інших сприяють цифровізації та інтеграції всіх потоків даних для створення інформаційного суспільства.

Однак для розвитку інструментів цифрової економіки потрібні значні ресурси на дослідження та розробки, які за останні роки практично не збільшувалися. Цифровізація країни має бути комплексною, а цифрові перетворення повинні відбуватися шляхом об'єднання зусиль влади, бізнесу та громадськості, і тоді ми побачимо максимально позитивний ефект як для економіки, так і для суспільства.

Список використаних джерел:

1. Westerman G., D. Bonnet, McAfee A. *Leading Digital: Turning Technology into Business Transformation*. USA : Harvard Business School Publisher, 2014. 292 p.
2. Тесьолкін О.І., Наголюк О.Є., Максимчук К.О. Перспективи розвитку баз даних в економіці. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 3(2). С. 130–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_3%282%29__25 (дата звернення: 01.12.2021).
3. Департамент розвитку електронних комунікацій. Конкурентоспроможність України. *Інформаційний огляд та ситуаційний аналіз*. URL: <https://cip.gov.ua/services/cm/api/attachment/download?id=37433> (дата звернення: 01.12.2021).
4. Інтеграція України у єдиний цифровий ринок ЄС. Потенційні економічні переваги / П. Яворський, С. Таран, О. Шепотило, О. Гамалюк. URL: http://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/dig_ukraine_eu_15.12.2020-_WEB_3.pdf (дата звернення: 01.12.2021).
5. Рейтинг DB-Engines. URL: <https://db-engines.com/en/ranking> (дата звернення: 01.12.2021).
6. Горизонт Європа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/yevrointegraciya/ramkovi-programi-z-doslidzhen-ta-innovacij-gorizont-2020-ta-gorizont-yevropa-ta-iniciativi-yevropejskoyi-komisiyi-yevropejskij-zelenij-kurs/gorizont-yevropa> (дата звернення: 01.12.2021).
7. Сегеда І.В., Локотарев Є.О., Шаповал В.О. Реалізація використання блокчейн-технологій в енергетичному секторі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2019. Т. 30(69). № 4. С. 160–165.
8. Технології і концепції Industry 4.0. Industrial Internet of Things, IoT. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/promyshlennyj-internet-veschej> (дата звернення: 01.12.2021).
9. Irina Segeda. Cloud data storage services. *Modern Aspects of Software Development : Proceedings of VI International Scientific and Practical Virtual Conference of Software Development Specialists*, June, 24 2019 p. Kyiv : Igor Sikorsky KPI, 2020. P. 52–58. URL: <http://apeps.kpi.ua/sarpo-2020> (дата звернення: 01.12.2021).
10. Савчук Т. Можливості технологій віртуальної реальності в різних сферах. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28903722.htm> (дата звернення: 01.12.2021).

References:

1. Westerman G. *Leading Digital: Turning Technology into Business Transformation* / G. Westerman, D. Bonnet, A. McAfee. USA: Harvard Business School Publisher, 2014. 292 p.
2. O.I. Tesolkin, O.Ye. Naholyuk, K.O. Maksymchuk (2018) *Perspektyvy rozvytku baz danykh v ekonomitsi. Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi* [Prospects of databases development in economics]. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_3%282%29__25 (accessed 01 Desember 2021).
3. Departament rozvytku elektronnykh komunikatsiy. Konkurentospromozhnist' Ukrayiny. *Informatsiynyy ohlyad ta sytuatsiynyy analiz* (2021) [Department of Electronic Communications Development. Competitiveness of Ukraine. Information review and situational analysis]. Available at: <https://cip.gov.ua/services/cm/api/attachment/download?id=37433> (accessed 01 Desember 2021).
4. Yavors'kyu P., Taran S., Shepotylo O., Hamalyuk O. (2020) *Intehratsiya Ukrayiny u yedynyy tsyfrovyy rynek YES. Potentsiyni ekonomichni perevahy* [Ukraine's integration into the EU digital single market. Potential economic benefits]. Available at: http://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/dig_ukraine_eu_15.12.2020-_WEB_3.pdf (accessed 01 Desember 2021).
5. Reytynh DB-Engines (2021). Available at: <https://db-engines.com/en/ranking> (accessed 01 Desember 2021).
6. Horyzont Yevropa (2020) [Horizon Europe]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/yevrointegraciya/ramkovi-programi-z-doslidzhen-ta-innovacij-gorizont-2020-ta-gorizont-yevropa-ta-iniciativi-yevropejskoyi-komisiyi-yevropejskij-zelenij-kurs/gorizont-yevropa> (accessed 01 Desember 2021).

7. Segeda I.V., Lokotarev Ye.O., Shapoval V.O. (2019) Realizatsiya vykorystannya blokcheyn-tekhnologiy u enerhetychnomu sektori. [Implementation of the use blockchain technologies in the energy sector]. *Zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnya*. Tom 30 (69), no. 4, pp. 160–165.

8. Tekhnolohiyi i kontseptsyi Industry 4.0. Industrial Internet of Things, IIoT. (2018) [Technology and Concepts Industry 4.0. Industrial Internet of Things, IIoT]. Available at: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/promyshlennyj-internet-veschej> (accessed 01 Desember 2021).

9. Irina Segeda (2020). Cloud data storage services. *Modern Aspects of Software Development: Proceedings of VI International Scientific and Practical Virtual Conference of Software Development Specialists*, June, 24, 2019. Kyiv: Igor Sikorsky KPI, pp. 52–58. Available at: <http://apeps.kpi.ua/sarpo-2020> (accessed 01 Desember 2021).

10. Tetyana Savchuk. Mozhyvosti tekhnolohiyi virtual'noyi real'nosti v riznykh sferak (2017) [Possibilities of virtual reality technologies in various fields]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/28903722.htm> (accessed 01 Desember 2021).

E-mail: Irynaseg@gmail.com

УДК 316.334.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-6.11>

Штик Ю.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет

ОБЛІКОВА КАТЕГОРІЯ «ЕКОСИСТЕМНІ ПОСЛУГИ»: СУТНІСТЬ ТА АТРИБУТИ

У статті дано аналіз категоріального апарату обліку екосистемних послуг. Проаналізовано різні історичні підходи авторів до трактування понять «послуга» та «екосистема», розроблено структурно-функціональну класифікацію екосистем. Досліджено термінологію, яка використовується для формування дефініції «екосистемні послуги», а також складники комплексної ідентифікації даної облікової категорії. Доведено, що екосистемні послуги необхідні як потоки економічних вигід і цінностей, які отримують стейкхолдери як результат використання дійсних функцій екосистем та утворених від генерування, відновлення, регулювання процесів екосистем, сформованих під впливом цілеспрямованої діяльності бенефіціарів та зацікавлених сторін на всіх рівнях ієрархічного управління. Уточнено взаємозв'язок між екосистемними функціями, екосистемними вигодами, екосистемними активами та екосистемними властивостями.

Ключові слова: екосистеми, екосистемні послуги, комплексна ідентифікація, облік екосистемних послуг, облікова категорія.

ACCOUNTING CATEGORY «ECOSYSTEM SERVICES»: ESSENCE AND ATTRIBUTES

Shtyk Yuliia

National Aviation University

The article is devoted to the study of the categorical apparatus of accounting for ecosystem services. The different approaches of the authors to the interpretation of the concepts «service» and «ecosystem» are analyzed, the structural-functional classification of ecosystems is developed. The terminology used to form the definition of «ecosystem services», as well as the components of a comprehensive identification of this accounting category. The definition of ecosystem services as an economic category becomes a central element of a comprehensive system of relationships between the functioning of ecosystems, the activities of economic entities and the welfare of society. Despite the significant number of scientific and practical work aimed at studying ecosystem services, there is still no single approach to the interpretation of their substantive basis and the definition of unified approaches to their classification. It is proved that ecosystem services should be defined as flows of economic benefits and values received by stakeholders from the use of existing ecosystem functions, as well as those formed as a result of generating, restoring, regulating ecosystem processes formed as a result of targeted activities. economic entities of different forms of ownership and levels of hierarchical management. However, it has been established that this stage of identification of ecosystem services is distinguished by cognitive aspects to demonstrate the impact of natural capital on ecosystem functions and, as a consequence, human well-being. It is important to note that the list of specific instruments varies depending on the perturbations in the global ecosystem market, the emergence of new tools, the improvement of the basic elements of the accounting category «ecosystem service», ie the objective process of renewal. The relationship between ecosystem functions, ecosystem benefits, ecosystem assets and ecosystem properties has been established. Tasks, principles and classification features of ecosystem services as an accounting category are highlighted. As a result, the formation of subjects and objects of accounting for ecosystem services, which deepens the substantive concept and helps to identify «ecosystem services» as an accounting category.

Keywords: ecosystems, ecosystem services, complex identification, accounting of ecosystem services, accounting category.

Постановка проблеми. Сьогодні екосистемні послуги займають центральне місце у світовій біо-економіці, їх загальна вартість становить близько 124,8 трлн дол. на рік. Це у два рази більше розміру ВВП світу та становить третю частину природних ресурсів, яка неминуче втрачається людством за рік. Із 1970 по 2020 р. сумарна чисельність популяції знизилася на 60%, а швидкість вимирання видів сьогодні у понад 100 разів перевищує усі референсні значення щодо даних антропогенного навантаження [1]. Фахівці ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» встановили, що природний капітал України становить приблизно 1,06 трлн грн, а саме: «Поресурсна структура природного багатства є такою: водний капітал

становить 6,4% від загальної вартості (67,9 млрд грн); земельний – 44,7 (473,9); лісовий – 7,9 (84,6); мінеральний – 24,8% (263,0 млрд грн)» [2]. Актуальність теми дослідження впливає з необхідності виконання національної стратегії сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А.Дж. Виллис, К.Л. Берталанфі, М. Ротшильд [4] досліджували формування, існування та класифікацію екосистем. Е.Ф. Грунрус [8], Е.Ф. Шумахер, П.Р. Ерліч, Б. Фішер [11], Х. Дейлі [13], С.Н. Бобильов, В.М. Захаров [12] зосереджували свою увагу на екосистемних послугах як економічних вигодах в екологічних системах. Проте існує необхідність узагальнити підходи екосистемних послуг для розвитку економічних засад сталого розвитку. В Україні тема екосистемних послуг

є новою, а визначення дефініції «екосистемні послуги» значно мірою залишається дискусійним.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у розбудові категоріального апарату екосистемних послуг, що покликана забезпечити теоретичний фундамент формування концепції управління, обліку, аналізу та механізмів розвитку ринку екосистемних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження екосистемної послуги як об'єкта обліку та аналізу демонструє об'єктивну необхідність послідовності розкриття інформації про екосистемні послуги та обґрунтування дотичних термінів. Теоретичним базисом терміна «екосистемна послуга» є економічні категорії «екосистема» та «послуга».

Уперше дефініцію «екосистема» ввів у 1935 р. британський учений-ботанік А. Тенслі, який під цим терміном визначав «відносно стійку систему динамічної рівноваги, що складається зі співтовариства живих організмів, середовища їх проживання, системи зв'язків, який здійснює обмін речовиною та енергією між ними» [3].

Учений-біолог К.Л. Бергаланфі, який є засновником загальної теорії систем, вивчав екосистему у якості складної системи, що може самоорганізуватися, є саморегульованою і саморозвиненою, з чітко визначеними вхідними-вихідними потоками речовини і енергії [4]. Першим з учених використав термін «екосистема» в економічному контексті М. Ротшильд (1990 р.), який у праці *Bionomics: Economy As Ecosystem* зосереджується на принципах «взаємодій економічних агентів, моделей їхньої інноваційної активності та їхніх взаємовідносин із середовищем функціонування» [4].

Сучасна наука констатує, що «екосистема – основне поняття екології. Екологія розглядає взаємодію живих організмів і неживої природи. Ця взаємодія, по-перше, відбувається в рамках певної системи (екологічної системи, екосистеми), і, по-друге, вона нехаотична, а певним чином організована, підлегла законам. Екосистемою називають сукупність продуцентів, консументів і детритофагів, взаємодіючих один з одним і з навколишнім їхнім середовищем за допомогою обміну речовиною, енергією й інформацією таким чином, що ця єдина система зберігає стійкість протягом тривалого часу» [4]. Як зазначено у Вікіпедії, екосистема являє собою співтовариство живих організмів у поєднанні з неживими компонентами їх середовища, взаємодіючими як система. Ці біотичні та абіотичні компоненти пов'язані між собою між циклами живлення та енергетичними потоками.

«Наземні екосистеми займають площу 13 033 млн га, або 29,7% від площі поверхні планети Землі, яка становить 43 882 млн га. В Україні території, на яких поширені наземні екосистеми, становлять площу 57 943,1 тис га, або аж 96,0%, решта території України зайнята прісноводними екосистемами. На одного жителя України припадає 1,16 га суші, або наземних екосистем. Структура екосистем по Україні є такою: сільськогосподарські угіддя – 69,3% (41 839,7 тис га), ліси та інші лісовкриті площі – 17,2% (10 372,0 тис га), забудовані землі – 3,9% (2 334,4 тис га), відкриті заболочені землі – 1,6% (939,0 тис га), відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (ліси, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями) – 1,9% (1 177,9 тис га), інші землі – 2,1% (12 801 тис га)» [2].

Узагальнено групування видів, класів та атрибутів екосистеми подано на рис. 1.

Найменшою з видів екосистеми є консорція. «Вона являє собою функціональну сукупність організмів різних видів, у центрі якої перебуває один автотрофний або гетеротрофний організм, із котрим усі інші організми поєднані трофічними, топічними, фабричними чи форичними зв'язками й які мають своє спільне мікросередовище існування (наприклад, дерево смереки з усіма симбіонтами, енто- та ектопаразитами, епіфітами, консументами і редуцентами разом із зайнятим ними атмосферним і ґрунтовим середовищем» [4]. «Найбільша екосистема – біосфера. Між ними – парцелярні, біогеоценозні, ландшафтні, провінційні, біомні екосистеми, просторові межі яких збігаються з межами відповідних синтаксономічних одиниць, прийнятих у біогеоценології, екології і фізичній географії. Соціальна людина, людське суспільство ніколи ні структурно, ні функціонально не були підпорядкованими ні біосфері, ні меншим за неї екосистемам» [4].

Сфері послуг давно присвоїли роль найважливішої та однієї з динамічніших сфер в економіці і значущого об'єкта ринкових відносин. Відсутність загальноприйнятого визначення породжує постійний розвиток дефініції «послуга», існує різноманіття поглядів та підходів до її трактування, що дає змогу науковцям формувати особисте встановлення сутності, природи та властивостей послуг.

Відповідно до теорії Р. Малері [6], послуга – це «...нематеріальний актив, який виробляється з метою збуту». Г.В. Щокін та ін. [7] встановили, що послугою можна вважати одиницю економічного блага, яка проявляється в нематеріальній формі; послугою можна вважати «...дію чи зусилля (або послідовність дій), мета якої – підвищення споживчої корисності об'єкта послуги, завдання якої – дія на об'єкт послуги, яка здійснюється за бажанням або за згодою клієнта» [7].

На думку К. Гренроса [8], послуга – це не що інше, як процес, що включає низку невідчутних дій, які за необхідності відбуваються під час взаємодії між покупцями і персоналом, що має обслуговувати, та іншими системами підприємства, яке ідентифіковане постачальником послуг.

Досліджуючи категорію «послуга» як товар, вартість якого має прояв через конкретну діяльність підприємства або через можливість впливу на споживача, економісти-екологи розширюють рамки даної суспільної думки, додаючи актуальні форми для визначення «послуги», виробником якої є не суб'єкт господарювання, а біорізмаїття – екосистема, яка включає довкілля та соціальний аспект діяльності.

Визначення екосистемних послуг як економічної категорії стає центральним елементом комплексної системи взаємозв'язків між функціонуванням екосистем, діяльністю економічних суб'єктів та добробутом суспільства. Незважаючи на значну кількість науково-практичних робіт, спрямованих на дослідження екосистемних послуг, досі відсутній монопідхід до трактування їх сутнісно-змістовної основи та визначення уніфікованих підходів до їх класифікації.

Поняття «екосистемні послуги» (ecosystem services) уперше ужив британський учений Е.Ф. Шумачер у праці *Small is Beautiful: Economics as if People Mattered* (1973 р.). Досліджуючи глибоку взаємозалежність

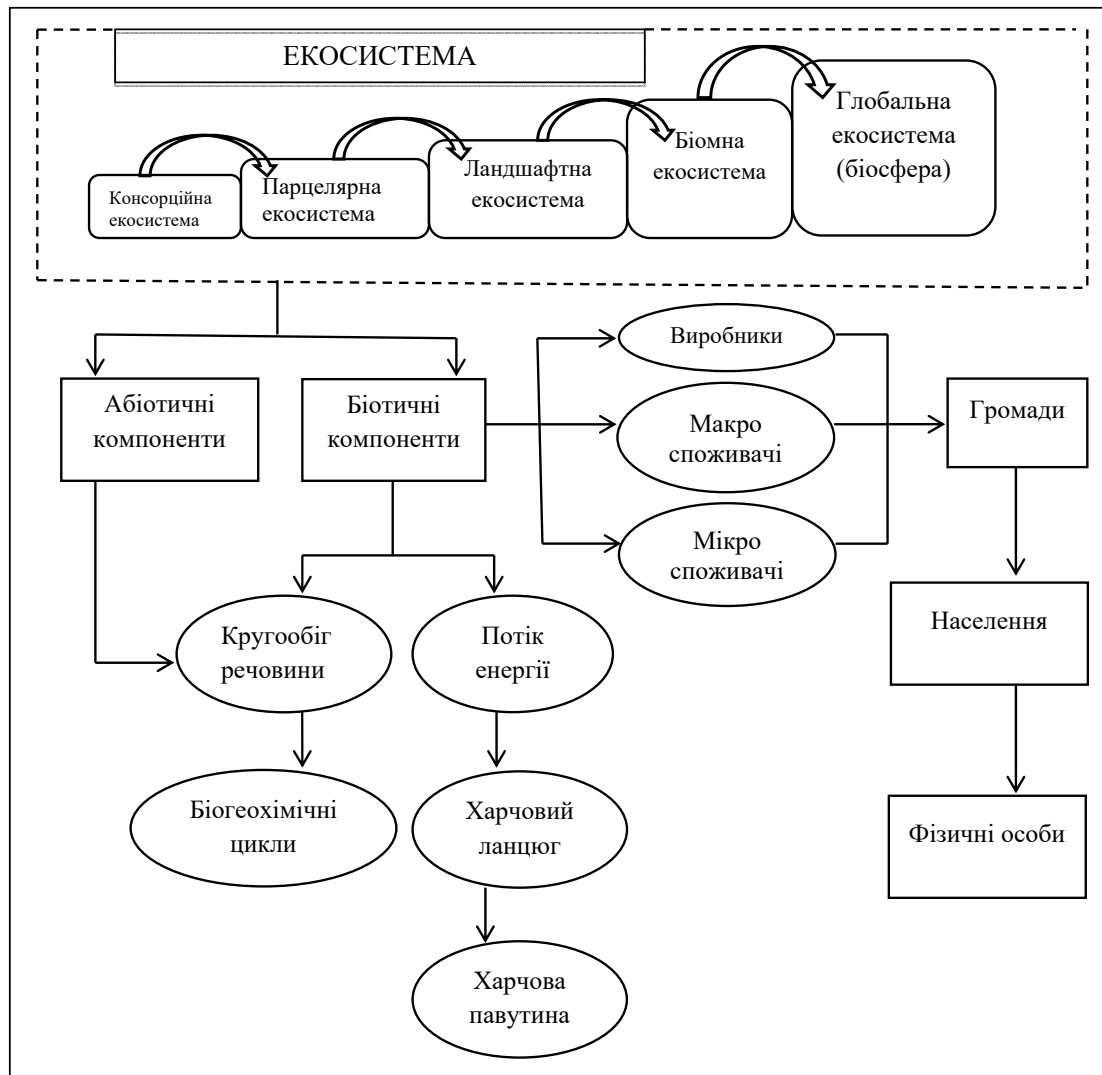

Рис. 1. Структурно-функціональна класифікація екосистем

Джерело: складено автором на підставі [2–5]

людини і довкілля, він уводить термін «екосистемні (або екологічні, або довкільні, або природні) послуги» [9]. Характеристику екосистемних послуг уперше дали Пауль та Анна Ерліхі (1981 р.), які вважали послуги функціями екосистем, які використовує суспільство [10]. Проте встановлено, що цей етап ідентифікації екосистемних послуг вирізняється пізнавальними аспектами для демонстрації впливу природного капіталу на екосистемні функції та, як наслідок, добробуту людини.

В. Fisher і К. Turner (2009 р.) встановили, що «екосистемні послуги як аспекти екосистем (екологічний феномен) використані (активно чи пасивно, прямо чи побічно) для забезпечення добробуту людини» [11]. Визначення послуг «...як екологічного феномена» застосовують С.М. Бобильов і В.М. Захаров (2009 р.), пропонуючи таке визначення екосистемних послуг: «У широкому розумінні – це матеріальні, енергетичні та інформаційні потоки, породжені запасами природного капіталу, які у поєднанні з фізичним капіталом (будівлі, споруди, обладнання) та людським капіталом забезпечують добробут людства» [12, с. 9].

Г. Дейлі, зауважуючи, що у структурі екосистемних послуг зазвичай є такі складники, що можна визначити як екосистемні товари, а інші – як екосистемні послуги, поділяє загальні екосистемні послуги на послуги та екосистемні товари [13]. Екосистемні товари є відчутними матеріальними продуктами, що є результатом функціонування процесів екосистем та є готовими до споживання, а послуги є цінностями умов функціонування екосистем.

Важливо зазначити, що перелік конкретних інструментів змінюється залежно від пертурбацій на екосистемному світовому ринку, появи нових інструментів, поліпшення базових елементів облікової категорії «екосистемна послуга», тобто об'єктивного процесу оновлення.

Комплексна ідентифікація облікової категорії «екосистемна послуга» має включати такі основні компоненти, як визначення дефініції, завдання обліку екосистемних послуг, принципи обліку, класифікаційні ознаки та взаємопов'язані елементи, а також необхідно визначити групи суб'єктів, об'єктів та основні питання оцінки та розроблення методичного забезпечення досліджуваної дефініції (рис. 2).

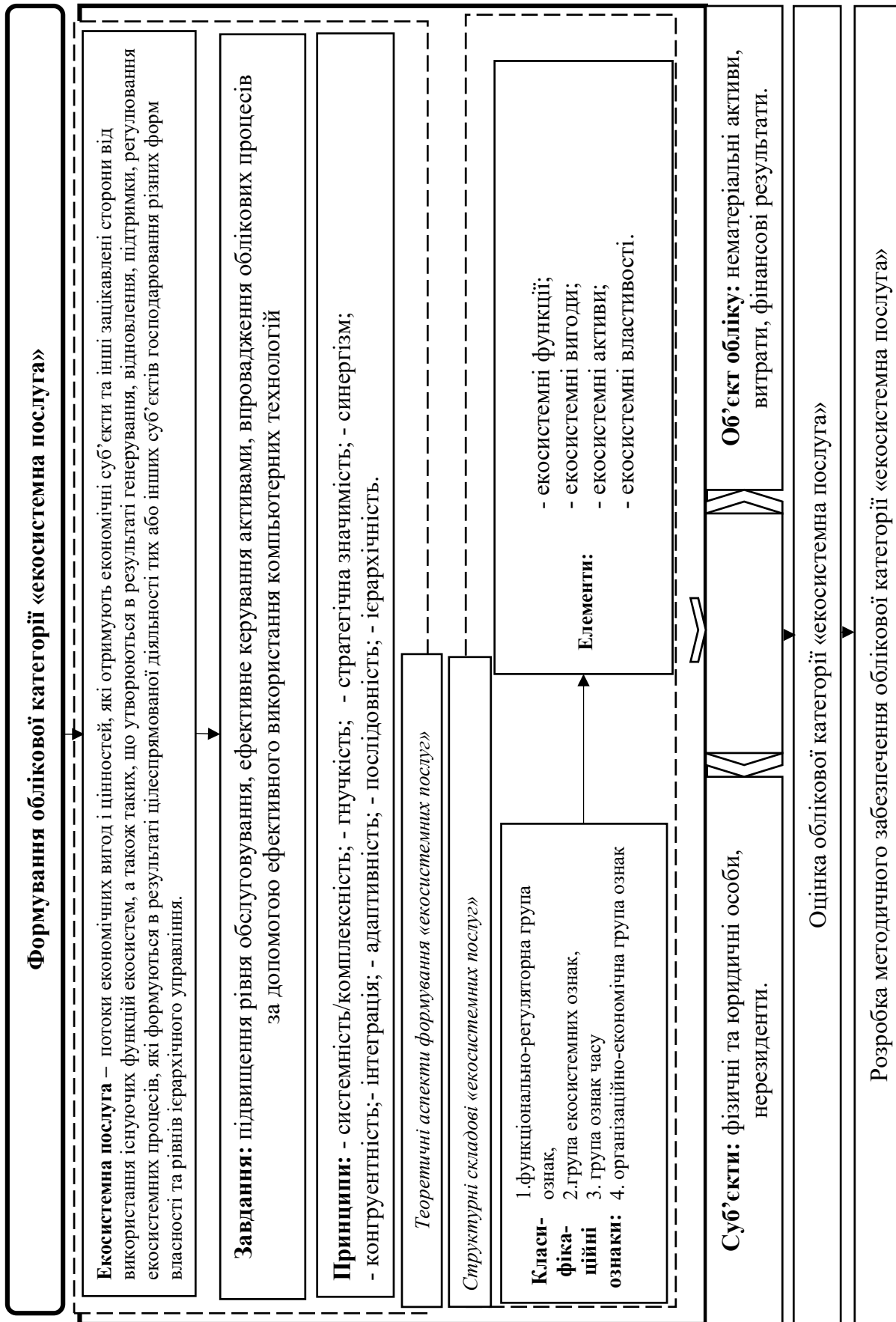

Рис. 2. Комплексна ідентифікація облікової категорії «екосистемна послуга» (складено автором)

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, визначення екосистемних послуг як економічної категорії є центральним елементом комплексної системи взаємозв'язків між функціонуванням природних екосистем, діяльністю економічних суб'єктів та добробутом суспільства. Установлено взаємозв'язок між такими атрибутами екосистемних послуг, як екосистемні функ-

ції, екосистемні вигоди, екосистемні активи, екосистемні властивості. Виділено завдання, принципи та класифікаційні ознаки екосистемних послуг як облікової категорії, результатом чого стало формування суб'єктів та об'єктів обліку екосистемних послуг, що поглиблює сутнісно-понятійний апарат та допомагає ідентифікувати екосистемні послуги як облікову категорію.

Список використаних джерел:

1. Живая планета 2012 – краткое содержание. URL: [http://www.footprintnetwork.org/content/images/uploads/LPR_2012_Russian_sum .pdf](http://www.footprintnetwork.org/content/images/uploads/LPR_2012_Russian_sum.pdf).
2. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf.
3. Willis A.J. The Ecosystem: An Evolving Concept Viewed Historically. *Functional Ecology*. 1997. Vol. 11. № 2. P. 268–271.
4. Rothschild M. Bionomics: Economy As Ecosystem. Paperback – April, 1995. 444 p.
5. Мішенін Є.В., Дегтярь Н.В. Економіка екосистемних послуг: теоретико-методологічні основи. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 2. С. 243–257.
6. Малері Р., Поплавський М. Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2008. 460 с.
7. Менеджмент: понятійно-термінологічний словник / за ред. Г.В. Щокіна, М.Ф. Головатого, О.В. Антонюка, В.П. Сладкевича. Київ : МАУП, 2007. 744 с.
8. Gronroos C. Service management and marketing. *West Sussex*. 2000. Vol. 2. 312 p.
9. Schumacher E.F. Small is Beautiful: Economics as if People Mattered. London : Blond and Briggs, 1973. 288 p.
10. Ehrlich P.R., Ehrlich A.H. Extinction – the causes and consequences of disappearance of species. N.Y. : Random House, 1981. 139 p.
11. Fisher B. Defining and classifying ecosystem services for decision making. *Ecological Economics*. Vol. 2009. № 68(3). P. 643–653.
12. Бобылев С.Н., Захаров В.М. Экосистемные услуги и экономика. Москва : Типография ЛЕВКО, 2009. 72 с.
13. Daily H. Ecological Economics. Principles and Applications. Washington : Island Press, 2005. 455 p.

References:

1. Zhyva planeta 2012 – korotkyj zmist [Living Planet 2012 – summary]. URL: [http://www.footprintnetwork.org/content/images/uploads/LPR_2012_Russian_sum .pdf](http://www.footprintnetwork.org/content/images/uploads/LPR_2012_Russian_sum.pdf).
2. «Zeleni» investyciji u stalomu rozvytku: svitovyj dosvid ta ukrajinsjkyj kontekst ["Green" investments in sustainable development: world experience and Ukrainian context]. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf.
3. Willis, A.J. (1997) The Ecosystem: An Evolving Concept Viewed Historically. *Functional Ecology*, vol. 11, no. 2, pp. 268–271.
4. Rothschild M. (1995). Bionomics: Economy As Ecosystem. Paperback – April, 444 p.
5. Mishenin Ye.V., Dehtiar N.V. (2015) Ekonomika ekosystemnykh posluh: teoretyko-metodolohichni osnovy [Economics of ecosystem services: theoretical and methodological foundations]. *Marketynh i menezhment innovatsii*, no. 2, pp. 243–257
6. Maleri P., Poplavs'kogo M. (2008). Menedzhment ghoteljno-restorannogho biznesu [Management of hotel and restaurant business]. Navch. posibnyk. Kyiv: Kondor, 460 p.
7. Menedzhment: ponjatijno-termin. clov. (2007). za red. Gh.V. Shhokina, M.F. Gholovatogho, O.V. Antonjuka, V.P. Sladkevycha. Kyiv: MAUP. 744 p.
8. Gronroos C. (2000) Service management and marketing. *West Sussex*, vol. 2. 312 p.
9. Schumacher E.F. (1973) Small is Beautiful: Economics as if People Mattered. London: Blond and Briggs, 288 p.
10. Ehrlich P.R., Ehrlich A.H. (1981) Extinction – the causes and consequences of disappearance of species. N.Y.: Random House, 139 p.
11. Fisher B. (2009) Defining and classifying ecosystem services for decision making. *Ecological Economics*, vol. 68(3), pp. 643–653.
12. Bobilev S.N., Zaharov V.M. (2009) Ecosystem services and the economy. Moscow, OOO "Tipografija LEVKO", 72 p.
13. Daily H. (2005) Ecological Economics. Principles and Applications. Washington : Island Press, 455 p.

E-mail: juliashtyk1@ukr.net

НОТАТКИ

ЦЕ ЦІКАВО

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ
ЗАПРОШУЄ НА НАВЧАННЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ:
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
Освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»**

Навчання здійснюється на базі повної загальної середньої освіти.

Перелік дисциплін освітньо-професійної програми:

o міжнародний економічний аналіз;	o інвестування;
o міжнародний менеджмент;	o міжнародні освітні системи;
o міжнародна економічна діяльність України;	o глобальна економіка;
o міжнародна економічна інтеграція;	o міжнародні стратегії економічного розвитку;
o міжнародні організації;	o міжнародний ринок праці;
o міжнародна комерційна логістика;	o міжнародні інвестиції;
o економіка зарубіжних країн;	o міжнародні економічні відносини;
o зовнішньоекономічна діяльність;	o світова економічна кон'юнктура;
o сучасні глобальні ринки;	o міжнародна конкурентоспроможність.

За результатами державної атестації випускникам присвоюється кваліфікація «бакалавр з міжнародних економічних відносин», «магістр з міжнародних економічних відносин».

Навчання здійснюється за денною формою навчання.

Термін навчання:

- Освітній ступінь «бакалавр» – 4 роки (на базі повної загальної середньої освіти).
- Особи з дипломом ОКР молодшого спеціаліста відповідного напрямку підготовки можуть бути зараховані на 3 курс.
- Освітній ступінь «магістр» – 1 рік 6 місяців (на основі базової вищої освіти відповідного напрямку (диплом бакалавра або спеціаліста)).

• **Вступні випробування: на I курс ОС «Бакалавр»:**

Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з трьох дисциплін:

1. Української мови та літератури,
2. Іноземна мова,
3. або географія, або математика (за вибором вступника одна з вказаних дисциплін)

• **на III курс ОС «Бакалавр»:**

фахове випробування

• **на ОС «Магістр»:**

1. Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з іноземної мови
2. Фахове випробування

Національний університет харчових технологій має договірні відносини з факультетом військової підготовки Військового інституту телекомунікації та інформатизації НТУУ «КПІ». Це дає можливість бажаним студентам отримати військову підготовку та звання лейтенанта запасу Збройних Сил України.

За потреби студенти забезпечуються гуртожитком

Адреса:

01601, м. Київ, вул. Тарасівська, 5,
кафедра міжнародної економіки (044)287-97-60, (044)287-96-19
menedger_2012@ukr.net